NICOLAUS OLAHUS

OPERE I

HUNGARIA
ȘI
CHRONICON

Libra

www.dacoromanica.ro

NICOLAUS OLAHUS

OPERE I

Ungaria ♦ Chronicon

Coperta: MIRCEA TOMESCU

Colecția Patrimoniu

© LIBRA®

ISBN 973-8327-27-X

www.dacoromanica.ro

NICOLAUS OLAHUS

OPERE I
Ungaria ♦ Chronicon

LIBRA®
București, 2002

www.dacoromanica.ro

Volum apărut cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor și al firmei Babel Communications

www.dacoromanica.ro

ARGUMENT

După cum bine se știe, criminalii revin la locul crimei. Ba, uneori, recidivează. Așa s-ar explica de ce traducătoarea acestui volum a revenit la editura Libra care a cutezat, în actualele condiții economice, să se angajeze într-o „afacere" păguboasă din punct de vedere financiar, însă de lucidă responsabilitate și angajare într-un act de lărgire a sferei culturii române din epoca ei veche, cum este realizarea unei ediții bilingve, latină medievală - limba română, a operei umanistului european de origine română Nicolaus Olahus - adică Nicolae Românu.

Ediția noastră țintește să ușureze cititorului român, prin intermediul traducerii, accesul la textul latin original, manuscrisul fiind acum păstrat la Biblioteca Palatină din Viena în Codex Caesareus. Cum și tematica operei olahiene și modalitățile de prezentare a conținutului sunt diverse, materia proiectului cultural a fost organizată pe volume, iar editarea debutează cu prezentarea operelor literare (I) și istorice (II).

www.dacoromanica.ro

Manuscrisul amintit conține două opere, elaborate la Bruxelles și terminate în același an, 1536, dar care au avut destine editoriale diferite: *Atila - sive de rebus bello paceque ab Atila gestis* a văzut lumina tiparului după treizeci și doi de ani, în 1568, la Basilea / Basel în atelierul vestitului tipograf Oporinus, prin grija lui Ioannes Sambucus Pannonicus, la câteva luni după moartea autorului; cealaltă operă, *Hungaria - sive de originibus gentis, regionis situ, divisione, habitu atque opportunitatibus*, mai avea să aștepte o sută nouăzeci și nouă de ani, până în 1735, când Matthias Bel va tipări editio princeps, incluzând-o în *Adparatus ad Historiam Hungariae*, Decad. I, monumentum I, împreună cu opera de mică întindere *Chronicon* - o cronologie a evenimentelor din timpul vieții lui Olahus. Matthias Bel a redactat atunci note marginale, ca titluri, și notele critice din subsolul paginii.

Douăzeci și opt de ani mai târziu, în 1763, un alt savant, Adamus Franciscus Kollarius, a simțit nevoia să-i facă dreptate lui Olahus, întrucât Matthias Bel, înafara cuvenitelor colaționări, își îngăduise multe și, uneori, masive interpolări sau chiar excluderea unor fragmente de text. Ca urmare, Adamus Franciscus Kollarius a editat în 1763, la Viena, în atelierul tipografului autorizat al curții imperiale Ioannes Thomas Trattner, operele *Hungaria* și *Atila* împreună, imprimând numai textul original al manuscrisului din Codex Caesareus, corectat de mâna lui Olahus, sub titlul: *Nicolai Olahi, Metropolitae Strigoniensis, HUNGARIA ET ATILA sive De originibus gentis, Regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gestis, libri duo, nunc primum ex Codice Caesareo Olahi manu*

www.dacoromanica.ro

emendato coniunctim editi. După această ediție, cea mai fidelă posibilă până acum, publicăm noi textul latin în paginile de stânga; evident după același text s-a realizat versiunea în limba română.

Primul volum al prezentei ediții înfățișează cititorilor opera numită pe scurt *Ungaria* , lucrare care în viziunea lui Olahus cuprinde trei secțiuni: originile scitice ale neamului (cap. I. II) și sosirea hunilor în Europa (cap. III), descrierea topografică a Regatului Ungariei (cap. IV - XVII) și bogățiile acestuia (cap. XVIII , XIX).

Întregul material a fost structurat pe capitole și paragrafe, conform tradiției clasice, iar în fruntea fiecărui capitol autorul a notata succint conținutul acestuia.

Stilul este sobru, uneori grav, dar nu lipsesc nici efuziunile lirice, nostalgia evocării fericirii de odinioară, amărăciunea prezentului, ironia, chiar invectiva. Ca modalitate literară de expunere Olahus folosește mai ales descrierea, cum este și firesc în raport cu scopul comunicării sale, fără să excludă portretul sau evocarea. Descrierile sunt vii, colorate, sugestive. Citind, adeseori ai impresia că vizitezi locurile descrise, precum un turist contemporan, însoțit de un ghid - autorul-inteligent și sensibil, uimitor informat științific, dar discret ca prezență, cult, rafinat, limpede în comunicarea ideilor și spiritual în formularea observațiilor. Pretutindeni îl simți vibrând - în durere, în revoltă, în recunoștință - puternic implicat în ceea ce comunică.

Din respect pentru deslușirile înaintașilor și din probitate științifică în ediția noastră am păstrat neatinse atât notele marginale ale lui Matthias Bel, cât și notele critice din subsolul paginii; pe toate acestea

www.dacoromanica.ro

modalitatea inițială de marcare a lor cu literele alfabetului latin. Notele urmate de (K), sau (Kol.) îi aparțin lui Kollarius. Spre a nu creea confuzii, notele noastre au fost numerotate cu cifre arabe și sunt imprimate cu caractere drepte, iar între acestea și notele inițiale s-a lăsat un spațiu liber.

Numele proprii s-au redat, în general, cu forma lor din textul latin. Am considerat că numele unor vechi provincii romane precum Mysia Inferior, Dacia, Panonia, etc. nu mai au nevoie de explicații cu atât mai mult cu cât, de cele mai multe ori, Olahus însuși completează informația. Toponimele și hidronimele care în decursul timpurilor și-au schimbat numele constituie două categorii. În prima categorie s-au grupat cele pentru care Olahus, în text, înregistrează diferitele forme istorice ale numelui respectiv, ca în exemplul următor „... Rabnicza - care se numește acum Rapcza și Raba, iar mai înainte s-a numit Arabo - își sporește apele cu ... „ (IV, 2); acestea n-au mai făcut obiectul unei note în subsolul paginii. A doua categorie cuprinde majoritatea toponimelor și hidronimelor care au nume duble sau triple, în germană, maghiară, română / cehă / croată etc; folosirea lor sau consemnarea în documente variază în funcție de regimul politico- administrativ dominant, ca în exemplele: Taurunum, Nandor-Alba, Belograd, Beograd; Posonium, Pressburg, Pózsony, Bratislava; Clusium, Clausenburg, Kolosvar, Cluj-Napoca etc. Pentru această categorie s-au redactat note în subsolul paginii. În interiorul acestei a doua categorii s-au operat câteva diferențieri necesare astfel: a) pentru localitățile care sunt, sau au existat pe teritoriile unor state contemporane, altele decât România, s-a

www.dacoromanica.ro

păstrat forma numelui din textul latin, chiar dacă numele actual este cunoscut, cum ar fi Zrebernic = Srebrenița; b) toponimele și hidronimele referitoare la teritoriul României s-au transcris cu denumirile actuale, spre exemplu Aranyas =Arieș, Kikelö = Târnava Mare, Sylaghyságh = Sălaj, Possa = Păușa, Enyed = Aiud, Miháld = Medahia, Nagylak = Nădlac, Lippa = Lipova, Fekete-Báthor = Batăr, Wylagoszvar = Șiria etc.; c) pentru localitățile dispărute sau neidentificate s-a păstrat forma numelui din textul latin.

Câteva inconsecvențe de grafie a numelor de localități (Salankemen / Solonkemen / Zolonkemen; Rosnauia / Rosnavia; Smelnicia / Smelnitia) s-au semnalat la note, cu trimiterile necesare, sau cu precizarea argumentelor precum în exemplul de la pg. 149, nota 72, Sayo / Saio. Așa stând lucrurile, am considerat că un Indice de nume proprii nu și-ar avea rostul.

Pentru înlăturarea dificultăților de topografie a Regatului Ungariei din acea vreme și de geografie istorică am folosit hărțile întocmite în secolul al XVI-lea de Abrahamus Ortelius, *Thesaurus geographicus in duo voces*, Ioannes Sambucus Pannonius, *Turcici imperii descriptio* și Wolfgangus Lazius , *Hungaria - Descriptio*. Exprimarea distanțelor în mile variază în textul olahian și rămâne imprecisă, deoarece atunci nu exista, ca azi, un sistem unic și erau mari diferențe între mila romană, italienească, germană, ungurească, spaniolă, englezească sau rusească. Pe hărțile consultate este indicată de fiecare dată *scala miliarium*; versiunea românească a păstrat modalitatea de exprimare a distanței folosită de Olahus.

Fundația Culturală Libra publică pentru întâia

www.dacoromanica.ro

oară în România operele literare și istorice ale umanistului european de origine română Nicolaus Olahus. Cu acest prilej aducem calde mulțumiri Bibliotecii Academiei Române care ne-a înlesnit accesul la textul latin original, precum și la alte valori din fondul de carte rară.

Vom fi, de asemenea, recunoscători tuturor acelora care ne vor semnala alte surse, ori instrumente, prin care prezenta ediție s-ar îmbunătăți.

Maria Capoianu

www.dacoromanica.ro

NICOLAI OLAHI

METROPOLITÆ STRIGONIENSIS

HVNGARIA ET ATILA

SIVE

DE ORIGINIBVS GENTIS, REGNI HVNGARIÆ SITV, HABITV, OPPORTVNITATIBVS ET REBVS BELLO PACEQVE AB ATILA GESTIS

LIBRI DVO

NVNC PRIMVM EX CODICE CÆSAREO OLAHI MANV EMENDATO CONJVNCTIM EDITI.

Antonij Balla

1785

VINDOBONAE,

TYPIS IOANNIS THOMAE TRATTNER
CAES. REG. AVLAE TYPOGR. ET BIBLIOP.

MDCCLXIII.

www.dacoromanica.ro

ADAMUS FRANCISCUS KOLLARIUS

Pannonius Neoſolienſis

LECTORI HUNGARO.

S. P. D.

Hiſtoriæ patriæ paulo ſtudioſiorem arbitror fore neminem, qui NICOLAI OLAHI Clariſſimi Viri eximiam virtutem, perſimili prorſus eruditioni conjunctam, non habeat probe cognitam. Scriptis utramque celebrarunt cum alii, tum in primis MATHIAS BELIUS, vir & ipſe doctiſſimus, & pro meritis in patriam ſuis nunquam ſatis laudandus (a), cujus æterno operi, quantum ad OLAHUM attinet, fides ut contingat itidem perpetua, in lucem hic efferre placuit Imperatoris FERDINANDI I. Regis noſtri litteras, quibus NICOLAO OLAHO, ejusque meritis, Olabianæ genti univerſæ, avitas generis prærogativas auctoritate ſua comprobat, & novas nobilium ordinis in Regno Hungariæ immunitates impertitur; ac, quantum doctrinæ & virtutis laude

)(præ-

(a) *HUNGARIÆ NOVÆ, Cis-Danubianæ, Tom. I. Parte ſpec. Membr. I. Sect. I. in Hiſt. Urbis Poſonienſis Cap. V, Artic, VI. §. IV, p. 472. ſeq.*

www.dacoromanica.ro

Adamus Franciscus Kollarius Panonius Neosoliensis urează multă sănătate cititorului ungar

Socot că nu va fi nici un om puțin mai interesat de istoria patriei căruia să nu-i fie binecunoscută admirabila virtute a preastrălucitului bărbat Nicolaus Olahus întru totul strâns împletită cu erudiția sa la fel de extraordinară. Dacă, în scrieri, alții le-au făcut cunoscute și pe una și pe cealaltă, apoi în primul rând le-a celebrat Matthias Bel, bărbat și foarte învățat el însuși și niciodată îndeajuns lăudat de ai lui, în patrie, pentru meritele sale (a).

În opera lui eternă, în ce-l privește pe Olahus, pentru ca bunacredința să se întindă, la fel, până în veșnicie, Împăratul Ferdinand I, regele nostru, a voit ca aici să vadă lumina tiparului înscrisurile prin care lui Nicolaus Olahus, meritelor lui și întregului neam olahian, cu autoritatea Sa le recunoaște ca adevărate prerogativele străbune ale obârșiei și le acordă și imunități noi, ale ordinului nobililor, în Regatul Ungariei; și, cu cât s-a înălțat Olahus deasupra celorlalți prin meritul învățăturii și al virtuții, martor el însuși fiind și pe departe cel mai demn de încredere dintre toți, Maiestatea Sa relatează foarte amănunțit[1)].

(a) Chipul Ungariei noi, Cis-Danubiene, Tom. I. partea speciala,. I, sectiunea 1, în "Istoria orașului Pojoni", cap. V, artic. 6, par. IV, p. 472 seq.

(1) Vezi diploma de reînobilare.

www.dacoromanica.ro

præſtiterit ceteris, teſtis ipſe longe omnium locupletiſſimus denarrat . Exculti ad omnem elegantiam ingenii monumentum, ab OLAHO noſtro poſteris relictum, hoc, quod jam leges, præcipuum eſt; mole quidem, ut vides, exiguum, at inſigni tamen popularibus noſtris indicio futurum, floruiſſe olim quoque apud nos ordinis eccleſiaſtici viros, ſeveriorum non minus, quam amœniorum litterarum ſtudio & amore in patriam clariſſimos: utpote quod ab OLAHO pura oratione ſcriptum ſit, a patria, infelici Mohacſiana clade ac Regis LUDOVICI miſerabili interitu pæne funditus everſa, longe remoto; & pro MARIA REGINA vidua, quam rebus etiam in adverſis integer fidei ad Belgas uſque ſequutus erat, curis graviſſimis diſtricto (b): adeo probi civis incredibilis eſt in Regem ſuum & patriam pietas, dulcis in fortuna quavis memoria; ut ne peregrino quidem ſub cœlo immemor agere queat, quin eorum commodis & gloriæ pro viribus ſuis inſerviat. Propoſitum auctoris epi-

(b) Meminit hujus rei in Carmine ſuo ad lectorem prævio, & in prima codicis noſtri pagina, manu ſua adnotata hæc reliquit. *Hæc ſcripta a me fuere Bruxellis XVI. Maji Anno 1536. Dum eſſem Sereniſſimæ Reginæ MARIÆ, viduæ Divi LUDOVICI Regis Hungariæ, ſororis CAROLI, & FERDINANDI Imperatorum a ſecretis & conſiliis.*

www.dacoromanica.ro

În privința întregii eleganțe a talentului cu grijă șlefuit, monumentul rămas pentru urmași de la scumpul nostru Olahus, acesta pe care-l ai în mână și-l citești, este cel mai de seamă: firav, într-un fel, după cum vezi, și redus ca dimensiuni, dar, în schimb, ca o prețioasă dovadă pentru compatrioții noștri în viitor, arătându-le că au fost în mare cinste, chiar și la noi, bărbați din ordinul ecleziastic faimoși nu numai prin pasiunea pentru scrierile mai severe cât și pentru cele ce nasc delectare și pentru iubirea lor de țară.

Acest opuscul a fost scris de Olahus într-o limba simplă, lipsită de podoabe, cum este firesc pentru un om înstrăinat atât amar de vreme de patria aproape din temelii distrusă prin blestemata înfrângere de la Mohács și jalnicul sfârșit al regelui Ludovic; și l-a scris astfel Olahus și spre a o consola pe regina vaduvă, Maria, pe care o urmase chiar și în restriște până la belgieni, păstrând neștirbit jurământul de credință, deși era tras din toate părțile de îngrijorări cumplite (b).

Atât de mare, de incredibilă este pietatea unui bun cetățean față de regele său și de patrie și atât e de plăcută amintirea în orice nenorocire, încât nici măcar sub cer străin să nu fie în stare să uite și să se dedice, după puterile sale, intereselor suveranilor săi și patriei.

(b) Amintește de acest lucru Olahus în Prefața sa în versuri "Către cititor" iar pe prima pagină codicelui nostru a rămas notat de mâna lui: "acestea au fost scrise de mine la Bruxelles, în 16 mai anul 1536, pe când eram sfetnic de taină și consilier al Prealuminatei Regine Maria, văduva Divinului Rege al Ungariei, Ludovic, și sora împăraților Carol și Ferdinand.

www.dacoromanica.ro

epigraphe opuſculi plane indicat: voluit nempe prudentiæ vir ſingularis commendare placide popularibus ſuis amorem primum Regis & Patriæ; tum, quæ hanc ſecuram reddunt, belli ſtudia, & promptam domi bellique obſequendi Ducibus voluntatem: ATILÆ idcirco exercitum in ſcenam reduxit; barbarum quidem illum & adverſus hoſtes inhumanum; at vero diſciplinæ militaris, laborum, frigoris, inediæ, & Ducum præcipue imperii longe patientiſſimum: quo in ruborem daret eos, qui Regem LUDOVICUM, propemodum ſine exercitu atque inermem, in hoſtes movere coactum, aut prodiderant turpiter, aut per ſummam temeritatem inire prælium coëgerant. Voluit deinde faciem Hungariæ, quali, dum res erant integræ, fuit, veris depictam coloribus ad civium poſteros transmittere: ut vel hanc contemplantes intelligerent, nulla per orbem univerſum tam ampla, tam opulenta florere imperia, quæ opes, vires, dignitatem, ſalutemque ſuam adverſus civium diſcordiam tueri diu poſſint. Utinam tandem aliquando illuceſcat beata illa & bonis omnibus longe deſideratiſſima dies, quæ, præſcriptis per Hungariam quoque noſtram auctoritate publica litterarum ſtudiis, Hiſtoriam itidem patriam merita in luce collocet: ut iſta, civilis prudentiæ omnis ac

www.dacoromanica.ro

Scopul autorului opusculului este indicat fără înconjur în motto-ul epigraf: bărbatul de o singulară prudență a voit, desigur, să recomande cu blândețe compatrioților săi mai întâi iubirea față de rege și patrie; apoi să amintească manifestările care pun la adăpost sigur patria, râvna războiului și necondiționata voință de a se supune comandanților, acasă și pe câmpul de bătaie. Pentru acest motiv a readus în scenă armata lui Atila - barbar fiind acela, fără îndoială, și inuman față de dușmani, dar cu adevărat pe departe cel mai rezistent la rigorile milităriei, la eforturi, la ger, la foame și mai înainte de toate la strunirea comandanților. Iar prin acest exemplu Olahus a voit să-i facă să roșească pe aceia care l-au constrâns pe regele Ludovic fie să meargă înaintea dușmanilor aproape fără armată și neînarmat, fie că-l trădaseră cu nerușinare, fie că-l siliseră să intre în luptă numai cu suprema cutezanță a tinereții.

Și a mai vrut apoi autorul să transmită, până la cei de pe urmă dintre cetățeni, chipul Ungariei, zugrăvit în culori adevărate, așa cum a fost el, pe când lucrurile erau nesmintite, pentru că ei, chiar și numai contemplând acest chip, ar putea înțelege că nu există în tot universul imperii oricât de mari, oricât de înfloritoare care să-și poată păstra multă vreme bogățiile, forțele, demnitatea și integritatea proprie, dacă le stă împotrivă dezbinarea cetățenilor. O, de-ar începe să strălucească totuși, cândva, acea zi fericită și de toți cei buni atât de îndelung prearâvnită care să așeze în lumina meritată istoria, la fel și patria, fiind recomandate studiile literare chiar și în Ungaria noastră, prin autoritatea publică, pentru ca prin istorie - suma înțelepciunii cetățenești și dascălul vieții - cetățenii noștri gingași să afle „din fragedă pruncie" cum zice poetul și să cumpănească ce datorează regelui lor, sau ce datorează patriei.

www.dacoromanica.ro

vitæ Magiſtra, tenelli cives noſtri, quid Regi ſuo, quidve patriæ debeant,

De tenero meditentur ungui.

Porro libellum opuſculi hujus priorem, ubi in patriam revertiſſet, emendaturum ſe OLAHUS noſter pollicitus eſt prævio in monito his verſibus:

Si quid ineſt mendae topicis, ignoſce precamur;
Nam procul a Gethico littore cymba mea eſt.
Quum dulces repetam portus patriosque Penates;
Singula tunc referam candidiore fide.

Quæ promiſſa pulcre ab eo fuiſſe exſoluta atteſtatur codex Cæſareus, OLAHI manu correctus, & diligentium ſcriptorum more paſſim inculcatus. Is SAMBUCI noſtri olim fuit, cujus diligentia libellus opuſculi alter, ATILA inſcriptus, lucem adſpexit Baſileæ anno CIↃIↃLXVIII, *rerum Hungaricarum BONFINII Decadis primæ libro ſexto inſertus pag.* 107. *quo cum opere ſemel atque iterum fuit recuſus. Libellus prior, ſive deſcriptio chorographica regni noſtri, longiori tempore latuit in tenebris; dum tandem aliquando juris factus eſt publici a Cl. Viro MATHIA BELIO in Apparatu ad Hiſtoriam Hunga-*

www.dacoromanica.ro

Dragul nostru Olahus a făgăduit mai înainte că, îndată ce se va fi întors în țară, el are de gând să corecteze întâi de toate redactarea acestui opuscul, atrăgându-ne din timp atenția prin aceste versuri:

"Dacă ceva inexact e-n nume de locuri, mă iartă,
Căci departe-i de țărm getic bărcuța mea.
După ce voi fi atins iubite limanuri și-ai țării Penați,
Pe fiecare atunci, mai senin, voi corecta."

Că promisiunile acestea au fost frumos îndeplinite de el o dovedește Codex Caesareus, corectat de mâna lui Olahus și completat peste tot cu intercalări după obiceiul scriitorilor zeloși. Acest manuscris a fost odinioară al lui Sambucus al nostru prin a cărui purtare de grijă a văzut lumina la Basilea, în anul 1568, cealaltă scriere a opusculului, intitulată *Atila* și a fost inserat în *Istoria ungară* a lui Bonfinius, decada I, cartea a VI-a, pg. 107, cu care opera a fost redactat odata și iarași lăsat apoi la o parte. Cărticica de mai înainte, sau *Descrierea topografică* a regatului nostru, a zăcut în întuneric timp mai îndelungat, până când, în sfârsit, a fost oferită judecății publice de către Prealuminatul bărbat Matthias Bel în *Adparatus ad Historiam Hungariae*, decada I, monumentul 1.

www.dacoromanica.ro

gariæ Decad. I. Monument. I. Divulſos alterum ab altero nunc primum lectori conjunctim damus. Priorem contulimus diligenter cum libro manu exarato Cæſareo Claſſis Hiſt. Prof. CCXVII. OLAHI, ut modo diximus, manu caſtigato. Clariſſimus quidem BELIUS, ubi Cæſarei codicis mentionem intulit, exemplum ſuum, cum codice MS. alio ab amicis fuiſſe collatum, adnotavit; qui ſi noſtrum indicare voluit, næ illi parum fidis ac diligentibus amicis, hoc quidem in officio, uti contigit: integras enim nos pagellas exſcribere, & loca prope infinita conſanare oportuit. Adnotationes marginibus inſcriptæ Cl. BELIUM auctorem habent, noſtræ ſunt perpaucæ. ATILA in codice noſtro non ſuperat; at vero claris admodum indiciis perſuadeor, ut credam, avulſum hinc fuiſſe a SAMBVCO, atque OPORINO typotheta miſſum; ad cujus exempli fidem recudi noſtrum fecimus; &, quo alteri eſſet ſimilior, ſingulis capitibus res, quas complectuntur, ſummatim relatas præmiſimus. Hæc de noſtra in edendis libellis iſtis cura & diligentia. [.....] Vale! &, ſi conatus noſtri probabuntur tibi, vetuſta literarum monumenta, ſi quæ poſſides, pro amore, quo in patriam es, tuo, mecum, quæſo, communica; iterum vale! Scribebam in Vindobonenſi Bibliotheca Palatina ad d. XII. Kal. Maji, anno a partu Virginis CIↃIↃCCLXIII.

www.dacoromanica.ro

Despărțite una de cealaltă atâta vreme, noi le prezentăm cititorului acum întâia dată împreună. Pe cel de mai înainte[2] l-am compărat atent cu redactarea manuscrisă din *Codex Caesareus*, secțiunea Istorie profană, 217, arat adânc și îndreptat de mâna lui *Olahus*, după cum tocmai am spus. Desigur, Preastrălucitul Bel, când a introdus o menționare în codicele imperioal, a notat alături că exemplul său fusese colaționat cu alt codice manuscris de către prieteni; dacă acesta a voit să-l indice pe al nostru[3], nu i s-a întâmplat, oare, ca în rezolvarea acestei sarcini, a editării de fapt, să se folosească de prieteni prea puțin devotați și iubitori?! Căci noi a trebuit să transcriem păginuțe întregi și să însănătoșim deplin locuri aproape infinite. Adnotările înscrise pe margini au ca autor pe strălucitul Bel și prea puține sunt ale noastre.

Atila în codicele nostru n-a mai rămas; în schimb, sunt determinat să fiu convins - prin indicii cu desăvârșire limpezi, de bună seamă, și după cum cred eu - că manuscrisul de aici a fost smuls de către Sambucus și trimis tipografului *Oporinus*; spre confirmarea acestui fel de a proceda am făcut ca al nostru să fie din nou imprimat și, ca să fie cât mai asemănător celuilalt, am pus în fruntea fiecărui capitol, redate pe scurt, lucrurile care sunt cuprinse în el.

Atât despre grija și strădania noastră pentru aceste manuscrise care trebuie editate. [.....]

Fii sănătos! Și, dacă strădania noastră se va dovedi plăcută ție și dacă posezi documente scrise vechi, pentru iubirea ta ce o ai fața de patrie comunică, rogu-te, cu mine.

Iarăși fii sănătos!

Scriam acestea în Biblioteca Palatină din Viena
la 12 mai, anul 1763 de la nașterea Fecioarei

(2) Textul publicat de M. Bel în Adparatus ad Historiam Hungariae.
(3) Peste tot unde Kollarius folosește sintagma "Codicele nostru" se referă la Codex Caesareus.

www.dacoromanica.ro

AD LECTOREM
NICOLAUS OLAHUS.

Si nihil in noſtro eſt lepidi gratiue libello,
Anxia me melius ſcribere cura vetat.
Mens etenim, duro patriæ confecta periclo,
Torpet, & eſt longo nunc hebetata malo.
Nec mea doctiloqui coluerunt arua Catones;
Hinc ſterilem meſſem terra relicta dabit.
Hæc mea cum cernes gracili contexta Minerua.
Splendidiora neges aulica ſcripta dare.
Fontibus haud ſemper placidis Parnaſſia Muſa,
Aut Heliconiadis regia prata rigat.
Non terſius loquitur comptas Ptolomæus ad aures,
Deſcribens radio quidquid in orbe fuit.
Non etiam celebris lepidi facundia Criſpi,
Non tibi vel Trogus maximus ore tonat.
Nec gratum reſonat Patauina natus in vrbe
Liuius, ingenio ſplendidus, arte potens.
Sed qui Caſtalium parco bibit ore liquorem,
Et quem non gremio docta Thalia fouet.
Et cui non ſtudii requies, ſed multa laborum,
Sollicitique fuit temporis anxietas.
Nomina ſed prodat calamus quod barbara noſter;
Scilicet hæc Scythica voce referre iuuat.

Si

www.dacoromanica.ro

Către cititor

Dacă nimica nu este plăcut ori vesel în carte-mi,
se opune cumplit grija mai bine să scriu.
Mintea, de fapt, sleită de-a patriei aspră restriște
stă amorțită și e istovită de chin.
Nici iscusiții la vorbă Catoni a mea țarină arară,
iar părăsitu-mi ogor sterp seceriș îmi va da.
Opul acesta, cu sobra Minervă compus, de vei cerceta,
să negi că altele sunt mai strălucite-n regat.
Nu totdeauna Muza din Parnas ori zânele heli-
cone cu pașnic izvor pajiști regale stropesc.
Exactul Ptolemeu nu la urechi rafinate vorbește,
când desenează cu-n băț tot ce-n lume a fost.
Nu vestitul talent oratoric al dragului Crispus
îți răsună-n urechi, nu marele Trogus,
Nici născutul în urbe Patavă-ți încântă auzul,
Livius, prin talent splendid, pe artă stăpân,
Ci unul ce soarbe, cruțând-o, licoarea Castală
și pe care la piept Thalia doctă n-a strâns
Și care tihnă de studiu n-avuse, ci multe necazuri,
în zbuciumatu-i timp și-n al epocii chin.
Nume, străine fiind, condeiul putea să trădeze și
locuri, desigur, ce-n grai scitic mai bine-ar suna.

www.dacoromanica.ro

Si dedero noſtris Romana vocabula rebus;
Non bene conuenient nomina cuique loco.
Sic ſua dum multi condunt monimenta Latini,
Non niſi barbarice barbara verba ſonant.
Materiam tribui tantum, qui docta requiris,
Scribere me multo cultius ipſe potes.
Si quid ineſt mendæ topicis, ignoſce precamur;
Nam procul a Gethico littore cymba mea eſt.
Quum dulces repetam portus patriosque Penates,
Singula tunc referam candidiore fide.
Interea magni precibus deuictus amici,
Hæc tibi nunc ſubito qualiacunque dedi.
Nam iuſtis decuit precibus parere potentum,
Quæ magni nobis ponderis inſtar erant.
Vale!

Bruxellis XVI. Maii Anno CIↃIↃXXXVI.

www.dacoromanica.ro

De voi fi dat așezărilor noastre nume romane,
nu se vor potrivi numele oricărui loc.
Astfel mulți latini când compun a lor opere nu scriu
slove străine decât dacă nu sună barbar.
Eu am dat numai materialul, de cauți savante,
însuți tu poți să scrii mult mai împodobit.
Dacă ceva inexact e-n nume de locuri, mă iartă,
căci departe-i de țărm getic bărcuța mea.
După ce voi fi atins iubite limanuri și-ai țării Penați,
pe fiecare atunci, mai senin, voi corecta.
Dar între timp, învins de rugile-naltului prieten,
cartea aceasta ți-am dat, repede, oricum ar fi.
Să mă supun rugăminților drepte ale celor puternici
s-a cuvenit, căci aveau mare preț pentru noi.
Strălucita victorie a hunilor odinioară,
Rege Atila fiind, soarta spre bine le-ntoarse.

www.dacoromanica.ro

NICOLAI OLAHI

HVNGARIAE

LIBER I.

Origines Scytharum, & Chorographica descriptio Regni Hungariæ.

CAPVT I.

De Scythia vetere, & Originibus Scytharum.

SCYTHIAM veteres duplicem prodidere: vnam in Europa, alteram in Asia sitam, Tanai flumine vtramque dirimente. *Scythia duplex.*

Quæ vltra Tanaim est, *Asiatica* dicitur, atque a Riphæis, & Hyperboreis a Septemtrione montibus incipiens, Orientem versus, citra & vltra Imaum montem contenta, atque innumeras diuersorum rituum, morum ac legum, complexa nationes barbaras, per littus tandem Hircani maris, in Occidentem recurrens, ad paludem Mæotidis, & Pontum Euxinum, *Asiatica.*

A cir-

www.dacoromanica.ro

Cartea I a Ungariei,
opera lui Nicolaus Olahus

Originile sciților și
Descrierea topografică a regatului Ungariei

Capitolul I.
Despre Sciția veche și despre originile sciților.

Cele două Sciții. Cei vechi ne-au transmis că Sciția este alcătuită din două părți: una situată în Europa, alta în Asia, fiind separate una de cealaltă prin fluviul Tanais[1].

Sciția asiatică. Cea care se află dincolo de Tanais se numește asiatică și, începând din nord, de la munții Rifei și Hiperborei către răsărit ea se întinde dincoace și dincolo de muntele Imaus[2] și cuprinde nenumărate populații barbare de diferite religii, moravuri și legi; în cele din urmă, întorcându-se repede spre apus de-a lungul țărmului Mării Hircane[3], până la mlaștina Meotidă[4] și la Pontul Euxin[5], se termină în apropierea muntelui Caucaz.

1) *Tanais* - numele antic al fluviului Don.
2) *Imaus* - lanț de munți în Sciția asiatică (Pliniu); masivele din partea nordică a munților Himalaya, numite în prezent Munții Belour sau Balor.
3) *Marea Hircană* - vechiul nume al Mării Caspice.
4) *Mlaștina Meotidă sau Meotică* - în prezent Marea de Azov.
5) *Pontul Euxin* - numele antic al Mării Negre.

www.dacoromanica.ro

circa Caucaſum montem, terminatur. Altera vero, citra Tanaim eſt, quam *Europæam* dicunt. Hæc, a locis Septemtrionis fere incognitis initium ſumens, per iuga Riphæa & Hyperborea, meridiem verſus ad Thraciam finitur, & a monte ac flumine Alano, olim Alania dicta, eiusque populi Alani. Noſtra ætas, hanc, Sarmatiam, Lithuaniam, Ruſſiam, Moſcouiam appellat. Siue ergo, ex Aſiatica, quod multi pro vero dixere, ſiue ex Europæa Scythia, Hungari originem ducant, haud multum intereſſe crediderim. Satis certe conſtat, eos ex Scythia ortos.

Europæa.

De vetuſtate Scytharum, & Hunnorum origine.

§. II. De Scytharum vetuſtate, & quo parente ſint geniti, varia eſt auctorum ſententia. *Trogus Pompeius*, (a) Ægyptios, & Scythas, de generis antiquitate diu contendiſſe, atque Scythas, veluti in regione, ad homines, & alia quoque animalia, in initio rerum producenda, aptiore commodioreque, quam Ægyptus eſt, prius natos, victoriam contra ſententiam Herodoti, conſequutos fuiſſe tradit. Alii, fabulam Scytharum origini adſcribunt. Herculem, (b) Geryonis pecora paſcentem, & ob vehementis pluuiæ, atque frigoris incommoda fatigatum, leonina pelle ſubſtrata, alto ſopi-

Herculis fabula.

(a) *IUSTINUS*, Trogi *epitomator*, *Lib. II. Cap. I, 5. ſeq. p. 16. edit.* Ioh. Georgii Græuii, *Amſtelod. An. 1694. for. oct.*

(b) *HERODOTUS*, Melpomene, *ſiue Lib. IV. 8. 9. p. 224. ſeq. edit.* Iacobi Gronouii, *Lugd. Batau. A. 1716. fol.*

www.dacoromanica.ro

Sciția europeană. Iar cealaltă se află dincoace de Tanais și pe aceasta o numesc cei vechi europeană. Aceasta, luându-și începutul din teritorii ale nordului aproape necunoscute și urmând de-a lungul crestelor rifee și hiperboree, către miazăzi pune hotar până la Tracia și de la muntele și de la fluviul Alanus, teritoriu numit odinioară Alania[6] și locuitorii ei alani. Pe această Sciție contemporanii noștri o numesc Sarmația și Lituania și Rusia și Moscova. Prin urmare, fie că ungurii și-ar trage originea din Sciția asiatică, ceea ce mulți au luat drept un adevăr, fie din cea europeană, am considerat că acest lucru este de prea puțin interes. Destul de sigur este cunoscut că ei s-au ivit din Sciția.

2. *Despre vechimea sciților și despre originea hunilor*. Despre vechimea sciților și din ce strămoș sunt ei născuți este felurită părerea autorilor. Trogus Pompeius[7] (a) ne transmite că egiptenii și sciții s-au luptat mult timp în privința vechimii neamului și că, în ciuda părerii lui Herodot[8], sciții au dobândit victoria ca unii născuți mai demult într-o regiune mai potrivită și mai prielnică decât este Egiptul atât pentru oameni cât chiar și pentru alte animale care trebuie domesticite la început.

Pățania lui Hercule. Alții pun pe seama originii sciților o legendă. Ei relatează (b) că Hercule, pe când păștea cirezile lui Gerion, istovit și din cauza violenței ploii și de neajunsurile frigului, după ce a așternut sub el o piele de leu, a fost cuprins de un somn adânc. În acest răstimp cirezile acelea se depărtau.

(a) Iustin - epitomatorul lui Trogus, C. II, cap. 1,5, p. 16 ed. Iohan Georgius Graevius ,Amstelod., 1694.
(b) *Herodot, Melpomene sau C. IV., 8,9, p. 224 seq., ed. Iacobus Gronovius, Lyon, 1716.*

6) Alania - țara alanilor (Isidor) era teritoriul situat între Marea Neagră, Marea Caspică și Munții Caucaz; *alanii* - triburi de origine sarmatică (Pliniu) care în sec. II și I a .Chr .n. locuiau în Alania; au fost învinși de Iustinian și dislocați, victoria aducându-i împăratului supranumele Alanicus. Împinși mai târziu de huni, alanii ajung în sec. V , împreche faciună cu vandalii, până în Spania.
7) Pompeius Trogus (sec. I a. Chr. n.) - istoric roman, autorul unei istorii universale în patruzeci și patru de cărți, *Historiae Philippicae*. Înfățișând evoluția estului mediteranean în succesiunea marilor imperii de la asirieni, mezi, perși, greci, macedoneni până la romani, istoricul pare a voi să acrediteze, la Roma, conceptul *„translatio imperii"*. Cunoaștem opera lui Pompeius Trogus doar din rezumatul alcătuit de Iustin, în sec. III , care epitomează 1/6 din original.
8) Herodot (c. 484 - c. 425 a. Chr. n.) - istoric grec renumit, caruia posteritatea i-a acordat titlul de "pater historiae". Opera lui Herodot a fost validata în epoca moderna prin importante descoperiri arheologice (ex. ruinele Babilonului), care au confirmat adevarul multora dintre afirmatiile istoricului.

www.dacoromanica.ro

pitum esse somno referunt, illis interim aberrantibus. Quæ experrectus, e virginis cuiusdam demonstratione, Telluris filiæ, ad femur vsque mulieris, reliqua parte in viperam desinente, recepisse, virginemque præmium a se indicati armenti, Herculis concubitum habuisse: ex quo, tres filios, *Agathyrsum*, *Gelonum*, & *Scythàm* esse natos. *Scytham*, ex suo postea nomine, & regno *Scytharum* nomen indidisse, & regibus ac populis originem fuisse.

Scytharum nomen.

§ III. IORNANDES EPISCOPUS (c) refert; se ex antiquitate comperisse, Filimirum regem Gothorum, Gàndarici Magni filium, quum in Scythiam ingressus fuisset, quasdam magas feminas in populo suo reperisse, patria lingua *Allirumnas* dictas, hasque ab exercitu depulsas, & in solitudinem longe fugere coactas, ab immundis quibusdam spiritibus compressas esse, ex quo coitu, Scythas fuisse ortos: res certe indigna Episcopi relatu. Qui, cum scire debuerit, spiritum, nec carnem, nec ossa habere, nec alium quempiam, quam hominem, ex naturali commixtione generare posse; ipse tamen, aut odio gentis Scythicæ, quia fuerit a Gothis, per Hunnos expulsis, oriundus; aut simplicitate quadam alia, hæc tam ridicula, quæ etiam alii post eum asseuerarent, in monumenta publica retulerit. Nonnulli tradunt, *Noe*, cuius ætate diluuium totum

Episcopus Iornandes *in origines Hunnorum iniurius.*

(c) *De Rebus Geticis Cap. XXIV. p. 66. edit. Lugd. A. 1618.* for. oct.

www.dacoromanica.ro

Pe acestea, trezindu-se, le-a adus înapoi după descrierea unei fecioare, fiica zeiței Tellus[9], care până la coapsă avea chip de femeie, iar cealaltă parte se termina în formă de viperă; ca răsplată pentru arătarea turmelor fecioara a obținut dragostea lui Hercule, iar din această împreunare s-au născut trei fii: Agathyrsus, Gelonus și Scytha.

Numele sciților. Se mai spune că de la numele său a dat Scytha, după aceea , și numele regatului sciților și că el a fost străbunul regilor și al populațiilor scite.

3. Injuriosul Iornandes. Episcopul Iornandes[10] consemnează (c): că el știe sigur din vechime că Filimir, regele goților, fiul lui Gandaric cel Mare, după ce pătrunsese în Sciția, a descoperit în poporul său niște femei-vrăjitoare numite în limba țării *alirumne* și că pe acestea, alungate de la armată și constrânse să fugă departe, în pustietate, le-au siluit niște spirite necurate, iar din această împreunare s-au născut sciții; de bună seamă un subiect nedemn de relatarea unui episcop. Acesta - fiindcă ar fi trebuit să știe că spiritul nu are nici carne, nici oase și că dintr-o unire naturală nu se poate zămisli nimic altceva decât un om - fie din ură față de neamul scitic, pentru că el însuși se născuse la goții alungați de huni, fie din oarece altă prostie a repovestit în documente publice aceste lucruri atât de ridicole pe care chiar și alții, după el, le-ar putea lua în serios.

(c) *Despre faptele geților, cap. XXIV, p. 66, Lyon, 1618.*

9) *Tellus* - divinitate, personificarea pământului roditor.

10) *Iornandes / Iordanes* - alano-got romanizat, originar din Dobrogea , trăiește în sec. VI. Este autorul unei istorii romane (551) care conține și numeroase elemente de istorie a creștinismului. în „De origine gaetarum", o istorie a goților, a rezumat și a completat opera enciclopedistului Cassiodor cu informații prețioase despre teritoriile balcano-danubiene.

www.dacoromanica.ro

Tres Noe filii. opperuerat orbem, tres genuiſſe filios, *Sem, Cham, & Japhet.* Hunc Japhet, poſt diluuium ex Enech vxore genuiſſe Hunor & Magog filios, quos tamen Chronica Hungarica, filios Nemroth, filii Chus, qui ex Cham, Noe filio genitus erat, fuiſſe tradunt. Hos igitur, *Hunor & Magog*, quum in tabernaculo, procul a patre, ſiue Nemroth, ſiue Japhet, vitam agerent, ceruam (d) quampiam, ſtudio venationis, traditum eſt perſecutos: quam dum longius inſequerentur, ad paludes vsque Mæotidis, amiſſa ob ſiluarum denſitatem cerua, progreſſos fuiſſe. Et cum ea loca paſcuis, lignis, feris, auibus, & piſcibus, rebus tam hominum, quam pecomur uſui neceſſariis, opportuna vidiſſent, facultate eo migrandi a patre accepta, in eadem Mæotidos regione conſediſſe tradunt. Quos, quinque ibi annis quiete confectis, ſexto demum anno, cupiditate venandarum ferarum ductos, a loco habitationis, ad loca deſerta Mæotidi contermina, longius egreſſos, noſtra dicunt Chronica; atque ibi quasdam feminas, absque viris in tentoriis, tunc feſtum diem tympano & choreis celebrantes, reperiſſe, easque comprehenſas, ad paludes Mæotidos, quas incolebant, abduxiſſe. Inter quas forma, decore & corporis habitu, duas fuiſſe

(d) *CALLIMACHUS*, hunc cervæ perſequutorem, Baudetem, *nominat.* *Hæc, in margine, codicis illius, quem diximus, leguntur.*

www.dacoromanica.ro

Cei trei fii ai lui Noe. Unii relatează că Noe, pe vremea căruia o revărsare de ape acoperise întregul pământ, a dat naştere la trei fii: Sem, Cham şi Iaphet; că acest Iaphet, după potop, din soţia Enech a avut doi fii: Hunor şi Magog. Totuşi cronicile ungare transmit că aceştia doi au fost fiii lui Nemroth, fiul lui Chus, care fusese născut din Cham, fiul lui Noe. Aşadar, se povesteşte că aceştia, Hunor şi Magog, pe când îşi duceau viaţa în cort, departe de tatăl lor - fie că era Nemroth, fie Iaphet - din pasiune pentru vânătoare au urmărit stăruitor o cerboaică (d). Pe când continuau s-o urmărească mai departe, pierzând cerboaica din cauza desimii pădurilor, au mers înainte până la Marea de Azov. Şi se spune că, după ce au cercetat meleagurile acelea prielnice păşunilor, codrilor, fiarelor, păsărilor şi peştilor, lucruri necesare atât pentru folosinţa oamenilor cât şi a turmelor, şi după ce au primit de la tatăl lor permisiunea de a se muta acolo, ei s-au aşezat în acea regiune a meoţilor. Şi mai spun cronicile noastre că aceştia, după ce au vieţuit acolo, în linişte, cinci ani încheiaţi, fiind atraşi de patima vânătorii, în cel de al şaselea an au plecat, în cele din urmă, mai departe de locul aşezării, către ţinuturile pustii învecinate Mării de Azov. Şi au descoperit ei acolo, în corturi, nişte femei care celebrau atunci o zi de sărbătoare cu dans acompaniat de cântec şi de tamburină, fără bărbaţi, şi, înconjurându-le, le-au răpit şi le-au dus la Mlaştinile Meotide pe care le locuiau ei. Între acele femei au fost două remarcabile ca frumuseţe, graţie şi prestanţă: dintre acestea pe una a luat-o de soţie Hunor şi pe cealaltă Magog.

(d) *Callimah îi numeşte pe acest urmăritor al cerboaicei Baudetes. Acestea se citesc pe marginea codicelui pe care l-am menţionat.*

www.dacoromanica.ro

ſe præſtantes: harum alteram *Hunor*, alteram *Magog*, duxiſſe vxorem.

§. IV. Ex quo connubio *Hunnos* tandem traxiſſe originem, & *Hungaros*, ab *Hunnor*, a *Magog* autem *Magyarokat*, quod Hungarica lingua Hungaros ſonat, appellatos. Hinc multiplicatam progreſſu temporis gentem Hunnicam, ſubito furore dominandi percitam, ſub rege *Valamiro*, ingenti exercitu, Gothos, quibus *Ermanaricus*, vel vt alii referunt, Emenricus, Amalus, Vitulfi, ſiue Achiulphi filius, ea tempeſtate præerat, ob tumultum Perſarum, & Amnium, propter necem Sunielis ſororis, contra Emenricum regem concitatam, inuaſiſſe deuiciſſeque, atque ad loca Sarmatiæ interiora propuliſſe, auctores reliquere. Qui poſtea Emenrico; tum ob ſenectutem: quippe qui, centum & viginti annos iam natus eſſet; tum propter vulnus in ipſo tumultu (e) acceptum, mortuo, ſub Vinitario duce, contra Hunnos recurrere, ac primo prælio ſuperiores facti, poſtremo, dum Vinitarius ſagitta proſtratus interiiſſet, victi ab Hunnis fugatique ſunt; ſicque bifariam diuiſi, pars citra Danubium permanſere in poteſtatem Hunnorum recepti; pars vero ſub Alatheo, Fridigerno & Saphraco, ſuis regulis, ſuperato Danubii flumine, *Valentis* Imperatoris, Senioris Valentiniani fratris

Vnde dicti Hungari.

Gothi per Hunnos ſedibus ſui expulſi.

(e) In ipſo tumultu, *legit laudatus codex: quod idem eſt. B. legebatur prius* ſeditione *K.*

www.dacoromanica.ro

4. *De unde își trag numele ungurii.* Din această căsătorie și-au tras originea în cele din urmă hunii, fiind numiți și *hungari* de la Hunnor, dar și *maghiari* de la Magog, ceea ce în limba ungurească înseamnă tot unguri.

Goții sunt alungați din teritoriile lor de către huni. Apoi înmulțindu-se, cu trecerea timpului, populația hunică și pe neașteptate fiind ea atinsă de nebunia de a domina, sub regele Valamir i-a atacat pe goți cu o armată uriașă. În fruntea goților se afla în acea vreme Ermanaricus sau, cum relatează alții, Emenricus, Amalul, fiul lui Vitulsus, sau Achiulphus. Autorii dau ca sigur că din pricina atacului neașteptat al perșilor și a răzvrătirii lui Amnius pentru uciderea surorii Sunielis, fiind ațâțat împotriva regelui Emenricus neamul hunic s-a năpustit asupra goților și i-a înfrânt definitiv și i-a împins înainte până în teritoriile dinlăuntrul Sarmației. După aceea, murind Emenricus, fie din pricina bătrâneții, ca unul care avea o sută douăzeci de ani, fie din cauza rănii primite în același atac (e), goții, sub comanda lui Vinitarius, s-au întors repede contra hunilor; și în prima bătălie au fost superiori goții, dar, în cele din urmă, după ce a pierit Vinitarius răpus de o săgeată, ei au fost înfrânți de huni și alungați.

Și astfel goții au fost separați în două: o parte, recuceriți dincoace de Dunăre, au rămas în stăpânirea hunilor, iar cealaltă parte, sub conducerea unor regi ai lor, Alatheus, Fridigernus și Safracus, trecând peste fluviul Dunăre, cu permisiunea împăratului Valens[11], fratele *mai* vârstnicului Valentinianus[12], s-au așezat în Mysia Inferioară.

(e) *„în aceeași învălmășeală" citește lăudatul codex, care este la fel. Bell citea mai sus „în răscoală" (K)*

11) *Valens Flavius* - împărat roman (364 - 378), cooptat la tron de fratele său mai mare Valentinianus I, având sarcina guvernării provinciilor balcanice și orientale . Poartă un război la Dunărea de Jos (367 -369) împotriva vizigoților, dar în 376, sub presiunea invaziei hunice, acceptă *stabilirea vizigoților în sudul Dunării. Moare la 9 august 378* în bătălia de la Adrianopol contra vizigoților care declanșaseră o mare răscoală antiromană.

12) Flavius Valentinianus - împărat roman (364 - 375).Energic și viteaz, respinge atacurile alamanilor în 368, ale francilor și saxonilor de la Rin, ale sarmaților și quazilor la Dunăre. Este preocupat constant de îmbunătățirea administrației și a legislației; deși este adept al ortodoxismului proclamat la Niceea, el este, totuși, tolerant față de cultele păgâne.

www.dacoromanica.ro

permiſſu, in Myſia inferiore conſedere. Polliciti enim *Valenti* fuerant, ſe Chriſtianos futuros, & Danubii ripam, ab *Hunnorum*, & aliorum barbarorum incurſionibus, tutam reddituros. Vnde rurſus in Italiam progreſſi, eamque depopulati, primum in Gallia Aquitanica, deinde viribus paulatim aucti, in Hiſpania, ſedem fixere. Hi *Viſſogothi*, illi vero *Oſtrogothi* appellati ſunt. Qui quidem Oſtrogothi, vna cum populis, ea tempeſtate ipſis parentibus, *Hunnis* poſtea ſubiecti fuerunt, & tributa penderunt. Operæ pretium hic videtur, paucis repetere, qui reges *Scythis* bellum intulerint.

Sigebertus in Chronicis ſuis.

CAPVT II.

De Bellis & Propaginibus Scytharum.

SCYTHAS, imperium *Aſiæ*, ter quæſiuiſſe; eosque ab imperio alieno, aut intactos, aut inuictos fuiſſe; *Darium* regem Perſarum, ex Scythia, præter decorem regium, fugatum; *Cyrum*, cum vniuerſo ſuo exercitu deletum; *Zopyriona* item, Alexandri Magni ducem, cum omnibus copiis trucidatum, auctor eſt *Trogus Pompeius*: Vexores rex Ægyptius, primus omnium bellum Scythis intulit. Sed is, derelicto omni ſuo apparatu belli-

Quos reges Scythæ devicerunt.

www.dacoromanica.ro

Este adevărat că îi promiseseră lui Valens că se vor creștina și că vor apăra ținutul stâncos al Dunării de huni și de alte incursiuni barbare.

Relatarea lui Sigebertus în cronicile sale. De acolo iarăși mergând ei mai departe au înaintat până în Italia și au devastat-o; au poposit mai întâi în Acvitania, apoi, sporindu-și puțin forțele, și-au fixat sălașul în Hispania. Aceștia au fost numiți Vissogothi[13], iar ceilalți Ostrogothi[14]. De bună seamă, acești ostrogoți, supunându-se ei înșiși acelei vremi, laolaltă cu popoarele, au fost după aceea robiți hunilor și le-au plătit acelora tribut.

În asemenea împrejurări se vede bine prețul ostenelii, iar noi să revenim la puținii regi care i-au atacat pe sciți.

Capitolul II.
Despre războaiele și urmașii sciților.

Regii pe care i-au înfrânt sciții. Trogus Pompeius ne transmite că pe sciți și imperiul Asiei de trei ori au căutat să-l dobândească alții și că sciții au fost fie neatinși de jug străin, fie neînvinși; că Darius[15], regele perșilor, a fost alungat din Sciția împotriva demnității lui regale; că Cirus[16] a fost răpus cu întreaga lui armată; că tot astfel și Zopyrion[17], comandantul lui Alexandru cel Mare, a fost măcelărit cu toate trupele sale.

Regele egiptean Vexores cel dintâi dintre toți i-a înfruntat pe sciți. însă acesta, abandonând toată tehnica de luptă, înspăimântat, s-a retras în Egipt.

13)Vissogothi - adică vizigoții (goții înțelepți), triburi gotice care în 412 invadează Gallia, iar în 418 Aquitania. Clovis le distruge regatul în 507, dar ei vor supraviețui în Spania până la cucerirea acesteia de către arabi.

14) Ostrogothi - ostrogoții sau goții de răsărit.

15) Darius I (? - 486 a. Chr. n) - rege persan, fiul lui Hystaspe și ginerele lui Cirus al II-lea, cel Mare. Eșecul expediției, din 514 - 513, împotriva sciților din stepele nord-pontice este amplificat și de răscoalele izbucnite în câteva cetăți grecești.

16) Cirus al II-lea, cel Mare - fondatorul imperiului persan; a căzut în luptele cu sciții în anul 529 a.Chr n.

17) Zopyrion (? - 326 a. Chr..n) - general macedonean și guvernator al Traciei. Întreprinde o expediție pentru cucerirea Olbiei, colonia grecească de la gurile Bugului în 326, cu o armată de treizeci de mii de soldați. Tentativa eșuează, armata este nimicită de forțele getice (probabil cu ajutorul unor triburi scitice!) în „Pustiul getic", iar el moare în luptă.

www.dacoromanica.ro

lico, trepidus in Ægyptum pedem retulit. Quem insecuti Scythæ, vniuerso imperio priuassent, ni Ægypti paludes prohibuissent eos, longius ducere exercitum. Hinc magna gloria reuersi, vniuersam Asiam, armis, sibi tributum pendere coegerunt. In qua annos quindecim commorati, ab vxoribus, virorum absentiam ægre ferentibus, reuocantur. Quæ, vocationi minas addunt, ni mariti redeant, se nolle eos longius præstolari; sed in animum induxisse, a finitimis populis, spe procreandæ sobolis, connubium petere, & nequaquam pati, vt per absentiam maritorum, genus Scythicum, per vniuersum orbem formidolosum, deficiat. Quibus postea reuersis, Asia, per mille & quingentos annos, vsque ad Nini regis tempora, vectigalis fuit. *Asia, Hunnis tributaria.*

§. II. Superfluum esse arbitror, quum alii scriptores latissime historiam hanc sint persecuti, hoc loco recensere, quæ bella *Plino*, & *Scolopitho*, (f) regiis apud Scythas adolescentulis, conspiratione eorum populorum, qui Cappadociæ, fluuioque Thermodoontos, finitimi erant, trucidatis, gens *Amazonum*, mulieres Scythicæ, duce Martesia, & Lampedone, in *Europa*, & *Asia*, feliciter gessere. Taceo & illud, quod *Darius* rex Persarum, ob negatas, filiæ Lantini regis Scytharum, nuptias, bellum Scythiæ intulerit: ad quam, exercitu septingentorum millium homi- *Amazones mulieres Scythicæ.*

 num

(f) *Apud IUSTINUM, Lib. II. Cap. IV. 1 seq.*

www.dacoromanica.ro

Sciții, urmărindu-l, l-au deposedat de întregul regat, căci nici mlaștinile Egiptului nu i-au împiedicat să-și ducă armata mai departe.

Revenind de aici cu mare glorie ei au constrâns, cu armele, întreaga Asie să le plătească tribut. Și întârziind ei în această țară timp de cincisprezece ani, sunt chemați înapoi de soții, care cu greu suportau absența bărbaților. Ele adaugă chemării și amenințări anunțând că, dacă soții lor nu se întorc, ele nu vor să-i aștepte mai mult și că au de gând să ceară în căsătorie bărbați de la popoarele învecinate, cu speranța la urmașii care trebuie procreați și că în nici un chip nu mai îndură ca neamul scitic, temut pe întregul pământ, să se împuțineze din cauza absenței soților.

Asia plătește tribut sciților. Sciților, întorși după aceea, Asia le-a fost plătitoare de tribut timp de o mie cinci sute de ani, până în vremea regelui Ninus[18].

2. *Amazoanele scitice.* De vreme ce alți scriitori au urmărit stăruitor și foarte amănunțit această perioadă, socotesc că este de prisos ca în acest loc să povestesc ce războaie a purtat cu succes, în Europa și în Asia, neamul amazoanelor, femei scite conduse de Martesia și de Lampedon, după ce au fost uciși, la sciți, Plinus și Scolopithus (f), regi abia adolescenți, din cauza conspirației acelor popoare care le erau vecine în Capadochia și pe fluviul Thermodoontos. Păstrez tăcere și asupra acelui război pe care Darius, regele perșilor, l-a declarat Sciției, fiindcă i-a fost refuzată căsătoria cu fiica lui Lantinus, regele sciților: pentru această ceremonie Darius a venit cu o armată de șapte sute de mii de oameni și, pierzând

(f) *La Iustin, C. II, cap. IV, 1 seq.*

18) *Ninus / Ninnus / Ninos* - primul rege al Asiriei, fondatorul orașului Ninive și soțul Semiramidei.

www.dacoromanica.ro

num ingreſſus, & ex his nonaginta millibus amiſſis, magno cum dedecore retroceſſerit. Quæ omnia, cum ab aliis, maxime autem *Trogo Pompeio*, late ſint tractata; hoc ſilentio præterire nolui: primum *Gothos*, quos Scythæ, vt dictum eſt, regno priuarunt; tum *Hunnos*; poſtremo *Vandalos*, quos omnes ex Scythia originem ducere plerique tradunt auctores, vniuerſo orbi formidini, & terrori fuiſſe.

Turcæ, a Scythis originem habere dicuntur.

§. III. Sunt, qui gentem etiam *Turcicam*, cuius imperium non ſolum in *Aſia*, verum etiam iam in *Europa*, Chriſtianorum noſtrorum Principum ſimultate, odio, diſcordia & bellis inteſtinis, longe lateque nunc patet, a Scythis originem habere teſtentur. Quidam, *Parthos* quoque (g) memorant, Scytharum exſules fuiſſe. Quorum rex *Tamerlanus*, transmiſſo Euphrate, & equitum quadringentorum, peditum vero ſexcentorum millium exercitu, vniuerſa *Aſia minore* in poteſtatem redacta, *Baiazetem* regem Turcarum, eius temporis potentiſſimum, pari copiarum numero, regnum ſuum defendentem, deuicit, atque in caueam, veluti feram quampiam incluſum, per vniuerſam Aſiam circumuexit; *Soldanum*, Ægy-

Baiazetes rex Turcarum, a Tamerlano captus.

(g) *Idem, ibid. Cap. I. 3. Adde Lib. XLI. Cap. I. initio:* Parthi, *inquit*, Scytharum exſules fuere. Hoc etiam ipſorum vocabulo manifeſtatur: nam Scythico ſermone, *Parthi*, exſules dicuntur. *En, Hungaricæ linguæ exſtans veſtigium!* Pártos *enim, hodieque* ſeditioſum *ſignificat.*

www.dacoromanica.ro

dintre aceştia nouăzeci de mii, s-*a* retras cu mare dezonoare. Acestea toate sunt tratate pe larg atât la alţi autori, cât mai ales la Trogus Pompeius. Dar acest fapt n-am vrut să fie trecut sub tăcere: că sciţii, după cum s-a spus, i-au lipsit de regate mai întâi pe goţi, apoi pe huni şi, în cele din urmă, pe vandali; că aceştia toţi îşi trag originea din Sciţia şi cei mai mulţi autori ne transmit că sciţii au fost spaima şi teroarea întregului pământ.

3. *Originea scitică a turcilor.* Există şi astfel de oameni încât să declare că se trage din sciţi până şi neamul turcilor, al cărui imperiu se întinde acum în lung şi în lat nu numai în Asia, ba şi în Europa, din cauza rivalităţii, urii, discordiei şi războaielor interne ale principilor noştri creştini.

Baiazid, sultanul turcilor, capturat de Tamerlan. Cineva îi aminteşte chiar pe parţi (g) că au fost alungaţi din ţară de sciţi. Regele parţilor, Tamerlan[19], după ce a trecut Eufratul cu o armată de patru sute de călăreţi şi şase sute de mii de pedeştri, a pus stăpânire pe întreaga Asie Mică şi l-a nimicit pe Baiazid, regele turcilor, cel mai puternic în vremea lui, pe când îşi apăra regatul său cu o armată la fel de numeroasă; ba mai mult, Tamerlan a înconjurat chiar întreaga Asie purtân-du-l închis într-o cuşcă întocmai ca pe o fiară. Iar pe Soldanus, regele Egiptului, biruit cu armatele, l-a silit să fugă dincolo de Pelusium.

(g) *Idem, ibidem, Cap. I, 3. Adaugă C. XLI, cap. I, la început: „Parţii, zice , au fost cei alungaţi de sciţi. Prin chiar acest cuvânt / nume al lor se arată calitatea, căci prin cuvântul scitic Parţi sunt numiţi răsculaţii. Iată şi în limba ungurilor păstrându-se acest sens! Căci Pártos şi acum înseamnă „cel revoltat / răsculat".*

19) *Tamerlanus /Tamerlan / Timur Lenk* (c. 1336 - 1405) - mare conducător de oşti mongol, întemeietorul dinastiei Timurizilor, Mare emir de Maverannahr din 1370. Prin cuceriri succesive, incluzând Persia, Asia centrală, o parte din Rusia şi nordul Indiei, a pus bazele unui stat uriaş cu capitala la Samarkand. În 1402 îl înfrânge , la Ankara, pe Baiazid I Ildîrîm, dar moare în drum spre China pe care voia s-o cucerească.

www.dacoromanica.ro

gypti regem, armis deuictum, vltra Peluſium fugere coegit.

CAPVT III.

De Hunnis, & horum Adventu in Europam.

AVctis locupletatisque in Scythia *Hunnis*, quum eorum multitudinem, ea, quæ tunc incolebant loca, vix caperent, decreuere, eos, qui ad occidentem degunt, populos inuadere. Hisque ſuperatis, ſedem, quæ humano vſui commodior, vberior & fertilior eſſet, ſibi quærere. Ex omni tribu, quas centum & octoginta habebant, ſex Duces (h) delegere, viros, & animi corporisque virtute, & generis vetuſtate, inter ſuos inſignes. *Belam, Keme,* & *Kadica,* filios *Chelæ,* ex tribu *Zemen;* ex tribu autem *Kadár: Athilam, Keve,* & *Budam* filios *Bendegicz.* Hi, ex ſingulis tribubus, numero, decem millium armatorum conſcripto, decies centena & octoginta millia hominum fecere exercitum. Ne autem tanta multitudo, quæ vxores, liberos, omnem familiam, gregem & armenta, quærendi ſibi regni gratia, ſecum ageret, absque legibus viueret, & ne inter eos iuris & æ-

Auctus Hunnorum

Sex Duces

(h) *Vide, Chronica Hung. M. IOHANNIS THUROCZ, Parte I. Cap. X. p. 12. ſeq.*

www.dacoromanica.ro

Capitolul III.
Despre huni și sosirea lor în Europa.

Sporirea hunilor. Înmulțindu-se și îmbogățindu-se din prădăciuni în Sciția, hunii, fiindcă teritoriile pe care le locuiau atunci cu greu puteau să mai cuprindă mulțimea lor, au hotărât să năvălească asupra acelor populații care-și duc traiul înspre soare-apune. Și, după ce le-ar fi cucerit pe acestea , să caute pentru ei înșiși loc de așezare care să fie mai potrivit nevoilor omului, mai bogat și mai rodnic.

Cei șase conducători. Din toate triburile, căci aveau o sută optzeci, au ales șase conducători (h), bărbați însemnați[20] între ai lor și prin tăria sufletului și a corpului, dar și prin vechimea neamului: pe Bela, pe Keme și pe Kadica, fiii lui Chela din tribul Zemen, iar din tribul Kádar pe Atila[21], pe Keve și pe Buda, fiii lui Bendegicz. Aceștia, recrutând un număr de zece mii de luptători din fiecare trib, au alcătuit o armată de un milion opt sute de mii de oameni.

Kádarul, administratorul dreptului și al dreptății. Iar ca să nu pună în mișcare cu ei atâta mulțime, între care soțiile, copiii, întreaga familie, turme și cirezi și pentru ca aceștia să-și caute ei înșiși terenuri și să nu trăiască fără legi

(h) Vezi Cronica Ungară a lui Iohannes Thurocz, Partea I, cap. X, p. 12,seq.

20) *Ducii* - cei șase conducători aleși concentrau în mâinile lor puterea militară, politică și religioasă.

21) Iornandes afirmă că tatăl lui Atila a fost Mundzuc, iar Callimach îl numește pe Valamir.

www.dacoromanica.ro

Kadár, iuris & iustitiæ administrator.

qui præfectus deesset, quendam virum *Kadárum* nomine, cæteris prudentia, industriaque præstantem, crearunt; qui iuri dicendo & administrandæ iustitiæ præesset, motas lites, aut componeret, aut decideret, flagitiosos, sicarios, prædones, maxime vero fures, qui Hunnis, æque, vt hostes sunt exosi, mulctaret. Præterea, vt Duces, ad ea, quæ belli sunt munia, solertiores, diligentiores, & cautiores facerent, atque ipsum etiam *Kadárum*, ad ferenda in plebe iura, æquitatem colendam, iustitiam, absque odio & fauore, administrandam, incorruptiorem & attentiorem redderent, publico decreto sanxerunt: vt tam ius, a *Kadáro* male administratum, aut corrigere, aut abrogare; quam Duces, legitima ex causa, magistratu priuare possent.

Signum conuocandorum Hunnorum gladius sanguine tinctus.

§. II. Edictum deinde est, vt si quod ipsi bellum aliis indicturi essent, aut quispiam regum populorumue, bellum parare, exercitum contra eos ducere conaretur, gladius sanguine tinctus, per præconem, in castris Hunnicis circumferretur, hæc verba proclamantem: *Vox DEI, & publicum Humorum mandatum est, vt quisque armatus, vel, vt cuiusque est vis, die & loco hoc, quem nunc statuo, compareat, statutum publicum intellecturus.* Huius edicti contemptoribus, duplex propositum supplicium; vt si quispiam ad circumlationem gladii sanguinolenti, & vocem præconis, die, & loco designato, aliqua iusta causa non allegata, mi-

www.dacoromanica.ro

și să nu le lipsească un administrator al dreptății și echității între ei, au creat un prefect cu numele de kádar, un bărbat care să-i întreacă pe ceilalți prin prudență și hărnicie, pentru ca acesta să pronunțe sentințele și să supravegheze aplicarea lor, litigiile iscate fie să le concilieze, fie să le reteze, iar pe scandalagii, pe cuțitari, pe prădători și mai cu seamă pe hoți, care sunt urâți de huni întocmai cum îi urăsc pe dușmani, să-i pedepsească.

Pe lângă acestea, ca să-i facă pe comandanții militari mai iscusiți, mai zeloși și mai precauți în exercitarea îndatoririlor războinice, ba chiar ca să-l determine pe kádar însuși să fie mai cinstit și mai atent când împarte dreptatea în popor, ca să cultive echitatea și să aplice legile fără ură și fără simpatie, au consfințit astfel: ca în măsura în care norma de drept, rău administrată de kádar, poate fi ori corectată, ori abrogată, în aceeași măsură conducătorii militari să se poată lipsi de magistrat, dintr-un motiv legitim.

2. *O sabie mânjită cu sânge, semnul că hunii trebuie să se înroleze.* Apoi s-a dat un edict ca, dacă ei înșiși ar avea intenția să declare război altora, sau dacă cineva dintre regi sau popoare ar încerca să pregătească un război și să-și ducă armata împotriva lor, o sabie mânjită cu sânge să fie purtată, de jur împrejur, în taberele hunice de către crainic, în timp ce proclamă aceste vorbe: „Este porunca zeului și încredințarea publică a hunilor ca fiecare, înarmat, sau după cum este puterea fiecăruia să se prezinte în ziua și locul pe care-l stabilesc eu acum și va cunoaște hotărârea publică". Pentru cei care ar disprețui acest edict s-a propus o pedeapsă din două: dacă cineva nu s-a arătat la purtarea săbiei însângerate și la chemarea crainicului, anunțând ziua și locul fixat, și n-a adus ca scuză o piedică adevărată,

www.dacoromanica.ro

minus comparuiſſet, is, quem atrocius punire vellent, cultro medius diſcindi; is vero, cui pœnam morte leuiorem eſſe putarent, in perpetuam ſeruitutem redigi deberet. Hic mulctandi mos, multis poſtea ſeculis inter noſtros fuit obſeruatus. Quo factum eſt, vt, quum antea omnes, æquo nobilitatis iure cenſerentur, hi, qui edictum transgreſſi fuerant, in ſeruitutem redigerentur; ut nobilitas, a plebe ſecerneretur. Noſtra quoque tempeſtate, hæc circumlatio enſis, vel pali, cruore aſperſi, obſeruari ſolet (i), dum hoſtis quispiam externus Hungariam inuadit, & Hungari ſubitarium conſcribere militem volunt. At pœna, eos, qui edicto non ſunt audientes, aut diſcindendi, aut in ſeruitutem redigendi, aboleuit. Verum, & nunc, in manibus ſitum eſt Regis, qua, ſiue ſua, ſiue ex decreto nobilium, mulcta, rebelles adficiat.

§. III. His ita in Scythia ordinatis, relicta domi in cuſtodiam Scythiæ, reliqua, & ad tam longam expeditionem inutili plebe, quæ auitum imperium, ab hoſtili impetu tutaretur: Duces ipſi, anno a natali (k) Domini, CCCLXXIII. *Valentinia-*

(i) *Loquitur de ſua ætate* Olahus. *Hodie, nihil de eo ritu ſuperat; niſi forte apud Siculos Tranſyluaniæ.*

(k) *Triplex*, Hunnorum *in Pannoniam* aduentus *fuit: id quod, primus, quantum ſciam, FRANCISCUS FORIS OTROKOCSI, in Originibus Hungaricis, Parte I. Cap. III. ſeq. fuſe non minus,*

www.dacoromanica.ro

fiindcă pe acesta vor să-l pedepsească mai înspăimântător, poruncesc să fie despicat cu cuțitul; dar cel pentru care ei apreciază că există o pedeapsă mai ușoară decât moartea acela e obligat să devină sclav pe vecie. Acest mod de a pedepsi a fost păstrat după aceea multe secole printre ai noștri. Și astfel rezultatul a fost că, îndeosebi mai înainte, toți cei care disprețuiseră edictul deveneau sclavi și erau judecați după legea egală a nobleței luptătorilor, pentru ca mai târziu nobilimea să fie deosebită de plebe. Chiar în epoca noastră această purtare de jur împrejur a unei săbii, sau a unui par stropit cu sânge, obișnuiește să fie folosită (i) ori de câte ori un dușman extern invadează Ungaria și ungurii vor să înroleze soldați convocați în grabă. Dar s-a abolit pedeapsa cu spintecarea, ori căderea în sclavie pentru cei care n-au dat ascultare edictului. Într-adevăr și acum stă în puterea regelui să stabilească de ce condamnare să aibă parte rebelii fie prin hotărârea sa, fie printr-un decret al nobililor.

3. *Cea dintâi ieșire a hunilor din Sciția* s-a *produs în anul 373*. După ce au orânduit acestea în Sciția astfel, restul plebei, nefolositoare pentru o atât de lungă expediție, a fost lăsată acasă pentru paza Sciției, ca să poată păstra în siguranță statul strămoșesc de atacul dușman, iar ducii înșiși, împreună cu armata amintită, au plecat în anul 373 de la nașterea Domnului (k), pe când domneau în Occident Valentinian și în Orient Valens,

---

(i) *Olahus vorbește de epoca lui. Azi n-a mai rămas nimic din acel ritual, dacă nu cumva, întâmplător, a rămas ceva pe la secuii din Transilvania.*

(k) *Venirea hunilor în Panonia s-a produs în trei valuri: acesta pe care cel dintâi l-a semnalat, după cât știu eu, Franciscus Foris Ortokocsi în „Despre începuturile ungare" partea I, cap. III și următoarele, arătând nu cu mai puțin zel cât cu multă știință că acesta a fost primul. De fapt cele trei valuri au fost: primul - al hunilor, al doilea - al avarilor, al treilea - al ungurilor.*

www.dacoromanica.ro

Egressus primus Hunnorum ex Scythia, fuit Anno Domini 373.

tiniano in occidente; *Valente* vero in oriente Imperatoribus, ac *Damaso* primo, Romanæ Ecclesiæ Pontificatum gerente, cum exercitu memorato, præteritis Mæotidos paludibus, & deuictis populis. Alipzuris, Alcidzuris, Itamaris, Tuncassis, & Boiscis, ripæ Mæotidos accolis; Gothos, quorum mentionem supra fecimus, gentem fortem bellicosamque, regno priuarunt, tributumque sibi pendere coegerunt. Qua elati victoria, arbitrati, nullum sibi vsquam deinceps obstaculum occursurum, quod ab occupando omni occidente eos remoraretur, subactis prius finitimis Barbaris populis, per Bessos, Cumanos Albos, Susdalos, Ruthenos, ferro sibi viam aperientes, in Cumaniam Nigram, quæ nunc Moldauia dicitur, peruenere; vnde per eam Hungariæ partem, quæ olim Daciæ pars occidentalis vocabatur, progressi, ad aquilonarem ripam Tibisci amnis, castra sunt metati.

Rutheni olim Rhoxolani, vel Ruxolani.

§. IV. Tradit vetus nostrum Chronicon, Daciæ huius Hungaricæ regionem, olim Danos coluisse, hosque metu postea Hunnorum aduenientium perculsos, ad ea maritima septentrionis loca, vbi nunc Dania est & Noruegia, cum suis migrasse. Quod, vt non satis pro comperto sit, ita non omnino inficias iuerim. Nam ipsa Daciæ, & Daniæ συμφωνία, non par-

De Danis.

nus, quam docte, monstrauit. Fuere autem: Hunnorum *primus; secundus* Abarum; Hungarorum *tertius.*

www.dacoromanica.ro

iar Damasus I conducea pontificatul Bisericii Romane.

După ce ducii, şi armata lor, au trecut pe lângă Mlaştinile Meotide şi au înfrânt popoarele alipzuri, alcidzuri, itamari, tuncaşi şi boiosci, care locuiau aproape de ţărmul Meotidei, i-au lăsat fără regat pe goţi, despre care am făcut menţiune mai înainte, un neam de oameni puternici şi războinici şi i-au silit să le plătească tribut.

Din cauza acestei victorii hunii au devenit orgolioşi şi au socotit că de aici încolo nici un obstacol nu le va mai sta în cale, ca să-i întârzie de la ocuparea întregului apus. Şi astfel, după ce au supus mai întâi popoarele barbare din vecinătate, deschizându-şi calea cu armele printre besi, cumanii albi, susdali şi ruteni, au ajuns în Cumania Neagră care acum se numeşte Moldova. De unde înaintând ei peste acea parte a Ungariei, care odinioară se numea partea occidentală a Daciei, şi-au aşezat taberele pe ţărmul nordic al fluviului Tisa.

4. *Despre dani*. Vechea noastră cronică transmite că teritoriul acestei Dacii ungarice odinioară l-au locuit danii şi că aceştia, cuprinşi după aceea de teama hunilor care veniseră, au migrat cu oamenii lor până la acele teritorii maritime ale nordului unde se află acum Danemarca şi Norvegia. După cum această informaţie nu este destul de sigură, tot astfel eu n-aş respinge-o cu totul.

www.dacoromanica.ro

paruam mihi fidem præſtat, Daniæ, quæ nunc ſeptentrionalis eſt, a Dacia Hungariæ, quam forte olim Dani coluerunt, nomen eſſe inditum. Danorum tamen Chronicon refert, eos a Gothis originem ducere, & a *Dan*, primo eorum rege, *Danos* vocatos. Nunc res admonet, vt breuiſſime, quam fieri poterit, deſcriptioni Hungariæ generali, manum admoueamus.

CAPVT IV.

De Nomine, Situ, & maioribus Hungariæ Fluuiis.

HVNGARIA, ſiue ab *Hunnor*, & *Magog*, vt ſupra dictum eſt; ſiue ab *Hunnis*, & *Garis*, vt plerisque videtur, populis, qui vna olim militarunt; ſiue ab *Auaris*, quos CÆLIUS, (1) Hunnos fuiſſe tradit, nomen ſortita ſit, aliorum eſto iudicium. *Hungaria vnde nuncupata.*

Hæc, tempeſtate noſtra, a quadrageſimo primo, ad quadrageſimum nonum gradum, in longitudinem porrecta; in latitudinem vero, a quadrageſimo tertio, fere vsque ad quinquageſimum primum eleuata, multas complectitur regiones, quæ in quatuor potiſſimum diuidi poteſt partes: de quibus paulo poſt dicemus. *Situs, & diuiſio:*

Hun-

(1) *Intelligit CÆLIUM CALANUM DALMATAM, qui vitam ATTILÆ, compendio dedit, progreſſu operis, a nobis edendam.*

www.dacoromanica.ro

Căci chiar sonoritatea numelor Dacia și Dania îmi oferă o dovadă neînsemnată, dar mă încredințează că numele Daniei, care acum este o țară nordică, este conținut și provine de la Dacia Ungariei pe care odinioară, poate, au locuit-o danii. Totuși Cronica danezilor relatează că aceștia își trag originea din goți[22] și că de la Dan, primul lor rege, sunt numiți dani.

Acum subiectul mă zorește ca în cel mai scurt timp, cât ar fi cu putință, să-mi apropii mâna de descrierea generală a Ungariei.

Capitolul IV.
Despre numele, așezarea și fluviile mai mari ale Ungariei.

De unde își trage numele Ungaria. Ungaria, fie că își trage numele de la Hunnor și de la Magog, după cum s-a spus mai înainte, fie de la huni și de la gari, cum li se pare a fi adevărat mai multora, popoare care au luptat odinioară împreună cu hunii, fie de la avari - căci Celius (l) ne transmite că aceștia au fost huni, iar numele ar fi fost tras la sorți - e treaba altora să judece.

În epoca noastră Ungaria, întinzându-se de la patruzeci și unu până la patruzeci și nouă grade în longitudine, iar în latitudine ridicându-se de la patruzeci și trei până aproape la cincizeci și unu de grade, cuprinde multe regiuni care pot fi divizate mai întâi de toate în patru părți, despre care vom vorbi puțin mai încolo.

(l) îl numește pe Celius Calanus Dalmata, care a redat pe scurt viața lui Atila de la începutul operei ce trebuie editată de mine (K).

22) Cercetări istorice recente arată că goții și geții sunt același neam; aici este vorba de geți.

www.dacoromanica.ro

Hungaria igitur ipſa, inter alios quam plurimos amnes, flumina habet quatuor inſignia, variis & multiplicibus piſcibus abundantia: *Danubium*, *Tibiſcum*, *Drauum*, *Sauum*.

Danubius. §. II. DANUBIUS, circa ſiluam Herciniam, ſiue Nigram, non longe a pago Dueneſchingen (m) in Rhetia, Sueuiæ finitima, in planitie fontem habet, duobus vt dicitur, milliaribus, a Rheni ripa diſtantem: qui per latos Germaniæ fines, Vindeliciam, Bauariam decurrens, Pannoniam ſuperiorem & inferiorem, hoc eſt, Auſtriam primum diuidit, deinde Hungariam. Hinc longo & ſinuoſo lapſu, Daciam a Myſia ſuperiore, (quæ nunc Seruia & Boſyna appellatur) diſterminans, infra Myſiæ inferioris, quæ nunc Bulgaria dicitur, terminos, ſexaginta, vt *Plinius* (n) refert, amnes, & horum medium ferme numerum, nauigabilem, ſecum deferens, in Pontum Euxinum, ſeptem vaſtis oſtiis exoneratur. Per hæc oſtia, *Antacei* piſces, quos Plinius *Mariones*, nunc vero vulgus *Vzones* appellat, creduntur in aduerſi Danubii alueum, ex Pon-

(m) *Veros Danubii fontes, haud quidem, vti creditum eſt hactenus*, Don-Eſchingæ *tantum, ſed alibi etiam quærendos, integro tractatu, qui* Fons Danubii Primus & Naturalis, *inſcribitur, docuit, M. FRANC. WILHELM. BREUNIGER. Tubingæ A. 1719. suo.*

(n) *Lib. IV. Cap. XII. p. m. 159. oſtiorum nomina ſunt: Peuce, Naracuſtoma; Caloſtoma; Pſeudoſtoma; Boreoſtoma; & Spireoſtoma.*

www.dacoromanica.ro

Aşadar, Ungaria propriu zisă între alte ape mai mari are patru fluvii însemnate, pline de felurite şi numeroase specii de peşti: Dunărea, Tisa, Drava şi Sava.

2. *Dunărea*. Dunărea are izvorul pe un podiş lângă pădurea Hercinia, sau Neagră, nu departe de satul Dueneschingen (m), în Reţia, la graniţa Suabiei, la distanţă de două mii de paşi de la ţărmul Rinului, după cum se spune. Apoi Dunărea, alergând la vale, pe teritorii întinse ale Germaniei, către Vindelicia[23] şi Bavaria, desparte mai întâi Panonia Superioară şi Inferioară, adică Austria, apoi Ungaria. De aici, separând printr-o curgere lungă şi sinuoasă Dacia de Mysia Superioară (care acum se numeşte Serbia şi Bosnia), iar mai jos, mărginind hotarele Mysiei Inferioare (care acum se numeşte Bulgaria), Dunărea, cărând cu sine şaizeci de râuri - după cum relatează Plinius - şi aproape jumătate din numărul acestora sunt navigabile, se despovărează în Marea Neagră prin şapte vaste guri (n). Prin aceste guri se crede că urcă din Marea Neagră în susul albiei Dunării antaceii - pe care Plinius îi numeşte *marionesi*[24], iar poporul îi numeşte în prezent *uzones* - peşti care ajung aproape până în oraşul Pojoni; dar despre prinderea acestora vom vorbi puţin mai târziu.

(m) Adevăratele izvoare trebuie căutate nu numai la Don - Eschingae, cum s-a crezut până acum, ci chiar altundeva, ne-a învăţat M. Franciscus Wilhelmus Breuniger într-un întreg tratat care poartă titlul „Izvorul Dunării cel dintâi şi natural" ed. la Tubingen în anul 1719.
(n) Cartea a IV-a, cap. XII, p.m. 159; numele gurilor de vărsare sunt: Peuce, Naracustoma, Calostoma, Pseudostoma, Boreostoma şi Spireostoma.

23) *Vindelicia* - teritoriul dintre Dunăre, Inn şi Alpi, locuit de vindelici, neam celtic; capitala Augusta Vindelicorum se numeşte în prezent Augsburg.
24) *Mariones* - probabil morunii.

www.dacoromanica.ro

Ponto aſcendere fere Poſonium vsque vrbem: de quorum captura infra dicemus. Danubius hic intra Hungariam a Borea, hos accipit fluuios: citra Poſonium, *Marchiam*, vel *Moram*, qui nunc *Moraua* dicitur; tum prope *Wizkele Tyrnauam* riuulum; circa *Comaricium*, nunc *Comaron* arcem, ad oppidum, Gutta, *Vágum*, in montibus Septentrionalibus ortum; paulo inferius ſub pago Nyárhida, *Nitriam*; deinde circa Strigonium, *Granum*, ſiue *Garanum*, circa arcem *Murány* ortum, & ſub nouo & veteri *Zolio* ſanctoque Benedicto longo tractu decurrentem. Tum *Ipol*, fluuios circa *Strigonium* recipit. Poſtremo non procul a Titulio, ex ripa oppoſita oppido Zalonkemen, *Tibiſcum*, multa ſecum deuehentem flumina. A meridie vero, his creſcit amnibus: circa Ovár, ſiue Altenburgum, Mariæ Reginæ arcem *Laytha*; citra Bregætium, quod nunc Jaurinum nominatur, *Rabnicza*, qui nunc *Rapcza* & *Raba*, ante Arabone. Citra Bátham oppidum, *Sáros* amne; tum ad Drazad, quod ante Teutoburgum fuiſſe creditur, *Daro*, nunc *Drauo*; poſtremo circa Taurunum, *Sauo* augetur.

Bregætium nunc Iaurinum; Arabo fluuius.

§. III. Qui quidem Danubius, inter alias inſulas, quas Taurunum vsque facit quam plurimas, duas habet, & magnitudine, & fertilitate maxime præſtantes; altera infra *Poſonium* vrbem initium ſumens, porrigitur ad arcem vsque *Comáron*: hæc tredecim longa eſt, lata vero, nunc

Inſula Comáron & Comitatus.

www.dacoromanica.ro

Aici, înăuntrul Ungariei, Dunărea primește la sine dinspre miazănoapte următoarele râuri: dincoace de Pojoni pe Marchia, sau Mora, care acum se numește Morava; apoi aproape de Wizkele primește râulețul Tîrnava; în apropiere de Comariciu, acum fortăreața Comarom, lângă târgul Gutta primește râul Vag, care are izvorul în munții din nord; puțin mai jos, în partea de jos a satului Nyárhida, primește râul Nitria; mai departe, în preajma Strigoniului, primește râul Gram,sau Garan, născut în apropierea fortăreței Murány și aleargă la vale, într-un lung traseu, în partea de jos a noului și vechiului Zolio și a Sfântului Benedict. Apoi Ipol trage înapoi apele în jurul fortăreței Strigoniu. În cele din urmă, de pe țărmul opus târgului Zolonkemen, nu departe de Tituliu, Dunărea primește în undele sale Tisa, care aduce cu sine multe fluvii. Dinspre miazăzi, desigur, ea își sporește apele cu aceste râuri repezi: cu Laytha, lângă Ovár, sau Altenburg, fortăreața reginei Maria; cu Rabnicza - care se numește acum Rapcza și Raba, iar mai înainte se numea Arabo - își sporește apele dincoace de Bregaetium, care acum se numește Jaurinum. Dincoace de târgul Batha, Dunărea sporește cu râul Saros; apoi, la Drazad - care mai înainte se crede că a fost Teutoburgum - ea sporește cu râul Darus, numit acum Drava; în cele din urmă în apropiere de Taurunum[25] ea sporește cu râul Sava.

3. *Insula și comitatul Comarom*. Mai mult decât atât Dunărea, între alte insule pe care le scoate la iveală în număr foarte mare până la Taurunum, are două cu totul remarcabile și prin mărime și prin rodnicie. Una dintre acestea având începutul mai jos de orașul Pojoni, se întinde până la fortăreața Comarom.

25) *Taurunum* - orașul contemporan Belgrad / Beograd.

www.dacoromanica.ro

nunc duorum, nunc trium, nunc quatuor aut quinque milliarium noſtratium: frumenti, hordei, ſiliginis, leguminumque aliorum feraciſſima. Ab arce Comáron, & huic inſulæ, & comitatui, qui in ea eſt, nomen (o) eſt inditum. In hac ſunt oppida: *Erhárd*, *Püſpöky*, *Zeliſte*, *Samaria*, *Syl*, *Aſuantew*, *Padan*, *Megyer*, *Waro*, *Ked*, & alia pleraque. Alterius inſulæ, paulo infra Budam incipientis, nomen eſt *Csepel*. Hæc cum aula, quæ ibi extructa eſt, ac oppidis *Csepel*, *Thekel*, *S. Martino*, *Kewy*, quod Raſciani incolunt, ac nonnullis aliis pagis, Reginæ Hungariæ (p) eſt, iure donationis propter nuptias. Auibus phaſianis, perdicibus, turdis, gallinis ſilueſtribus, ac aliis diuerſi generis auiculis, ceruis, damis, apris, leporibus, abundantiſſima. Ad hæc, ſiluis, nemoribus, vineis, paſcuis, frumento, & aliis ad vſum mortalium neceſſariis leguminibus, adeo inſignis, vt nihil, quod ſiue ad neceſſitatem victus, ſiue ad voluptatem pertineat, huic deeſſe videatur. Quæ ſola, & LUDOUICO II. regi, & MARIÆ reginæ, Principibus meis, tam in venationibus, & aucupiis, quam aliis rebus, animum recreantibus, dum nonnunquam ab aliis abſoluti grauioribus negotiis, animi gratia

Csepel inſula Danubii.

(o) *Vulgatius nomen eſt hodie*, Csallóköz. *Tres Comitatus partem inſulæ capiunt:* Poſonienſis *maximam; non plane nullam* Camaromienſis; Iaurienſis *fere minimam.*

(p) *Eſt iam in poteſtate Principis EUGENII, ad priſtinum cultum, quodammodo inſtaurata.*

www.dacoromanica.ro

Insula este lungă de treisprezece mile de ale noastre, iar lată aci de două, aci de trei, aci de patru sau cinci și este foarte bogată în cereale, orz, grâu de prima calitate și tot felul de plante leguminoase. De la fortăreața Comarom s-a dat numele și acestei insule și comitatului (o). Pe această insulă se află orașele: Erhárd, Püspöky, Zeliste, Samaria, Syl, Asuantew, Padan, Megyer, Waro, Ked și altele, mai multe.

Insula Csepel. Numele celeilalte insule, care începe ceva mai jos de Buda, este Csepel. Aceasta este a reginei Maria (p), cu titlul de dotă, împreună cu palatul care a fost construit acolo și cu târgurile Csepel, Thekel, Sfântul Martin și Keuy - fiindcă o locuiesc rascianii[26] - și cu un bun număr de sate. Insula este foarte bogată în fazani, potârnichi, sturzi, găini de pădure și în felurite alte neamuri de păsărele; tot astfel ea este plină de cerbi, căprioare, mistreți și iepuri. La acestea se adaugă pădurile, dumbrăvile, viile, pășunile, grâul și alte plante leguminoase indispensabile hranei muritorilor până într-atât de variate, încât s-ar părea că acestei insule nu-i lipsește nici un produs care să țină fie de necesitatea hranei, fie de plăcere. Numai această insulă a oferit mare și plăcută delectare și regelui Ludovic al II-lea și reginei Maria, Principilor mei, pe de o parte la vânătoare și la prinderea păsărilor, iar pe de alta în alte petreceri care le destindeau spiritul, când, uneori, eliberați de alte îndatoriri mai împovărătoare, se retrăgeau acolo pentru plăcerea sufletului. Această insulă este lungă la mijloc de nouă mile, iar lată de două sau trei.

(o) Numele popular este astăzi Csallókőz. Trei comitate dețin părți din insulă: Pojoni - cea mai mare; mai mult decât nimic - Comaronul; laurinul una foarte mică.
(p) Este de acum în stăpânirea prințului Eugen I, oarecum pregătită din nou pentru vechiul fel de trai.

26) Rascianii - ruși; numele cetății Kevy poate amintii de Kiev, întrucât hunii au prădat și teritoriile *rușilor* și ale ucrainienilor.

www.dacoromanica.ro

tia eo diuertere, magnum amœnumque præbuit oblectamentum. Hæc, longa eſt in meridiem nouem milliarium, lata vero duorum, aut trium.

§ IV. TIBISCUS, aliis tribus longe piſcoſiòr, ortum in *Maromaruſio* habet humili ex fonte; ſed prope eadem loca quinque riuulis ortis augetur: ac multis poſtea tum *Superioris*, vt vocant, Hungariæ tum etiam *Daciæ*, nauigabilibus, vt infra dicetur, auctus fluminibus, ſub *Salankemen* oppidum in *Danubium* influit. *Tibiſcus.*

§. V. DRAUUS, ex Cæcio monte, vt traditur, Carinthiæ oriens, perque Styriam fluens, *Muram*, & alios plerosque accipit fluuios, atque Hungariam a Sclauonia Hungarica, ad meridiem, orientem verſus diuidens, oppidum Eſzſzek alluit, ſupra quod, non longe ab oppido Drazad, Danubio miſcetur. *Drauus.*

§. VI. SAUUS, vt quibusdam placet, in radice eiusdem Cæcii montis, vel, vt *Aeneas Syluius* tradit, in Carniola irrigua, non adeo procul ab Arnolſtain Carniæ, tribus a Villaco milliaribus, Libonothum verſus, initium habet. *Is*, multis admiſſis, Sclauoniæ Hungaricæ, Croatiæ, Myſiæque ſuperioris, ſiue Seruiæ, & Boſniæ, fluminibus, per fines Sirimicos labitur, & mœnia arcis *Sabacz* alluens, Sempliniumque, ſub (q) Tauruni mœnibus, *Sauus.*

(q) *Vetus* Nándor-Albæ, *ſeu* Belgrádi *nomen*, *a* Tauriſcis *populis*, *arceſſitum*, *ſicuti infra monebimus.*

www.dacoromanica.ro

4. *Tisa*. Tisa, cu mult mai bogată în pește decât celelalte trei râuri, își are obârșia în Maramureș, dintr-un izvor neînsemnat, dar sporește cu cinci râușoare ivite aproape în aceleași locuri și după aceea, înmulțindu-și apele cu multe fluvii pe de o parte din Ungaria de Sus, cum o numesc oamenii locului, iar de pe alta chiar din Dacia - navigabile după cum se va spune mai încolo - ea se varsă în Dunăre mai jos de târgul Salankemen[27].

5.*Drava*. Drava, izvorând din muntele Coecius, după cum se povestește, în Carintia, și curgând prin Stiria, primește în undele ei pe Mura și mai multe alte fluvii și, separând, pe direcția răsărit, Ungaria de Sclavonia Ungarică[28], la sud ea scaldă târgul Eszfzek dincolo de care, nu departe de târgul Drazad, se unește cu Dunărea.

6. *Sava*. Sava începe, după cum le place unora să creadă, de la poalele aceluiași munte Coecius, sau, după cum ne transmite Eneas Silvius, în Carniola cea bine udată, nu tocmai departe de Arnolstain, în Carnia, la trei mile de la Villacus în direcția Libonothum. Acest fluviu, după ce primește multe ape curgătoare în Sclavonia Ungarică, în Croația și în Mysia Superioară (sau în Serbia și Bosnia), alunecă prin ținutul sirmian și, scăldând zidurile fortăreței Sabacz și localitatea Sempliniu, la picioarele zidurilor cetății Taurunum (q) pe unde ele privesc apusul, se varsă în Dunăre.

(q) Vechiul Nándor - Alba, sau numele Belgrad, folosit de populațiile taurisce, după cum vom arăta mai departe.

27) *Salankemen* - vezi și Zalonkemen, cap. IV, 2

28) *Sclavonia ungarică* - teritoriul dintre Sava și Drava, locuit odinioară de sclavoni (iomnandes), neatestat ca nume de țară; vezi cap. IX, 2, în prezenta lucrare.

www.dacoromanica.ro

qua occidentem reſpiciunt, in Danubium ſeſe exonerat. Hæc quatuor flumina, quæ cum duplicata cruce alba, e monte viridi enata, inſignia ſunt Hungariæ, quantam habeant piſcium copiam, paullo inferius dicemus. Verum iis iam recenſitis, ad inſtitutam *Hungariæ* diuiſionem, animus properat.

Inſignia, ſiue arma Hungariæ.

CAPVT V.

De Hungaria Occidentali, Regia Buda, & huius Bibliotheca.

Prima pars Hungariæ.

PArs igitur eius prima, quæ, Cis-Danubium, olim occidentalis pars erat Pannoniæ Inferioris, a flante Fauonio, initium habet ab Auſtria prouincia, olim Pannonia ſuperiore; ab Euro, Drauum attingit occidentalem: Subſolanum vero verſus, porrigitur ad oſtia eiusdem Draui; a Borea, Danubio vbique vicina eſt. In hac parte ſunt Comitatus: Sopronium, Poſonium, Iaurinum, Strigonium, Caſtrumferrei, Saladinum, Simigium, Veſprimium, Alba Regalis, Tolna, Baronya. Duæ paludes, tum magnæ, tum piſcoſiſſimæ: altera *Ferthö*, prope oppidum Mariæ reginæ, *Neyſidel*, & *Ruſt*; altera *Balathon*, quæ Veſprimium a Simigio, diſiungit. Ea pars continet, *Archiepiſco-*

www.dacoromanica.ro

Însemnele sau stema Ungariei. Aceste patru fluvii împreună cu o cruce dublă albă, ivită dintr-un munte verde, sunt însemnele Ungariei. Câtă bogăție de pește au în ele aceste patru fluvii vom spune puțin mai departe. Desigur, acestea fiind deja parcurse cu mintea, gândul se grăbește, ca să arate împărțirea administrativă a Ungariei.

Capitolul V.
Despre Ungaria Occidentală și despre Buda regală și biblioteca acesteia.

Prima parte a Ungariei. Așadar, prima parte a Ungariei, care este dincoace de Dunăre și odinioară era partea occidentală a Panoniei Inferioare, începe de la neclintitul Favonius, de la provincia Austria, odinioară Panonia Superioară; de la Eurus se întinde până la Drava de apus; iar către Subsolanus, desigur, se întinde până la vărsarea aceluiași fluviu Drava; dinspre nord pretutindeni se învecinează cu Dunărea. În această parte se află comitatele: Sopron, Pojoni, Jaurin, Strigoniu, Castrul de Fier, Saladin, Simigiu, Vesprimiu, Alba Regală, Tolna și Baronya. În această parte se află și două bălți pe cât de mari pe atât de bogate în pește: una este Ferthö, aproape de cetatea reginei Maria și de Neysidel și de Rust, iar cealaltă este Balaton care separă Vesprimiu de Strigoniu.

www.dacoromanica.ro

ſcopatum Strigonium, cuius Antiſtes, Primas, Legatusque natus, & Supremus regni Hungariæ, ex Regum veterum inſtituto, eſt ſemper Cancellarius. *Epiſcopatus*: Quinque Eccleſias, Veſprimium, Iaurinum: Præpoſituram, Albæ Regalis; *Abbatias*: Sancti Martini, Saxárd Sömeghuár, Péch-Váradiam, Zalavár, Bátham: *Ciuitates* munitas, BUDAM, a qua, veluti metropoli, initium ſumam. Buda regia.

§. II. Hæc Regum Hungariæ eſt regia, quæ tota in ſaxo, ad altitudinem ſatis magnam enato, ſita, & a ſeptentrione in meridiem protenſa, in fronte meridionali arcem habet, non magno interuallo ab vrbe diſſitam, egregie, omni munitionis genere, inſtructam. Adhæc ædificiis inſignibus, artificioſis fornicibus, tabulatisque, auro & coloribus depictis, ad admirationem vsque ſplendidam. Hæc, præter ſitum atque architecturam tum regiam, tum, corpore *Diui Ioannis Eleemoſynarii*, inſignis fuit, tum, ob Bibliothecas *Matthiæ Coruini* Regis, memorabilis & admiranda. Qua itur ad ſtationem, ex latere interioris Bibliothecæ ad ſacellum *Diui Ioannis* perforatam, vnde rex ſacrum audire conſueuit, duæ obuiæ ſunt ædes concameratæ; altera voluminibus Græcis, partim e medio Græciæ, partim ex aliis orientis regionibus, per Regem, non minori cura, quam labore eo congeſtis, referta erat; altera interior, continebat codices to- *Bibliotheca Regis Matthiæ Coruini.*

www.dacoromanica.ro

Această parte cuprinde Arhiepiscopatul Strigoniu, al cărui înainte stătător, Primatul, destinat și ambasador și regent al Ungariei, prin hotărârea vechilor regi, este întotdeauna Cancelar. Mai cuprinde: episcopatele Cincibiserici, Vesprimium, Iaurin și prepozitura Alba Regală, abațiile Sfântul Martin, Saxárd, Someghuár, Péch-Varadia, Zalavár, Batha și cetăți întărite precum Buda, de la care voi începe descrierea întocmai ca de la o cetate-mamă.

2. *Buda regală*. Buda regală este reședința regilor Ungariei. Aceasta, în întregime situată pe o stâncă ieșită la o înălțime destul de mare și fiind întinsă de la nord către sud, are în fața zidurilor de pe latura meridională o fortăreață, separată de oraș printr-o mică distanță și construită cu eleganță și cu tot felul de fortificații. În afară de aceasta, datorită edificiilor însemnate, a cupolelor artistic lucrate și a tabliilor pictate cu aur și culori, Buda este strălucitoare până la a stârni admirarea.

Pe lângă așezarea deosebită Buda, vestită mai întâi datorită arhitecturii palatului regal, apoi pentru moaștele Sfântului Ioan al Milosteniei, și, în cele din urmă, pentru bibliotecile regelui Matei Corvin nu poate fi uitată și trebuie admirată.

Biblioteca regelui Matei Corvin. Prin bibliotecă se merge la sala de reuniuni. Din latura mai dinăuntru a bibliotecii spre sanctuarul perforat al Sfântului Ioan, de unde regele obișnuia să asculte serviciul divin, te întâmpină două lăcașuri cu bolți: unul dintre acestea, încărcat cu volume grecești provenind din centrul Greciei, în parte din alte regiuni ale Orientului, strânse acolo la un loc nu atât prin grija cât prin strădania regelui, fusese refăcut;

www.dacoromanica.ro

tius linguæ Latinæ, a primis rudimentis, ad arcem vsque omnium scientiarum, per capsulas, & loculamenta, ordine quosque suo distinctos. Tegebat horum quodlibet, velum sericeum, coloribus auroque variegatum, cum indice disciplinæ, & professionis, in quas libri erant discreti. Maxima voluminum pars constabat membranis, colligata serico, vmbilicis, fibulisque argenteis, auro lucidis. Audiui a maioribus, MATHIAM regem, dum viueret, aluisse semper ad triginta seruos amanuenses, pingendi peritos, quorum ego plerosque, illo mortuo, noueram. Horum erant opera, omnes fere, & Græci & Latini codices, conscripti. Præfectus his FELIX RAGUSINUS DALMATA, & ipse iam senex, mihi cognitus, qui non modo Græce & Latine, sed Chaldaice & Arabice doctus: præterea in ipsa quoque pictura exercitatus, sedulo aduertebat, ne quis error in describendis libris committeretur. Præter has, & aliæ duæ erant Bibliothecæ, in locis diuersis arcis, sed prioribus inferiores, quas omnes Turca, post Ludouici regis, ad campum Mohâts, interitum, qui Anno MDXXVI. 29 Augusti contigit, *Buda*, Septembris sequentis, octaua die, postea capta, partim dilacerauit, partim in alios vsus, argento detracto, dissipauit.

Annus interitus Ludouici Regis.

§. III. Ad orientem, *Buda*, Danubium respicit, radices vrbis alluentem; vltra quem,

www.dacoromanica.ro

celălalt, situat mai înăuntru, conținea codici ai întregii limbi latine, de la primele rudimente până la culmea tuturor științelor, dispuși separat, prin mici casete și dulapuri, fiecare în șirul său. Pe fiecare dintre aceștia îl acoperea o învelitoare de mătase, învârstată cu diferite culori și cu aur, și era marcat fiecare cu indicele disciplinei și al specialității după care fuseseră separate cărțile. Cea mai mare parte dintre volume consta în pergamente, legate strâns cu mătase, cu butoni de fildeș la ambele extremități ale sulului și cu fibule de argint strălucind ca aurul. Am auzit de la cei mai bătrâni că regele Matei, pe când trăia, a întreținut întotdeauna ca la treizeci de slujitori-scribi, meșteri în arta de a împodobi cărțile, și chiar eu cunoscusem pe mai mulți dintre aceștia, după moartea regelui. Prin osteneala lor aproape toți codicii, și grecești și latinești, fuseseră adnotați. Conducătorul acelora, Felix Ragusinul Dalmatul, pe care l-am cunoscut când el însuși era bătrân, știa nu numai grecește și latinește, ci cunoștea și ebraica și araba. Pe lângă acestea, fiind exersat chiar și în pictură, neobosit veghea să nu se strecoare vreo eroare în cărțile care trebuiau transcrise.

În afară de aceste două săli mai existau alte două biblioteci la nivele diferite ale fortăreței, dar inferioare celor descrise mai înainte.

Anul morții regelui Ludovic. Pe toate acestea, după pieirea regelui Ludovic, în câmpia de la Moháci, care s-a întâmplat în anul 1526, la 29 august și după ce Buda a fost cucerită în ziua a opta a lunii următoare, septembrie, Turcul le-a distrus: pe unele le-a sfâșiat, iar pe altele le-a împrăștiat, dându-le alte întrebuințări, după ce au fost jupuite de ferecătura de argint.

quem, oppidi Pesthi, e regione siti, latam diffusamque planitiem, quæ in omnem partem ad tria & vltra nostratium milliaria patet. Eius planitiei initium, quod hæret mœnibus fere oppidi, appellatur *Rákos*, qui campus designatus est ex more veteri Comitiis nostratium & electioni regum Hungariæ, & Palatinorum. Vterque enim, more nostro, hic eligitur, in quo etiam alii conuentus nostri publici aguntur. A meridie obiicitur altissima præruptaque rupes, *Diuo Gerardo*, ex eo sacra, quod hinc biga alligatus, per quos iam *Hungaros*, in præceps actus erat.

Rákos *campus ad Pesthum.*

Rupes Diui Gerardi.

§. IV. In huius radice, a Danubii ripa, ad viginti fere passus recedente, scaturiunt thermæ, ægris corporibus, præsertim pustulis, & tabo infectis, maxime salubres. Inter quas sunt & aliæ, quæ *Regiæ* nominantur, ob Regis in his balneum, in quibus natare possis. Occidentem versus, regii, & alii amœni sub mœnibus horti, in planitie visuntur. Supra, interstitio vinginti passuum, vineæ in montibus sunt consitæ, amœna visu spectacula.

Thermæ regiæ, & horti.

§. V. Ad Septentrionem, *Ferarium* est regis, cui nomen est *Nyék*, cingens vallo, non tantum siluosum montem, sed prata etiam latissima, in ambitum trium milliarium Hungaricorum, feris variis abundans. Lateri huius adnectitur aula, magnificis extructa ædificiis Wladislai Regis impensis. Supra mons *Diui*

Nyék *Regis Ferarium.*

www.dacoromanica.ro

3. *Racoşul*. Către răsărit Buda îşi întoarce privirile spre Dunăre care scaldă temeliile oraşului. Dincolo de fluviu se aşterne câmpia lată şi întinsă a cetăţii Pesta, situată în partea opusă, câmpie care măsoară ca la trei sau mai multe mile de ale noastre în orice parte. Începutul acestei câmpii, care aproape stă fixată de zidurile cetăţii, se numeşte Rákos, fiindcă după un vechi obicei acest câmp a fost desemnat pentru alegerea, cu ajutorul comiţiilor, şi a regilor Ungariei şi a palatinilor. Căci şi unul şi celălalt, după obiceiul nostru, este ales aici, în locul în care se desfăşoară şi alte adunări publice ale noastre. *Râpa Sfântului Gerardus*. Dinspre miazăzi iese în faţă o râpă foarte adâncă şi foarte abruptă, închinată Sfântului Gerardus, din acest motiv considerată sacră, fiindcă, legat de o bigă, de aici fusese el aruncat în prăpastie de nişte unguri.

4. *Băile şi grădinile regale*. În partea de jos a acestei râpe, aproximativ cu douăzeci de paşi retrasă de la Dunăre, ţâşnesc izvoare termale foarte bune pentru însănătoşirea corpurilor bolnave, mai ales a celor pline de pustule şi infectate cu puroi. Între acestea sunt şi unele în care poţi să înoţi, afară de cele care se numesc Regale, pentru că între ele se află baia regelui. Către apus, pe câmpie, se văd la picioarele zidurilor grădinile regale şi alte încântătoare grădini. În partea de sus, lăsându-se un interval de douăzeci de paşi, pe dealuri au fost plantate viile, privelişti fermecătoare de văzut.

5. *Nyék - rezervaţia de sălbăticiuni a regelui*. La miazănoapte se află rezervaţia de sălbăticiuni a regelui, cu numele Nyék. Aceasta înconjură cu un vallum[29] nu numai muntele împădurit, ci şi o pajişte foarte întinsă, un ocol de trei mile ungureşti, plină cu felurite animale sălbatice. De latura acestui ferarium[30] se leagă curtea interioară a palatului, construită pe cheltuiala regelui Vladislav şi împodobită cu edificii măreţe.

29) *Vallum, - i* - termen tehnic din domeniul milităriei. Valul înconjura castrul şi consta dintr-un şanţ adânc, fossa, şi o agga, adică o palisadă, construită din pământul scos din şanţ, udat şi bătut bine, apoi consolidat cu pari înfipţi în pământul bătătorit.

30) *Ferarium, -i* - cuvânt inexistent în latina clasică, format de autorul textului prin derivare de la substantivul fera, -ae = animal sălbatic, fiară; neavând corespondent în limba română, s-a tradus prin sintagma „rezervaţie de sălbăticiuni".

www.dacoromanica.ro

Paulli cernitur ſiluoſis, monaſterio Fratrum Eremitarum, & corpore *Paulli Primi Eremitæ*, (r) olim clarus.

Montes viriferi. §. VI Ad ipſum vero aquilonem, partim alii exſurgunt montes, vitibus frugiferi, in quorum radice monaſterium eſt *Eremiticum Diuæ Virgini* ſacrum, quam *Albam Mariam* appellant; partim *Sicambriæ* vrbis, de qua infra dicemus, reliquiæ adhuc cernuntur. Introrſus meridiem & Danubium verſus eſt oppidum, *Vetus Buda*, in quo fundata eſt Eccleſia Collegiata, Præpoſitura, & aliis Sacerdotiis inſigne. Supra hoc oppidum, eodem tractu eſt Xenodochium Sancti Spiritus, in quo thermæ ſalubres erumpunt. Paulo longius Budam verſus eſt aliud oppidum Sanctæ Trinitatis, quod Hungarice *Felhéuiz* vocatur, Collegiata Eccleſia, & thermis, eleganti domo concluſis, pariter inclytum. Sunt & aliæ ſub dio ibidem in tribus aut quatuor locis thermæ, omnes mirum in modum ſalubres. Aliquæ ex his a ripa Danubii, vix decem abſunt paſſibus, ſub dio patentes, in queis ruſtici, vinearumque cultores, lauari conſueuere, capite & humeris tenus extantes. Quod intuentibus ſpeciem quodammodo præbet picturæ reſurrectionis generalis, in parietibus ædium ſacrarum pictæ.

Vetus Buda.

Felhéuiz.

§. VII.

(r) *Vitam S. PAULLI Primæ Eremitæ, legeſis, Annalium Eremi-Coenobiticorum, Lib. I. Cap. II. p. 5. ſeq. Viennæ Auſtr. A. 1663. fol.*

www.dacoromanica.ro

Deasupra se zăreşte muntele încărcat cu păduri al Sfântului Paul, cu Mânăstirea Fraţilor Eremiţi şi cu moaştele primului eremit, Paul (r), vestit odinioară.

6. *Podgoriile Budei*. Către aceeaşi direcţie, dar la nord-est, în zare se înalţă alţi munţi, acoperiţi de vii roditoare, la poalele cărora se află mânăstirea eremită închinată Sfintei Fecioare pe care oamenii o numesc Imaculata Maria; în cealaltă parte se văd până astăzi rămăşiţele oraşului Sicambria[31], despre care vom vorbi mai încolo.

Buda veche. Înăuntru, către sud şi către Dunăre, se află o cetate, Buda veche, în care s-au aşezat solid corporaţiile bisericeşti şi prepozitura, dar cetatea este însemnată şi pentru alte sacerdoţii. În partea de sus a acestei cetăţi, la acelaşi nivel, se află Casa de oaspeţi a Sfântului Spirit, unde ţâşnesc, de asemenea, izvoare termale vindecătoare.

Felhéviz. Puţin mai departe, către Buda, există un târg, Sfânta Treime, care în ungureşte se numeşte Felhéviz, în egală măsură faimos pentru Eclesia corporatistă şi pentru izvoarele termale strânse la un loc într-o clădire elegantă. Există şi alte izvoare termale, de acelaşi fel, necaptate, în trei sau patru locuri, de mirare cât sunt de folositoare pentru sănătate. Câteva dintre ele sunt la doar zece paşi depărtare de la ţărmul Dunării, băltind sub cerul liber; în acestea ţăranii şi podgorenii au obiceiul să se îmbăieze cu capul şi umerii ieşiţi din apă. Această privelişte oferă celor ce o văd o imagine oarecum asemănătoare celei a învierii de apoi, pictată pe pereţii lăcaşurilor sfinte.

(r) *Aţi putea citi "Viaţa Sfântului Paul, primul eremit" în Analele mânăstirilor eremite, C. I, cap.II, p.6 seq., Viena Austriei, 1663.*

31) Sicambria / Sugambria - ţinutul sicambrilor (Claudian) şi numele cetăţii-capitală; sicambrii erau populaţie de neam germanic şi locuiau în antichitate pe malurile Rinului (Tacit), în Westfalia actuală.

www.dacoromanica.ro

§. VII. Oppidum ipſum Budenſe celebre eſt, Italis, Germanis, Polonis, & noſtra hac ætate, Turcis quoque, mercatoribus eo confluentibus, veluti ad totius Hungariæ emporium. Quacunque ex parte, oppidum & arcem, extrinſecus longe proſpexeris, magnam capies voluptatem; tum ex ſitus amœnitate, tum ex domorum turriumque ſumptuoſa altitudine; vt & ſitus ſplendorem admireris, & adificia non ex materiis facta, ſed inſignem quandam videaris picturam conſpicere. Contra, ſi ex oppido loca amoeniſſima illi ſubiecta deſpexeris, in maximam ducaris admirationem, ſic vtrobique oculi paſcuntur reficiunturque. Rupes ipſa, in qua conſiſtit oppidum, excauata eſt, propter cellas vinarias, vt non minus, ſub qualibet domo operis, intra ipſius rupis viſcera, quam ædificiis ſub dio videas; qua ex cauſſa, terræ motus maxime illic formidantur.

Budæ celebritas.

Amœnitas ſitus.

www.dacoromanica.ro

7. *Renumele Budei*. Orașul Buda însuși este frecventat de italieni, germani, polonezi și, în vremea asta a noastră, chiar de turci, căci negustorii se adună din toate părțile acolo ca la un târg al întregii Ungarii.

Farmecul așezării. Venind din afară, din orice parte vei fi cercetat de la distanță cetatea și fortăreața, vei avea o mare plăcere pe de o parte din farmecul locului și pe de alta din somptuoasa măreție a clădirilor și a turnurilor, astfel încât ți se va părea că nu admiri splendoarea locului și edificii făcute din materiale, ci că privești vreo pictură celebră. Dimpotrivă, dacă vei fi privit de sus, din cetate, locurile foarte frumoase așternute la picioarele ei, vei fi transportat într-o extraordinară stare de admirație, și astfel, de oriunde ai privi, ochii se desfată și se odihnesc. Stânca însăși, în care stă înfiptă cetatea, a fost scobită pentru pivnițe de vinuri așa încât sub orice casă te închizi poți vedea în mărunțaiele acelei stânci tot atâtea construcții câte clădiri sunt la suprafață; din această cauză aici oamenii se tem foarte tare de cutremure.

www.dacoromanica.ro

CAPVT VI.

De Vrbibus, Caſtris, & Oppidis, in Budæ vicinia.

Alba Regalis *ciuitas.*

ALbæ *Regalis* (s) ciuitas, a Buda ad meridiem; occidentem verſus tendens, octo abeſt milliaribus; paludibus ex Saros amne, orientem præſertim verſus, circumdata. Hæc & natura & opere ſatis munita, inclyta eſt diuorum, *Stephani*, & *Emerici* corporibus, tum aliorum etiam Regum ſepultura. In huius Eccleſia Collegiata, *Diuæ Virgini* ſacra, Præpoſitura ſcilicet maiore, cuius poſſeſſor præeſt Eccleſiæ, & cuſtodia mea, ſiue theſauriatu, aliisque deinceps opimis Sacerdotiis inſigni, Reges & Reginæ per Archi-Epiſcopum Strigonienſem inungi, ac diademate inſigniri debent; alioqui non habentur legitimi. Nundinis Boariis & vinariis, quæ ex Simigio eo aduehuntur, aliisque mercimoniis, eſt hæc vrbs celebris. Citra hanc vrbem, ad radices *Verthes* ſiluæ, de qua paulo poſt dicemus, ſunt arces *Csokakö*, *Pulotha*, *Oroſzlánkö*, infra

(s) *Fruſtra eſt* BONFINIUS, *Dec. I. Lib. I. p. 23. 39. quando, huius, & reliquarum vrbium, quas* Albas *dicimus, nomen, a priſcis, neſcio quibus populis, deriuat,* FEIER-VAR *dixerunt Hungari, ſiue ob arcis recentis albitiem, ſiue, boni omnis gratia.*

www.dacoromanica.ro

Capitolul VI.
Despre oraşele, castelele şi cetăţile din preajma Budei.

Alba regală. Oraşul Alba Regală (s), care se întinde către sud şi apus, se află la o depărtare de opt mile[32] de Buda şi este înconjurat de bălţi formate din râul Saros mai ales spre răsărit. Acest oraş, suficient de bine întărit şi prin natura locului şi prin fortificaţii, este vestit şi datorită moaştelor Sfinţilor Ştefan şi Emeric, ba chiar şi pentru mormintele altor regi. În Eclesia corporatistă a acestui oraş, închinată Sfintei Fecioare, se află, firește, şi prepozitura cea mai importantă, al cărei deţinător conduce eclesia; însemnată este şi funcţia mea de custode al trezoreriei, sau tezauratul, şi unul după altul şi alte ranguri preoţeşti aducătoare de mari venituri. Însă regii şi reginele sunt miruiţi şi încoronaţi de Arhiepiscopul de Strigoniu căci, altfel, nu sunt consideraţi legitimi.

Din cauza târgului de vite şi a butoaielor de vin, care se aduc acolo de la Simigiu, ca şi a altor mărfuri acest oraş este foarte populat.

Dincoace de Alba regală, la poalele pădurii Verthes, despre care vom vorbi puţin mai târziu, se află fortăreţele Csokakö, Palotha şi Oroszlánkö, iar mai jos de acestea izvorăşte râuşorul Saros (t), foarte vestit pentru cele vreo şaizeci de mori pentru făina de grâu.

(s) *Este în eroare Bonfinius, când derivă de la nu ştiu care popoare vechi numele acestui oraş şi a celorlalte pe care noi le numim Alba; ungurii au zis Feier-Vár sau din cauza albeţii cetăţuilor lor noi, sau pentru întreaga bună calitate a vieţii în ele.*

(t) *Astăzi o numim ungureşte Sár-Viz din cauza apelor noroioase pe care le aduce.*

32) *Milă (lat. mille passus)* - unitate de măsură pentru distanţă; mila romană însumează o mie de paşi, adică este egală cu 1479 m.

www.dacoromanica.ro

fra quas oritur *Sáros* (t) fluuiolus, molis frumentariis circiter ſexaginta percelebris.

§. II. *Viſſegrád*, quod Germani *Plinten burg* vocant, oppidum, abeſt Buda, occidentem verſus quinque milliaribus, conditum ad ripam Danubii, in radicibus ſiluæ vaſtiſſimæ, pardorum aliarumque ferarum altricis. In fronte oppidi, ad plagam orientalem, aula extructa, plusquam dici poteſt, & ſitu decora, & impenſis magnifica, & palatiis, aliisque ædificiis, vere regiis, præſtantiſſima: vtpote, quæ vnica, quatuor regibus, (u) cum ſuis ordinariis, vt vulgo vocant, officiariis, eodem tempore commodum præbeat hoſpitium. Dicitur enim continere, trecentas quinquaginta & vltra ædes. Porta huius patet in Danubium, a ſe bis centum circiter paſſus recedentem: quo interſtitio, per id ſpatii, quod eſt inter oppidum & portam, conſitæ ſunt ſalices. Altera ex parte, orientalis aulæ hortus eſt: vitibus & arboribus fructiferis amœnus. Oculis ingredientium portam, offertur ſtatim area ſpatioſiſſima, in omni parte viridis, floribus pratenſibus vernans. Ad centum & vltra a porta paſſus introrſus, incipit gradus ex quadratis la-

Arx, & Aula Viſegrád.

Deſcriptio aulæ.

(t) *Hodie* Sár-Viz *Hungarice adpellamus, ob cænoſas, quas vehit, aquas.*

(u) *Confer BONFINIUM, Decadis II. Lib. IX. p. 323. 23. Item, vitam CAROLI IV. in Rerum Bohemicar. antiquis ſcriptoribus, p. 96, 22. Edit. Hanouienſ. A. 1602. fol.*

www.dacoromanica.ro

2.*Fortăreața și palatul de la Vissegrad*. Așezarea fortificată Vissegrad, pe care germanii o numesc Plintenburg, se află, spre apus, la cinci mile depărtare de Buda și este construită pe malul Dunării, la poalele unei păduri întinse, ocrotitoare de leoparzi și alte fiare. În partea din față a așezării, spre câmpia de la răsărit, a fost construită reședința regală mai presus de orice cuvinte: prin arhitectură armonioasă, prin materiale magnifică, prin palatele înconjurătoare și prin celelalte edificii cu adevărat regale ea le întrece pe toate, ca una care numai ea singură putea oferi găzduire potrivită pentru patru regi în același timp (u), împreună cu supraveghetorii[33], cum îi numesc de obicei, și cu slujitorii lor. Căci se spune că are trei sute cincizeci de încăperi și chiar mai multe. Intrarea acestei reședințe privește către Dunăre și este retrasă de la fluviu cam cu două sute de pași[34], iar în acest interval, pe acest spațiu care se întinde între reședință și poartă, au fost plantate sălcii. De cealaltă parte, răsăriteană, a palatului este o grădină încântătoare cu viță de vie și pomi fructiferi.

Descrierea curții palatului. Ochilor celor ce intră pe poartă li se oferă pe dată o pajiște foarte întinsă, peste tot verde, care la venirea primăverii reîntinerește și se umple cu flori de câmp. Dincolo de poartă, înăuntru, la o sută de pași începe o scară din blocuri pătrate de piatră lată de șapte sau opt coți[35] și lungă cam de patruzeci de pași.

---

u) *Cf. Bonfinius, Decada II, C. IX. P. 323.23. De asemenea, viața lui Carol al IV-lea în „Vechii scriitori ai faptelor boemilor", p. 96.22, ed. Hanovra, 1602.*

33) *Supraveghetorii* - însoțitorii, desigur nobilii care alcătuiau suita regală; de remarcat insinuarea prin care Olahus ne sugerează că regii știau că sunt supravegheați .

34) *Pasul (lat. passus)* - unitate de măsură pentru distanțele pe uscat, însumând cinci picioare romane, cu valoare de pas dublu; un pas este egal cu 1,497 m.

35) *cotul (lat. ulna)* - unitate de măsură pentru lungime egală cu aproximativ 45 cm.

www.dacoromanica.ro

pidibus, ſeptem aut octo latus vlnas, altus vero quadraginta circiter paſſus. Hic area eſt quadra, penſilis, fornicibus ſiue cellis vinariis, pro regio ſumptu, & amplis & magnificis, inſidens inſtructaque, lapidibus pariter quadris ſtrata: in qua, iuxta æquam dimenſionem, plantatæ ſunt tiliæ arbores. & odoribus verno tempore fragrantiſſimæ, & aſpectu placidiſſimæ. Huius in meditullio, exurgit fons, miro artificio, ex rubro fabricatus marmore, cum ſculptis Muſarum imaginibus Ex cuius cacumine, effigies Cupidinis, vtri marmoreo inſidens, aquam exprimit, quæ non minus ſapida, quam frigida. ex vicini montis fonte, per canales eo ducta, cum iucundiſſimo ſtrepitu, in lancem ex ſiphunculis deſilit marmoream, hinc in labrum orbiculare. Hic fons, MATTHIÆ illius *Coruini* Regis iuſſu, (cuius vniuerſa hæc ædificia, quæ narro, ſunt opus) dum plerumque triumphum ageret, vino, vt a maioribus accepi, nunc albo, nunc rubro fluebat, ſuperius in radice montis, arte canalibus immiſſo. Hoc in loco Rex ipſe, verno æſtiuoque ſole, florentibus arboribus, ſolebat apricari, auram captare, prandereque, nonnunquam etiam legatos audire, & dare reſponſa.

Fons Muſarum.

Lepida, de Legata Turcarum, narratio.

§ III. Narratur res, non minus riſu digna, quam memorabilis, olim, eo loci certo contigiſſe. Turcarum quidam legatus, dum, vt moris eſt, ab aulicis Regis,

www.dacoromanica.ro

Urcând, ajungi pe un teren de formă pătrată, cu arcade suspendate pe piloni și cu bolte, sau pivnițe pentru vinuri, bine fixate în pământ și încăpătoare și foarte generoase, destinate consumului curții regale; acestea sunt construite din piatră și sunt pavate, în același fel ca și curtea, cu lespezi pătrate. Pe acest teren pătrat, la distanță egală, au fost plantați tei, niște copaci și foarte parfumați primăvara, datorită miresmei lor, și foarte pașnici ca înfățișare.

Fântâna muzelor. În mijlocul acestei suprafețe se înalță o fântână de marmură roșie construită cu o ingeniozitate uimitoare și împodobită cu chipurile sculptate ale muzelor. Din creștetul acestei fântâni, statuia lui Cupidon, șezând pe un burduf de marmoră, pompează apa - nu mai puțin gustoasă pe cât e de răcoroasă! - adusă acolo prin canale din vârful muntelui învecinat. Cu un susur foarte plăcut apa coboară apoi, prin conducte mici, într-un taler de marmoră și de aici într-o buză circulară. Din porunca acelui slăvit rege Matei Corvinul (a cărui operă sunt toate aceste edificii pe care le înfățișez), când el celebra mai multe triumfuri, această fântână făcea să curgă vin - după cum am aflat de la cei mai bătrâni - când alb, când roșu, cu meșteșug vârât în pântecele muntelui, mai sus, prin canale. În acest loc regele însuși, primăvara sub pomii înfloriți sau vara pe arșiță, obișnuia să stea la soare, să se bucure de briză, să prânzească și uneori chiar să asculte soliile și să la dea răspunsurile.

www.dacoromanica.ro

gis, ex oppido, legationis ſuæ exponendæ gratia, in aulam deduceretur, & in porta, vnde rectus patet ad hanc penſilem aream aſpectus, parumper ſubſtitiſſet, circumſpiciens tantam loci illius amœnitatem ſplendoremque, & aulicorum, tam in inferiore, quam ſuperiore, vbi Rex erat, area, infinitam multitudinem, ſerico, argento, auroque contextis indumentis, atque non ex minima ſui parte baltheis (vt moris eſt noſtrorum hominum) enſibusque argentatis, ac torquibus aureis ornatam, tanta ſubito admiratione ſtuporeque perculſus eſt, vt totius ſuæ legationis obliuiſceretur, & dum per gradus in conſpectum Regis aſcendiſſet, propter eius aſpectum, qui ob magnos oculos cruore veluti perfuſos, terrorem inſpicientibus incutiebat, conceptus iam antea timor, ita magis ac magis hominem occupauit, vt poſt diuturnum ſilentium, nihil aliud proferre potuerit, quam; *Cæſar ſalutat! Cæſar ſalutat!* Quem, cum Rex interrogaret; an quid vltra vellet? ille nihil reſpondit. Rex, viſo, hominis tam nihili, ſtupore, ad ſuos, qui adſtabant, purpuratos (x) conuerſus: *Videte*, inquit, *quales belluæ noſtros, & aliorum Principum Chriſtianorum fines, negligentia noſtra publica, incurſent: verum, quantum in me erit, curabo frœna his*

Aulicorum Matthiæ ornatu, & Regis obſtupefactus, perculſus, obmutęſcit.

(x) *Habebat hoc in more poſitum* MATTHIAS; *vt comiter quidem haberet legatos exterorum; ſed pertentaret etiam lubenter, eſſentne rebus agendis idonei: id quod, cum* Turcis *potiſſimum factitaſſe, certum eſt.*

www.dacoromanica.ro

3. *O povestire hazlie despre o solie a turcilor.* Se povestește o întâmplare nu mai puțin demnă de râs pe cât e vrednică de amintit și care, odinioară, s-a petrecut cu siguranță în acest loc. Un sol al turcilor, pe când era condus de un alai de curteni ai regelui, după obicei, din orășel la palat, ca să-și prezinte solia, s-a oprit puțintel în poartă, de unde privirea se așterne drept către această curte suspendată și văzând de jur împrejur atâta frumusețe și strălucire a acelui loc, și a curtenilor, și o nesfârșită mulțime atât în curtea de jos cât și în cea de mai sus, unde se afla regele, înveșmântați toți în mătase, argint și aur, ba chiar o mare parte dintre ei fiind împodobiți cu cingători și spade argintate[36] - după cum e obiceiul oamenilor noștri - cu cercei și colane, pe dată fu cuprins de o atât de mare admirație și uimire, încât a uitat întreg conținutul soliei sale și, după ce a urcat treptele sub privirile regelui - care, din cauza înfățișării și a ochilor săi mari, inundați parcă de sânge, băga spaima în cei ce-l priveau - teama, de care fusese cuprins de mai înainte, l-a invadat acum pe bietul om atât de tare încât, după o îndelungă tăcere, n-a putut să rostească nimic altceva decât „Împăratul te salută! Împăratul te salută!" Iar pe când regele îl întreba pe sol „și ce mai vrea în plus?" acela n-a răspuns nimic. Atunci regele, observând stupoarea acelui om de nimic, s-a întors către sfetnicii săi, îmbrăcați în purpură (x), și a zis: „Vedeți ce fel de animale s-ar năpusti asupra ținuturilor noastre și ale altor principi creștini, din cauza nepăsării noastre comune?

(x) *Avea obiceiul acesta regele Matei: să fie măcar generos față de solii străinilor, dar îi punea la încercare chiar cu plăcere, ca să vadă dacă sunt sau nu potriviți cu misiunea pe care trebuiau s-o îndeplinească; este sigur că făcuse acest lucru în repetate rânduri, mai ales cu turcii.*

36) Bărbații purtau o cingătoare specială, care avea în plus o bretea ce, peste umărul drept, trecea din față în spate și susținea greutatea cingătorii de care atârna spada. Mânerele spadei erau adeseori frumos cizelate și încrustate cu pietre prețioase.

www.dacoromanica.ro

his belluis imponere, ne tam licenter excurrant. Si alii etiam Principes, ſocordia & internis diſſenſionibus ſepoſitis, hoc idem præſtare curarint, agitur bene de rebus Chriſtianis. Iubet deinde legatum reduci ad hoſpitium *Vade*, inquiens, *reſpira, reſipiſce!* Is cum poſt multum temporis, largiens, vt fit, Aulicis ampla munera, amburet reuocationem, nunquam eſt reuocatus; ſed ſignificatum ei a Rege, *vt domum rediret, nunciaretque domino ſuo, alium mitteret, qui legationi fungi ſciret.* Ita ille, pro regis dignitate, magnifico nihilominus munere oneratus, coactus eſt cum rubore reuerti. Hæc, quamuis in rem præſentem minus pertinebant, nolui tamen ſilentio præterire.

Continuatio deſcriptionis aulæ.

§. IV. Introrſus ad latus areæ, in radice montis, quæ paulo eleuatior eſt, extat ſacellum amœniſſimum operibus muſaicis, vt aliæ etiam pro maiori parte ædes, ſtratum, in quo inſtrumentum eſt muſicum pretioſum, quod vulgus *Organum* vocat, fiſtulis nonnullis argenteis ornatum. Præterea reſeruaculum Corporis Dominici, & tria altaria, cum ſtructuris & tabulis, ex alabaſtro puriſſimo inaurato fabrefactis. Hinc orientem verſus, palatia regis, tabulatis inaurata, biſariam protenduntur, miro artificio fabricata. Altera via aſcenditur in palatium oblongum, cui mons ipſe imminet; altera deſcenditur ad inferiores ædium partes. Hic quoque in medio areolæ, fons eſt, ex alabaſtro exſurgens, quem am-

www.dacoromanica.ro

Desigur, cât va depinde de mine, eu voi avea grijă să li se pună căpestre acestor animale, ca să nu mai alerge atât de liber. Dacă și alți principi, dezbinați din nerozie și învrăjbiri interne, se vor fi îngrijit ca în privința aceasta și fie garanți păcii, cum sunt și eu, se vor rezolva cu bine problemele creștinătății". Regele poruncește apoi ca solul să fie condus la locul de găzduire, înapoi în cetate, zicând: „Pleacă! Trage aer în piept și vino-ți în fire!" Acest sol n-a fost niciodată rechemat, chiar dacă el, după mult timp, dădea târcoale solicitând o nouă chemare la rege și oferind curtenilor cu larghețe, după cum se întâmplă, daruri însemnate; în schimb i-a fost semnalat acestuia, din partea regelui, să meargă înapoi în țară și să-l anunțe pe stăpânul său, ca să trimită pe altul care ar ști să ducă până la capăt solia. Și astfel, acel sol, împovărat cu un dar nu mai puțin generos, pentru demnitatea regelui, a fost silit să se întoarcă în țara lui cu rușine. Cele narate, chiar dacă priveau mai puțin subiectul operei prezente, n-am vrut, totuși, să trec pe lângă ele fără să le amintesc.

4. *Continuarea descrierii.* Înăuntru, spre partea laterală a curții, se zărește pe plaiul muntelui, care este puțin mai înalt, un sanctuar foarte plăcut vederii, pavat cu lucrări de mozaic așa cum sunt pardosite și alte lăcașuri, ba chiar cea mai mare parte; în acest sanctuar există un instrument muzical de mare preț, împodobit cu tuburi de argint, pe care poporul îl numește organ[37]. Pe lângă acesta, se mai află în sanctuarul acela racla moaștelor lui Dominic și trei altare cu structura și tabliile din cel mai pur alabastru aurit, lucrate cu mult meșteșug. Din locul în care ne aflăm, către răsărit, se întind în două direcții palatele regelui, cu minunat meșteșug construite și împodobite cu tablii aurite: pe unul din cele două drumuri se urcă spre palatul prelungit, căruia muntele însuși îi este vecin, iar pe celălalt se coboară spre părțile mai de jos ale clădirii.

37) *Organ (gr. organon, lat. organum musicum)* - instrument muzical realizat în sec. IX prin unirea mai multor fluiere (auloi), fiecare producând un sunet distinct, corespunzător unei note. Ideea de bază i-a fost sugerată constructorului de nai, instrument popular care, de asemenea, reunește mai multe fluiere. (cf. *Encyclopédie de la musique* Fasquelle, vol. III, pg. 350, Paris, 1961)

www.dacoromanica.ro

ambit ambulatio, columnis marmoreis ſuſtentata, quæ a ſolis æſtiui ardore tuta eſt. Tum ædes ipſæ recurrunt in Septentrionem; poſtremo occidentem verſus redeunt: quarum omnium feneſtræ, in decurrentem latiſſimo alueo Danubium, proiiciuntur; quod maximæ eſt proſpicientibus amœnitati: præſertim, cum e regione vltra Danubium, ex colonis Germanis ceruatur *Maros* oppidum: ſupra quod, mons exſurgat, longus magis, quam altus, vineis totus conſitus.

Maros oppidum Viſſegrádo oppoſitum.

§. V. Hæc aula, (y) præter ſitus amœnitatem, tam prætioſis ædificiis ornata eſt, vt ſine controuerſia plurimorum regnorum ædificia ſuperare videatur, & nusquam viderim, quidquid regnorum in hunc diem peragrarim, ædes paribus ornamentis ſtructas. In ipſa ſola Lutetia, Pariſiorum vrbe, eo loci, quem vulgus *Aulam Parlamenti* vocat, in qua ius dicitur, negotiumque tractatur regis, vnicam vidi cameram, in ſimilitudinem harum, & Budenſium ædium, tignis tabulisque inauratis, fabrefactam. Supra aulam, in altiſſimo cacumine, prærupti montis, lateribus vndique ſiluoſi, exſtructa ſuſpicitur, veluti quispiam nidus, arx fortiſſima. Huic præficiuntur more maiorum duo ex regni proceribus, non ſolius Regis arbitrio, ſed totius regni

Aulæ præſtantia.

Arx monti imminens

(y) *Poſt tot arcis obſidiones, ad eum modum detrita nunc ſunt omnia, vt vix ſplendiſſimi palatii, veſtigium poſſis obſeruare.*

www.dacoromanica.ro

Chiar aici, în mijlocul curții mici, se înalță o fântână din alabastru; pe aceasta o înconjură o galerie susținută pe coloane de marmoră și este apărată de pârjolirea soarelui de vară. Apoi, clădirile însele se întorc spre miazănoapte; în cele din urmă ele revin către apus și astfel ferestrele tuturor acestor clădiri sunt făcute să privească înainte, spre Dunăre, care curge la vale într-o albie foarte lată, ceea ce este spre extraordinara încântare a celor ce privesc, mai ales când dintre coloniile germane din ținutul de peste Dunăre se poate distinge cu privirea cetatea Maros, deasupra căreia se înalță un munte mai mult lung decât înalt, în întregime plantat cu vii.

5. *Faima palatului.* Acest palat regal (y), pe lângă farmecul așezării, este și împodobit cu edificii atât de prețioase, încât se vede clar că el întrece, fără tăgadă, palatele foarte multor regate și nicăieri, prin câte regate am peregrinat până în ziua de azi, n-am văzut reședințe înzestrate cu podoabe asemănătoare. Până și în cetatea unică Lutetia, orașul parisiilor[38], în acel edificiu pe care poporul îl numește Palatul Parlamentului, în care se anunță solemn legile și se negociază interesele regelui, am văzut o singură încăpere meșteșugit lucrată cu grinzi și cu tavane aurite, asemănătoare acestora de la Vissegrad și acelora ale palatelor de la Buda.

Fortăreața Vissegrad. Mai sus de palat, în vârful cel mai înalt al muntelui abrupt, cu urcușuri peste tot împădurite, privind în sus se vede o fortăreață extrem de bine întărită, înălțată întocmai ca un cuib. După obiceiul strămunilor, acestei fortărețe îi erau investiți comandanți doi dintre fruntașii regatului nu doar după hotărârea regelui, ci conform alegerii întregului regat.

(y) *După atâtea asedieri ale cetății acum sunt într-o asemenea măsură distruse toate, încât cu greu ai putea întrezări urma preastrălucitorului palat.*

38) *Lutetia urbs Parisiorum* - orașul contemporan Paris.

www.dacoromanica.ro

Vbi seruetur sacra Corona Hungariæ.

gni electione. In ea custoditur Corona, quam nos sacram vocamus, cùm priuilegiis & aliis regni iuribus. Hæc parietibus vndique conclusa sunt. Duo hi Proceres, firmissimo adiguntur iuramento, (z) ne perfractis parietibus, diadema regium ex ea arce aliter educant, quam ad totius regni & Regis, vnanimem deliberationem, quæ non aliis temporibus fieri consueuit, quam in coronatione Regis & Reginæ. Per hos Proceres substituuntur alii duo arcis præfecti, quorum alter, per totum semestris temporis spatium diademati regio custodiendo incubat, nec toto hoc tempore, sub vitæ periculo pedem efferre audet, donec collega in eius succedat locum. Ab ea arce per montis præcipitium demissus est murus, ad aliam vsque arcem, fluctibus Danubii obnoxiam, quæ aquatica vocatur. Hæc mœnibus suis, & hortum, mira amœnitate lateri aulæ adnexum, & eandem aulam, oppido coniungit confirmatque.

CA-

(z) *Iuris iurandi formulam geminam, qua se obstringebant Coronæ Custodes, dum* Visiegrádi *adseruaretur, PETRUS de REVA nobis adseruauit, in Commentario, de S. Corona Reg. Hung. p. 59. Edit. Tyrnauiensis.*

www.dacoromanica.ro

Unde să păstrează Sfânta coroană a Ungariei. În această fortăreață este păstrată Coroana, pe care noi o numim Sfântă, împreună cu privilegiile și cu celelalte dovezi juridice ale regatului. Acestea au fost întrutotul zidite în pereți. Cei doi comandanți sunt constrânși, printr-un jurământ foarte aspru (z), să nu scoată, spărgând pereții, din acea fortăreață diadema regilor sub nici un alt motiv decât în urma deliberării unanime, a întregului regat și a regelui, decizie care obișnuiește să se ia în nici o altă împrejurare decât la vremea încoronării regelui și a reginei. La recomandarea acestor comandanți sunt numiți comandanți de al doilea rang alți doi prefecți ai fortăreței, dintre care unul, pe toată întinderea jumătății de lună - cât durează încoronarea - nu se mișcă din loc păzind diadema regală și în tot acest timp nu îndrăznește să facă un pas afară din încăpere, sub amenințarea cu pierderea vieții, până când urmează colegul în locul lui. Un zid a fost lăsat să coboare, peste prăpăstiile munților, de la această fortăreață până la o alta, expusă valurilor Dunării, care se numește Fortăreața de apă. Aceasta unește cu cetatea și le apără cu zidurile sale fortificate și grădina de un neasemuit farmec, legată de o latură a palatului, și palatul însuși.

(z) *Îngemănata formulă a jurământului prin care paznicii coroanei se legau, cât timp erau în seviciul Vissegradului, ne-a păstrat-o Petru de Reua în „Comentariu despre Sfânta Coroană a regilor unguri", p. 59, editată la Timavia.*

www.dacoromanica.ro

CAPVT VII.

De reliquis Vlterioris Hungariæ Vrbibus, & Opportunitatibus.

HÆc ſilua, quæ ex arcis nomine denominatur, in ripa aduerſi Danubii ad Zephyrum retrahitur, in ſpatio duorum milliarium noſtratium. In huius medio eſt *Præpoſitura Demes*, & dignitate, & reditibus inſignis. Danubii ripam proſpectans, & in eiusdem circa finem radice, aula alia eſt exſtructa, quam amœniſſimus hortus, & ferarium Archi-Epiſcopi Strigonienſis, ad vnum milliare Italicum, a Strigonio diſtans, ambit. Exſurgit hinc mons, cuius in latere, vineæ porriguntur, arci & ciuitati Strigonio imminens. In ripa Danubii, rupes ſatis alta in orbem enata eſt, ex ea parte, qua Danubium proſpicit prærupta, vndequaque tercentum circiter paſſus lata. Hic condita eſt arx, ſedes Archi-Epiſcopi, & loco, & munitione fortiſſima, palatiis atque ædificiis, præter ſitum loci, maxime decora. Hæc natiuitate atque baptismo *D. Stephani*, primi Regis Hungarorum, eſt memorabilis. Occidentem verſus, Danubium, late, & leni murmure defluentem,

Siluæ Viſſegradienſes.

Situs arcis Strigonienſis.

www.dacoromanica.ro

Capitolul VII.
Despre celelalte orașe și despre oportunitățile Ungariei Ulterior.

Pădurile din jurul Vissegradului. Această pădure, care este numită Pădurea Vissegradului de la numele fortăreței, se trage înapoi pe țărmul dimpotrivă al Dunării până la Zephyrum pe o suprafață de două mile de ale noastre. În mijlocul acesteia se află Prepozitura Demes, însemnată atât prin prestigiul ei cât și prin beneficii. Privind înainte, în depărtare, țărmul stâncos al Dunării, vezi că la baza aceleiași râpe, de o parte și de alta, a fost construit, cam la o milă italienească depărtare de Strigoniu, alt palat pe care îl înconjură cea mai încântătoare grădină și rezervația de animale sălbatice a arhiepiscopului de Strigoniu. Dominând fortăreața și cetatea Strigoniu se înalță de aici un munte de pe ale cărui costișe te îmbie viile.

Așezarea fortăreței Strigoniu. Pe țărmul Dunării s-a ivit din pământ o stâncă destul de înaltă din acea parte cu care prăpastia privește spre Dunăre și unde fluviul este lat de circa trei sute de pași.

Aici a fost construită o fortăreață, scaunul[39] arhiepiscopului, care și prin natura locului și prin sistemul de fortificații este foarte solidă și extraordinar de frumoasă datorită palatelor și edificiilor dincolo de frumusețea locului. Această fortăreață este demnă de a fi amintită, pentru că aici s-a născut și a fost botezat Sfântul Ștefan, întâiul rege al ungurilor. Spre apus se vede Dunărea până departe, curgând în albie largă și cu murmur lin.

39) *Scaunul* - unitate de organizare politico-administrativă, specifică evului mediu: scaunul, districtul, comitatul, ducatul, voevodatul.

www.dacoromanica.ro

tem, proſpicit. In (a) orientem, ruinas, ædium magnificarum Capituli, anno ab hinc (b) quarto exacto, propter obſidionem arcis, ad ſolum vsque dirutarum; tum montes vinearum; ad meridiem vero ciuitatem proſpicit. Fundata eſt in arce Eccleſia Cathedralis, Diuæ Virgini Sacra, (c) in Hungaria Metropolitana: in qua, præter alia ſacella & ornamenta, duo ſunt maxime præſtantia. Alterum ſacellum in latere Eccleſiæ meridionali, a fundamento, ad ſummum vsque intrinſecus ex rubro marmore, eoque politiſſimo, per *Thomam* Cardinalem, Patriarcham Conſtantinopolitanum, maximis impenſis exſtructum Hoc ſuperne in orbem coarctatur, & cupro inaurato concameratur, opus ſane magnificum & pretioſum. Alterum ad plagam aquilonarem, ſupra ſacrarium fabrefactum eſt, opus teſtudineum, multifariis picturis exornatum: in quo eſt Bibliotheca codicibus veteribus, omnium facultatum refertiſſima. In arcis radice, in ipſa Danubii ripa, eſt turris fortiſſima, quæ ob cuſto-

Sacellum Thomæ de Bakocz, Cardinalis Strigonienſis.

(a) *Hunc locum, ita legit, P. SZENTIVANY, in Diſſertat. Paralipomen. Rerum Memorab. Hung. p. 16.* Ad meridiem vero proſpectus fuit, in magnificas Canonicorum e regione ſitas ædes; ad ſeptentrionem autem in montes vinearum; ac demum ad meridiem, in ſubiacentem ciuitatem. *Nos, fidem manuſcripti gemini, ſequimur.*

(b) *Fuit is, annus 1532. obſidio autem, GRITTO duce, irrita.*

(c) *Laudatus Szentiványi, interſerit:* Et D. Adalberto Epiſcopo & Martyri.

www.dacoromanica.ro

Către răsărit (a) se văd în depărtare ruinele măreţelor clădiri ale Capitlului[40] dărâmate până la pământ cu patru ani în urmă (b) din cauza asedierii fortăreţei; apoi se văd munţii plantaţi cu vii, iar către miazăzi se vede cetatea. Biserica centrală închinată Sfintei Fecioare (c), cu statut de Catedrală Metropolitană în Ungaria, a fost construită în interiorul fortăreţei.

Sanctuarul lui Toma de Bakocz, Cardinal de Strigoniu. Înăuntrul catedralei pe lângă alte sanctuare şi frumuseţi două sunt foarte deosebite: unul este sanctuarul de pe peretele meridional al bisericii, înălţat cu foarte mari cheltuieli de patriarhul din Constantinopol prin mijlocirea Cardinalului Toma, sanctuar construit, de la temelie până sus, în întregime din marmoră roşie - şi aceea foarte bine lustruită - şi care în partea de sus se restrânge într-o formă circulară alcătuind o boltă din cupru suflat cu aur, operă desigur măreaţă şi preţioasă; celălalt monument remarcabil a fost construit, cu multă artă, spre nord-est dincolo de capelă: este un edificiu boltit precum carapacea de broască ţestoasă şi e împodobit cu variate picturi; în acesta se află o bibliotecă ticsită cu vechi codici din toate domeniile.

(a) *Altfel citeşte locul acesta P. Szentiuány în „Dizertaţie paralipomenă a faptelor memorabile ale ungurilor", p. 16. Noi urmăm autenticitatea manuscrisului geamăn.*
(b) S-a întâmplat acest asediu în anul 1532, dar fără efect, pe când era comandant Gritty.
(c) Lăudatul Szentiuány a amestecat: „... şi cea a seniorului Adalbertus, Episcopul, şi cea a Martirului".

40) De fapt, este vorba de clădirea şcolii capitulare.

www.dacoromanica.ro

ſtodiam aquæ, *Aquatica* dicitur, in qua thermæ tanto impetu erumpunt, vt molam circumagant. Auditu res admiranda; eodem tractu fere contiguo, iisdemque venis aquam gelidam Danubii decurrere, & thermas erumpere. *Thermæ.*

§. II. Ab arce ſemota eſt ciuitas, quadringentorum fere paſſuum ſpatio, quod ſimiliter thermæ in aliquot locis irrigant. Ea, ad meridiem in ripa Danubii, qua in inſula oppoſita, Monialium eſt Cœnobium, protenditur, mœnibus Danubio connexa. In fine dictæ ſiluæ, quæ ciuitati huic imminet, initium habet alia ſilua vaſtiſſima, & in tota Hungaria nominatiſſima *Vérthes*, verſus meridiem vsque ad terminos alterius ſiluæ, quæ *Bakony* vocatur, protenſa. Ad latus huius occidentale, *Abbatia S. Martini*, reditibus opulentiſſima, in monte qui appellatur, *Sacer mons Pannoniæ*, editiſſimo amœniſſimoque ſita eſt, ad omnes plagas, oppida & latos campos proſpiciente, per *D. Stephanum* Regem exſtructa. *Vérthes ſilua vaſtiſſima.* *Abbatia S. Martini.*

§. III. Hinc meridiem verſus *Sabaria* arx, *D. Martini* patria. Deinde magis ad Auſtrum, *Præpoſitura Vaſvár*; arx *Monyorokerek*, quam Teutones (d) *Eberau* vocant; oppidum *Kermend Arczberg*. Tum ad latus ſiluæ vaſtiſſimæ, quæ decurrenti *Sabaria Diui Martini patria.*

C Mu-

(d) *De eius conditore, legendus omnino, WOLFFGANGUS LAZIUS, de Migrat. Gent. Lib. VIII. p. 477. alioquin, ignari ſimus, oportet, de Germanica nominis origine.*

www.dacoromanica.ro

Termele. La baza fortăreței, chiar pe țărmul Dunării, se află un turn foarte solid care, fiindcă păstrează apa, se numește Turnul de apă, în care izvoare termale țâșnesc cu atâta forță încât să poată pune în mișcare o moară. E un lucru admirabil de auzit: căci prin aceeași mișcare de tragere, aproape atingându-se, și prin aceleași țevi apa rece a Dunării coboară și erupe în terme.

2. Cetatea este separată de fortăreață printr-un spațiu de aproximativ patru sute de pași pe care, de asemenea, în câteva locuri îl udă izvoare termale. Ea se întinde către miazăzi pe acel țărm al Dunării pe care în ostrovul din față se află Mânăstirea Monialilor; cetatea a fost unită cu Dunărea prin ziduri de apărare.

Imensa pădure Vérthes. La capătul numitei păduri care domină cetatea Strigoniu începe o altă pădure foarte mare și foarte vestită în toată Ungaria, Pădurea Vérthes, întinsă către miazăzi până la marginile celeilalte păduri care se numește Bákony.

Abația Sfântului Martin. La marginea de apus a pădurii Vérthes se află Abația Sfântului Martin, foarte bogată în venituri, înălțată prin grija Sfântului rege Ștefan pe muntele care se numește Sfântul Munte al Panoniei într-un loc și foarte înalt și foarte plăcut care își poartă înainte privirile către toate șesurile, cetățile și câmpiile întinse.

3. *Sabaria, patria Sfântului Martin.* De aici, către miazăzi se vede fortăreața Sabaria, patria Sfântului Martin. După aceea, mai către sud, Prepozitura Vasvár, fortăreața Monyorókerék pe care teutonii o numesc Eberau (d) și târgul Kermend Arczberg.

(d) *Despre întemeietorul acesteia trebuie citit fără îndoială Wolfgang Lazius „Despre migrațiunea popoarelor" C. VIII. P. 477; altminteri trebuie să ignorăm originea germanică a numelui.*

www.dacoromanica.ro

Murauo adiacet, in rupe difficili, exſtructa eſt arx *Nemeth Vjuár*, ſiue Nouum Caſtrum. Non longe ab hac abeſt meridiem verſus inter ſiluas, arx *Felſö-Lindua*, & oppidum *Mura Szombath*. Hinc intra Murauum & Drauum fluuios, eſt *Strido*, *D. Hieronymi* patria; arx *Cſák-Tornya*. A Felſö-Lindua non ita multum diſtat, *Sanctus Gotthardus*. Item, arx *Alſó-Lindua*, *Némethi*, caſtellum *Buzaſzigeth*: ſupra quæ *Berzentze* arx. Hinc ad orientem *Babolcza* arx, oppidum *Kalmanchel*, tres mei vici, Dobzæ habitacula, centum & vltra colonorum. Ad *Veſzthes*, non procul a Veſzprimio, eſt *Leüuöld*, Cœnobium fratrum Charthuſienſium, multis oppidis & reditibus opulentum.

Strido *Hieronymi patria.*

Leueld Cœnobium Carthuſienſium.

§. IV. Citra *Balathon* lacum, ad radices ſiluæ, eſt arx *Váſon*, cui vicinum eſt oppidum meum Dergycze cum quinque ſuis vicis; quorum coloni in ipſo lacu Balathon, vt mihi meus retulit Vicarius, vno tractu piſces varii generis viginti curruum ſæpe prehenderunt. In his bona & ſapida naſcuntur vina; cuiusdam procuratoris, quem *Hiſpanum* vulgus vocat, ſuſpendio famoſum: quia hic *Hiſpanus*, colonos iniquis cruciabat exactionibus. Ab hoc non multum abeſt *Abbatia Ticonium*, (e) in amœno loco ſita, arx *Seglygeth*, Abbatia *Szalauár*, arx munitiſſima, & prouentibus ampla. Alius item conuen-

Balathon lacus.

(e) *Peninſulam lacus Balathonis eſſe, norunt, vna nobiſcum, ſituum gnari.*

www.dacoromanica.ro

Apoi, la marginea unei păduri foarte întinse care se așterne pe cursul inferior al fluviului Muravum[41] pe o stâncă greu accesibilă a fost construită fortăreața Németh Ujvár sau Castrul Nou. Nu departe de aceasta către sud, între păduri, se află fortăreața Felsö-Lindua și târgul Mura Szómbath.

Strido, patria lui Hieronim. Apoi între fluviile Morava și Drava se află Strido, patria Sfântului Hieronim și fortăreața Csák-Tornya. Nu așa departe de Felsö-Lindua se află Sfântul Gothard. De asemenea fortăreața Alsó-Lindua și Buzaszighet, castelul lui Németh, iar mai sus de acestea e fortăreața Berzentze. Din acest loc spre răsărit se află fortăreața Babolcza, târgul Kalmanchel, trei sate ale mele și sălașurile Dobzae cu o sută și mai mult de cultivatori de pământ.

Leueld, mânăstirea carthusienilor. Lângă Vérthes, nu departe de Vesprimiu, se află Leüuold, mânăstirea fraților carthusieni, îmbleșugată de multe târguri și venituri.

4. *Lacul Balathon.* Dincoace de lacul Balathon, la poalele pădurii, se află fortăreața Váson căreia îi stă în vecinătate târgul meu Dergycze cu cele cinci sate ale sale; după cum mi-a transmis vicarul meu, locuitorii acestor sate au prins adesea, în chiar lacul Balathon, dintr-o singură tragere de năvod douăzeci de care cu felurite neamuri de pești. În aceste locuri se produc vinuri bune și gustoase. Locul este vestit din cauza spânzurării unui administrator pe care poporul îl numea spaniolul, fiindcă acest spaniol îi chinuia pe locuitori cu amenzi nedrepte. Nu mult mai departe de acest târg se află Abația Ticoniu (e), așezată într-un loc plăcut vederii, fortăreața Seglygeth și Abația Szalauár, o citadelă foarte bine întărită și bogată în recolte. Există, de asemenea, și o altă comunitate de călugări în Kapornak.

(e) Au căutat să afle, împreună cu noi, cunoscători ai locurilor, că peninsula este a lacului Balaton

41) *Muravum* - în prezent se numește Morava

www.dacoromanica.ro

uentus religioſorum in *Kapornak*. Supra *Váſon*, ad boream eſt *Veſprimium* Epiſcopatus; *Berenkyda*. Hinc non longe a ripa meridionali, *Sáros*, *Ladan*, *Vrhida*, *Lepſin*, arces *Ozora*, *Simon-Tornya*; oppida *Bikad*, *Szerdahely*. Ad orientalem ripam Balathon, *Szántó*, *Kereſzthely*, *Czepel*, *Tard*; mediterranea, *Sümegh-Vár*, Abbatia, tum colonis, tum reditibus vinariis, opulenta: *Oſzthopan*, *Korpád*. *Epiſcopatus Veſprimium.*

CAPVT VIII.

Continuatio Deſcriptionis Hungariæ Vlterioris.

AD occidentem, (vt eo, quod prius omiſeram, reuertar) *Sopronium* vrbs, a Vienna vrbe, decem circiter milliaribus, vltra paludem *Ferthö*, meridiem verſus diſtans. In ea parte, qua muro cingitur, in valle, qua vero mœnibus ipſis Septentrionalibus coniungitur, in monte condita eſt. Accolæ eius Alemanni ſunt. Ager & frumenti & vini ferax, vna ex ſeptem ciuitatibus Hungariæ liberis. Vltra Sopronium ad meridiem eſt arx Lanſer. Sopronio huic, Septentrionalis eſt ad octo circiter milliaria arx *Ouár*, quæ a Germanis Altenburgum nuncupatur. Hæc in loco ſita eſt paluſtri, aggeribus, Sopronium, *ciuitas Libera.* *Arx Ouár, ſiue Altenburgum.*

www.dacoromanica.ro

Episcopatul Vesprimiu. Mai sus de Váson, la nord, este Episcopatul Vesprimiu și Berenhyda. De aici nu departe de malul sudic se află localitățile Sáros, Ladan, Vrhida, Lepsin, fortărețele Ozora și Simon-Tornya, precum și târgurile Bikad și Szerdahely. Lângă malul răsăritean al lacului Balathon se află așezările Szánto, Kereszthely, Czepel și Tard, iar pe malul mediteranean[42] sunt localitățile Oszthopan și Korpad, precum și Abația Sümegh-Vár care are din belșug atât robi cît și venituri provenite din vinderea vinurilor.

Capitolul VIII.
Continuarea descrierii Ungariei Ulterior.

Sopron - oraș liber. La apus (ca să mă întorc în punctul cardinal pe care-l omisesem mai înainte) se află orașul Sopron ca la zece mile depărtare de orașul Viena, dincolo de mlaștina Ferthö, către sud. Orașul a fost întemeiat pe munte în acea parte în care este înconjurat cu un zid și în care, în vale, desigur, zidul se unește chiar cu fortificațiile nordice. Locuitorii acestui oraș sunt alemani. Ogorul produce mult grâu și vin, iar așezarea este una din cele șapte cetăți libere ale Ungariei. Dincolo de Sopron, la miazăzi, se află fortăreața Lanfer.

Fortăreața Ovár sau Altenburg. Acestui oraș Sopron, la aproximativ opt mile, îi este vecină fortăreața nordică Ovár, care de germani este numită Altenburg.

42) *Mediteranean* - citește sudic, de miazăzi; Olahus variază des modalitățile de a exprima punctele cardinale spre a evita repetițiile care produc monotonie.

www.dacoromanica.ro

vallisque fortissimis, & duplici fossa aquatica circumducta, in quarum exteriorem, qualraginta & vltra passus latam, a meridie influit *Lautha* flumen. A septentrione pars Danubii, qui insulas ibi tres facit mediocres, feris, & maxime apris abundantes, praeterlabitur: ex quo, ad interiorem arcis fossam, MARIÆ Reginæ impensis, cuius ea est arx, non longo ante tempore, aqua deducta fuit, vt arcis aer viuo flumine fieret temperatior salubriorue.

Iaurinum. §. II. *Iaurinum*, olim (f) Bregætium, arx, sedes Episcopi laurienſis in ripa Danubii (qui eo quoque loci insulam facit) meridionalis sita est: infra quam, occidentem versus olim *Rabnicza*, nunc *Rábcza* flumen, prope *Abdam* pagum in Danubium exoneratur. Sub ipsa vero moenia arcis, aliud flumen, olim *Arabo*, nunc *Rába* dictum, in eundem Danubium rapitur. Hinc *Tata*, arx regia, inter Strigonium & Iaurinum, ad latus meridionale sita occurrit, medio milliari a ripa Danubii distans, insignis MATTHIÆ regis ædificiis. Alluit huius muros orientales, latissimum viuarium, piscibus multigenis memorabile, in orientem ad vnum milliare protensum. Ad austrum imminet arci oppidum situm in monte, qui marmor rubrum continet. Supra Budam

Rabnicza, & Arabo fluuii.

Tata Arx.

Piscina ad Tatam.

(f) *Non est pronum, vetera Geographorum nomina, quibus vrbes insigniuere, hodiernis conferre. Certe, de* Iaurino, & Bregætio, *sub iudice lis est.*

www.dacoromanica.ro

Aceasta este așezată într-un loc mlăștinos și este înconjurată cu diguri și palisade foarte solide și cu un șanț dublu cu apă, astfel încât în partea exterioară a acestui șanț dublu, lat de patruzeci și mai mult de pași, dinspre miazăzi se varsă râul Laitha; dinspre nord un braț al Dunării, care face aici trei insule mici, bogate în sălbăticiuni și mai ales în mistreți, curge prin fața cetății și din acest loc nu cu mult timp în urmă, pe cheltuiala reginei Maria în a cărei posesiune se află această fortăreață, apa Dunării a fost deviată către șanțul interior al fortăreței, pentru ca în ea aerul să devină mai răcoros și mai sănătos fiind înviorat de fluviu.

2. *Iaurinum*, odinioară (f) Bregaetium, fortăreață și scaun al episcopului de Iaurinum, este așezată pe malul abrupt, de miazăzi, al Dunării (care chiar în acel loc formează o insulă); mai jos de aceasta, spre apus, râul numit mai demult Rabnicza, iar acum Rabcza, se varsă, în Dunăre aproape de satul Abda. Chiar sub zidurile fortăreței un alt râu, odinioară numit Arabo, acum Raba, este răpit în aceeași Dunăre. Apoi, așezată pe latura meridională, la o jumătate de milă depărtare de țărmul Dunării, între Strigoniu și Iaurinum, îți iese în întâmpinare Tata, fortăreața regală, remarcabilă prin edificiile regelui Matei. Spală zidurile răsăritene ale acestei fortărețe un vast helești, întins la răsărit până la o milă și demn de amintit pentru mulțimea felurilor de pești. La sud, un târg, situat pe un munte care conține marmoră roșie, domină fortăreața.

(f) *Nu este ușor să asemuiești celor de astăzi numele vechi ale geografilor prin care au consemnat orașele. Cu siguranță în legătură cu Iaurinum și Bregaetium sentința nu s-a pronunțat încă.*

www.dacoromanica.ro

dam meridiem verſus, *Theten*, *Erd*, *Adon*, *Pèſſium*, *Tholna*, *Sexárd Abbatia*, & *Báttha* oppida, ripæ Danubii adiacent. Infra quam Báttham, quæ Abbatia eſt ſatis opulenta, & Sacramento miraculoſo celebris, flumen *Sáros* Danubio miſcetur. Vltra hanc Báttham, Quinque Eccleſias verſus, eſt alia *Abbatia*, quæ *Pétſuáradya* appellatur, reditibus amplis inſignis. *Abbatia Bathenſis.* *Abbatia Pétſuáradya.*

§. III. Hinc occurrunt (g) *Quinque Eccleſiæ*, quarum arx in radice *Metſek* montis ardui, cuius latera & verticem procera cingunt robora, eſt condita, ſedes Epiſcopi Quinque Eccleſienſis. Hæc, templo Cathedrali, *D. Petri*, tum ædificiis, per *Georgium Zathmárum*, eius loci tunc Epiſcopum, qui (h) poſtea Strigonienſis Archi-Epiſcopus fuit, ſummæ pietatis & iuſtitiæ, rectique conſilii, atque non paruæ eruditionis virum, magno arcis decore exſtructis, inclyta eſt. Ad Septentrionale latus templi, eſt Collegiatum Sacellum *D. Virgini Auratæ* ſacrum, in quo ſepulchrum viſitur *Nicolai*, olim Epiſcopi Quinque Eccleſienſis, exempli veri Epiſco- *Arx & Epiſcopatus Quinque Eccleſienſis.* Nicolai *Epiſcopi Sanctimonia.*

C 3

(g) *Hungari*, *PETS adpellant; etymo, ab Illyriis petito: quibus* Peth, *ſignificat* quinque. *Alias notum eſt prouerbium:* Németnek *BETS;* Magyarnak *PETS. Id eſt:* Quod eſt Germano Vienna, id ſunt Quinque Eccleſiæ Hungaro. *Tanta, priſca illa ætate, vrbis, & celebritas fuit, & ad degendam vitam, commoditas.*

(h) *Tota hæc parentheſis, deeſt, in fragmento, quod* SZENTIVANY, *loco citato, p. 17. exhibet: quin & reliqua vrbis deſcriptio, a manuſcriptorum noſtrorum textu, diſcrepat nonnihil.*

www.dacoromanica.ro

Dincolo de Buda, spre sud se află aproape de țărmul Dunării târgurile Teteu, Erd, Adon, Paksium, Tholna, abațiile Sexárd și Batha.

Abația Batha. Mai jos de Batha, care este o abație destul de bogată și foarte fercventată pentru miraculosul jurământ, râul Saros își amestecă undele cu Dunărea.

Abația Petsuáradya. Dincolo de această Batha, către Cincibiserici, există o altă abație, care se numește Petsuàradya, însemnată pentru veniturile ei mari.

3. *Fortăreața și episcopatul de Cincibiserici.* Apoi îți iese în cale (g) așezarea Cincibiserici: fortăreață și scaun al episcopului de Cincibiserici[43], ea a fost întemeiată la baza muntelui abrupt Metsek, ale cărui coaste și creștet le acoperă stejari înalți. Fortăreața aceasta este renumită pe de o parte pentru catedrala Sf. Petru, iar pe de alta pentru edificiile construite, spre marea ei fală, prin grija lui George Zathmár, pe atunci episcop al acelui loc și care (h) a fost după aceea arhiepiscop de Strigoniu, bărbat de o neasemuită pietate și spirit de dreptate, chibzuit în decizii și de o erudiție nu mai puțin remarcabilă.

Sfințenia episcopului Nicolae. Pe latura nordică a templului se află capela corporatistă închinată Sfintei Fecioare Daurate în care se vede mormântul lui Nicolae, odinioară episcop de Pécs, exemplu de adevărat păstor:

(g) Ungurii îl numesc acum Pets, etimonul fiind împrumutat de la iliri la care Peth înseamnă cinci. De altfel e cunoscut proverbul: Németnek Bets, Magyarnak Pets. Asta înseamnă „Ce este pentru german Viena, asta este pentru ungur Cinci Biserici". Atât de mare a fost în vremea aceea veche, și renumele cetății și avantajele pentru un trai îmbelșugat.

(h) Toată această paranteză lipsește în fragmentul pe care-l prezintă Szentiuány în locul citat, p. 17; ca și cealaltă descriere a cetății să nu se deosebească întrucâtva de textul manuscriselor noastre.

43) Cincibiserici - numele medieval al orașului contemporan Pécs.

www.dacoromanica.ro

ſcopi: huic affixum eſt cilicium, veſtis pilis contexta, quam viuens deferebat. Hic dicitur, interdiu ſuam plebem verbo DEI pauiſſe, noctu vero, profectus ad ſiluam vicinam, humeris ligna detuliſſe, & pauperes fouiſſe, hisque inſeruiuiſſe, vt etiam ex manuum ſuarum laboribus pauperibus ſubueniret, nedum Epiſcopatus reditibus. Huic arci, ſubiicitur ex radice montis prædicti, meridiem verſus in planitiem porrecta ciuitas, nec ſitu, nec opere ſatis munita, accolarum tamen comitate, & ciuilitate præſtans, Canonicis ac Presbyteris referta, fluminis & aquæ indiga. Eſt hortus Epiſcopi ad Septentrionale latus dicti montis, in quo ſcaturit fons, cuius fluor ciuitatem verſus, quadraginta circiter molas, ex ordine circumagit. Erumpunt & alii, ex montis latere, fontes, quorum per canales diductione, ciuitas reficitur: agro fertilis, vini optimi multum abundans, piſcium indiga; præterquam eorum, qui recenter a captura mortui, aliunde eo aduehuntur.

Vrbis ſitus.

§. IV. Huic vicina eſt, ad tria milliaria, *Soclóſium*, (i) arx, & munitione, & natura fortiſſima, ædificiis vero inſignis. A Quinque Eccleſiis abeſt ad quatuor milliaria, orientem Septentrionalem verſus, oppidum *Mohács*, ad ripam Danubii ſi-

Arx Soclós.

Mohács *oppidum.*

(i) *Illuſtrem fecerunt arcem, SIGISMUNDI Regis carceres: de quibus conſule BONFINIUM, Dec. III. Lib. II. p. m. 379.*

www.dacoromanica.ro

el a fost învelit în vesmântul aspru, țesut din păr de capră, pe care-l purta pe când trăia. Se spune că acesta în timpul zilei a hrănit poporul său cu cuvântul lui Dumnezeu, iar noaptea, plecând în pădurea vecină, cu umerii săi a adus lemne și i-a încălzit pe cei sărmani și că s-a pus în slujba acestora, ca să le ușureze celor săraci viața chiar prin truda mâinilor sale, nicidecum din veniturile episcopiei.

Așezarea orașului. Către miazăzi acestei fortărețe de la baza muntelui numit mai înainte i se așterne la picioare, întins spre câmpie, un oraș nu îndeajuns de bine întărit nici prin locul așezării, nici prin construcție însă distingându-se, totuși, prin amabilitatea și gentilețea locuitorilor, căci e plin de canonici și de preoți, dar având lipsă de un râu și de apă bună.

Lângă versantul nordic al pomenitului munte se află grădina episcopului în care țâșnește un izvor a cărui curgere spre oraș pune în mișcare vreo patruzeci de mori, la rând. Din coasta muntelui țâșnesc și alte izvoare și astfel orașul își reface forțele prin captarea lor: rodnic în ceea ce privește țarina, mult bogat în privința vinului celui mai bun, orașul duce lipsă de pește; afară de acei pești care sunt aduși acolo cu carele din altă parte la puțin timp de la prindere.

4. *Fortăreața Soclósium.* Orașului Pécs îi stă în vecinătate, ca la trei mile, fortăreața (i) Soclósium , foarte solidă și prin fortificații, și prin natura locului și vestită mai ales datorită edificiilor.

Târgul Mohács. La patru mile depărtare de Pécs, către nord-est, se află târgul Mohács, situat lângă țărmul Dunării care, în locul din fața așezării face o insulă, leagăn de sălbăticiuni; din cauza dezastrului lui Ludovic, regele meu, localitatea este socotită ca aducătoare de moarte[44]. Dar despre această nenorocire eu consider că, după cum nu este aici locul potrivit s-o relatez, tot astfel mai degrabă trebuie să spun mai puține lucruri decât ar trebui spuse.

(i) Carcerele regelui Sigismund au făcut cunoscută fortăreața; despre acestea consultă pe Bonfinius, Dec. III, C. II p..m. 379.

44) în original funestus, -a, -um - pângărit de un cadavru; aici de mai multe; vatra oricărei așezări este sfințită la întemeiere, apoi zeul tutelar o apără de orice pângărire

www.dacoromanica.ro

ſitum, ex oppoſito oppidi inſulam, ferarum altricem, facientis; clade LUDOVICI, Regis mei, funeſtum: de qua, vt hic locus ſcribendi non eſt, ita ſilendum potius, quam pauca dicenda arbitror.

CAPVT IX.

De Secunda Hungariæ Parte, citra & vltra Sauum ſita.

Secunda pars Hungariæ.

SEcunda Hungariæ pars, partim *Drauo* & *Sauo* fluminibus includitur, partim trans *Sauum*, ad alpes fere vsque, quæ Adriaticum reſpiciunt mare, porrigitur. Trans *Sauum* ſunt regna *Croatia*, & *Boſyna*, Epiſcopatus Boſnenſis, arx *Taurunum*, (k) ſiue *Nándor Alba*, cum oppido eiusdem nominis, metropoli Seruiæ. Huius mœnia alluit *Sauus*, qui paulo ſupra oppidum, in Danubium exoneratur. Hæc arx fuit murus Hungariæ; qua, anno nati Domini, milleſimo quingenteſimo vigeſimo primo, LUDOVICO rege imperante, per *Valentinum Theürek*, qui ei arci præfuerat, amiſſa, Turcis, hoſtibus fidei, ad Hungariæ dirreptionem, patuit traie-

Arx Taurunum, ſiue Nándor Alba.

C 4 ctus.

(k) *TAURUNUM, a Tauriſcis, Pannoniæ populis, & nomen accepiſſe, & originem, docti exiſtimant. Vide ORTELII, Theſaur. Geograph. in vtraque voce.*

www.dacoromanica.ro

Capitolul IX.
Despre cea de a doua parte a Ungariei, cea de dincoace și dincolo de râul Sava.

A doua parte a Ungariei. Cea de a doua parte a Ungariei este închisă în parte între râurile Drava și Sava, în parte se prelungește dincolo de Sava aproape până la Alpii[45] care privesc înapoi Marea Adriatică.

Fortăreața Taurunum sau Nándor Alba. Dincolo de Sava se află regatele Croația și Bosnia, episcopatul bosniac și fortăreața Taurunum (k) sau Nándor Alba cu cetatea având aceleași nume, capitală a Serbiei. Zidurile acestei fortărețe le spală râul Sava care puțin mai sus de cetate își varsă povara în Dunăre.

Fortăreața aceasta a fost zidul de apărare al Ungariei, dar după ce în anul 1521, la porunca regelui Ludovic, ea a fost părăsită de Valentin Törek, care fusese comandantul acelei fortărețe, li s-a deschis largă Turcilor, dușmanilor credinței, trecerea dincolo pentru sfârtecarea Ungariei.

(k) *Învățații apreciază că Taurunum a primit și numele și originea de la taurisci, populație a Panoniei. Vezi Ortelius, Tezaurul geografic în ambele limbi.*

45) Alpii Dinarici

www.dacoromanica.ro

ctus. A Tauruno, legendo ripam, aduerſi fluminis *Saui*, in latere, quod ſpectat meridiem, ſunt ex ordine poſitæ, *Sabacz*, *Wyndr*, *Barka*, *Myhalócz*, *Arky*, *Dobor*, *Dobotzitz*, *Slobotzina*, & e regione *Arky*, in Boſyna, *Grayacz*, *Maglay*, *Zrebernik* arces, ante annos circiter viginti, per Turcas interceptæ.

Sabacz Arx.

§. II Quæ vero regio, *Sauo*, & *Drauo*, fluminibus, incluſa eſt, noſtra ætate bifariam nominatur. Ea pars, quæ ad occidentem hybernum, vsque ad fines Carniolæ, & Carinthiæ, (quæ antea Carnia nominabatur) & Comitatum Ciliæ vergit, appellatur *Sclauonia Hungarica*. In hac ſunt Comitatus Zagrábia, Váraſd, Poſega, Valpó, Valco, & plerique alii. Epiſcopatus *Zagrábia*, dignitate & reditibus inſignis. *Chaſma*, *Poſega*, Eccleſiæ Collegiatæ, & ſitu, & prouentibus præſtantes. Arces: *Varáſdinum*, *Gerebes*, *S. Georgius*, *Rahócza*, *Monoczló*, *S. Demetrius*, *Valpó*, non longe a meridionali ripa *Drauui* ſita, natura & munitione fortiſſima, ædificiis vero præſtantiſſima. *Eſzek*, ad ripam pariter eiusdem amnis condita. *Erdöd*, (1) in monte ſita, Danubium proſpectans ſeptentrionalem, ad meridiem vero campos latiſſimos.

Sclauonia Hungarica

Zagrábia Epiſcopatus.

Erdöd.

§. III.

(1) *Slauoniæ iſtud ERDOED, confundendum haud eſt, cum ERDOED, caſtro & oppido, quod eſt in Comitatu* Szatmarienſi, *originibus COMITUM ERDOEDY, in primis nobilitato.*

www.dacoromanica.ro

De la Belgrad, ținându-ne strâns de țărmul opus râului Sava, pe latura care privește spre miazăzi se află, așezate una după alta, fortărețele Sabacz, Wyuár, Barka, Myhalócz, Arky, Dobor, Dobotzitz, Slobotzina și, în direcția opusă fortăreței Arky, în Bosnia sunt Grayacz, Maglay, Zrebernik[46] toate cu legăturile întrerupte de turci de aproape douăzeci de ani.

2. *Sclavonia ungară*. Teritoriul care într-adevăr este închis de râuri, de Sava și Drava, și în vremea noastră se numește provincia dublă.

Acea parte, care se întinde spre nord-vest până la hotarele Carniolei și Carintiei (care înainte se numea Carnia) și până la comitatul Ciliei, se numește Sclavonia ungară. În aceasta se află comitatele Zagreb, Varasd, Posega, Valpó, Valco și foarte multe altele.

Episcopatul Zagreb. Însemnat este episcopatul Zagreb pentru prestigiu și pentru venituri. Chasma și Posega, eclesii corporatiste, stau în frunte și prin așezare și prin venituri. Fortărețele Varásdinum, Gerebes, Sf. Gheorghe, Rahócza, Monoczló, Sf. Dumitru și Valpó, situate nu departe de țărmul meridional al Dravei, sunt foarte solide prin natura locului și prin zidul de apărare, iar prin edificii sunt cu adevărat foarte deosebite. Eszek a fost întemeiată, de asemenea, lângă țărmul aceluiași râu. Erdöd (l) este așezată pe munte, privind spre nord Dunărea și, de bună seamă, spre miazăzi câmpiile nesfârșite.

(l) Nu trebuie confundat Erdoed ăsta din Slavonia cu Erdoed, castru și cetate întărită, care se află în comitatul Sătmar, înnobilată între primele și locul de baștină al conților Erdoedy.

46) Zrebemik - numele medieval al orașului contemporan Srebrenița.

www.dacoromanica.ro

§. III. Ea vero pars, quæ inter oſtia *Draui*, & *Saui*, orientem verſus porrigitur, vocatur *Sirimium*; in ea ſunt, arces *Wylak*, Sirimii initium & caput, quæ in monte Danubio imminente non abſimili ſitu, quam Buda, iacet, regalibus exſtructa ædificiis, tum ſepultura *Fratris Ioannis Capiſtrani* inclyta. *Sylſegk*, *Bánmonoſtra*, ſedes Epiſcopi Sirimienſis; *Kamárcz*, *Varadinum Petri*, *Karom*, *Zalon Kemen*, in ripa Danubii omnes ſitæ. Circa Septentrionalem autem ripam Saui, a meridie, orientem verſus, ſunt ex ordine arces: *Diako*, ſedes Epiſcopi Boſnenſis, *S. Laurentius*, *Maróth*, *Racza*, *S. Demetrius*, *Baucz*, *Semplinium*, & pleræque aliæ. Hic tractus olim *Sauia*, (m) ſiue Sauenſis regio appellabatur. Hæc itaque, ſecunda Hungariæ pars, vt ſupra docuimus, Sauo interciſa, ab ortu Myſos, Triballos, qui nunc Raſciani vocantur, contingit; ab occidente, Auſtriæ prouinciæ; ab Auſtro, monti *Scardo* eſt conterminata; ad Septentrionem vero Draui ripis finitur.

Sirimium in quo Wylak arx.

Episcopatus Sirimienſis.

Sedes Episcopatus Boſnenſis.

(m) *Notum omnino* Pannoniæ Sauiæ, *apud auctores, nomen; de quo vide ORTELIUM, in voce,* Pannonia.

www.dacoromanica.ro

3. *Sirimiu, în care se află fortăreața Wylak.* Iar acea parte care se întinde către răsărit, între gurile Dravei și ale Savei, se numește Sirimiu. În această regiune se află fortărețele: Wylak - începutul și capitala provinciei Sirimiu, domnește pe muntele care domină Dunărea nefiind altfel așezată decât este Buda și faimoasă atât datorită edificiilor regale înălțate acolo cât și pentru înmormântarea Fratelui Ioan Capistran; Sylsegk și Bánmonostra - scaune ale episcopului de Sirimiu; Kamáncz, Petrovaradinum, Karom, Zalonkemen - toate așezate pe malul Dunării. În jurul țărmului nordic al Savei, de la miazăzi către răsărit, mai sunt , în ordine, fortărețele: Diako, scaunul episcopului de Bosnia, Sf. Laurențiu, Maroth, Racza, Sf. Dumitru, Bancz, Sempliniu și multe altele. Acest teritoriu odinioară se numea Savia sau ținutul savienilor (m). și astfel această a doua parte a Ungariei, tăiată la mijloc de râul Sava, după cum am arătat mai sus, se întinde de la răsărit până la misii și la tribali, care se numesc acum rasciani; dinspre apus ea se învecinează cu provincia Austria, dinspre miazăzi cu muntele Scardus, iar la nord ea se termină la malurile Dravei.

(m) La autori este cunoscut numai numele Savia / Sava Panoniei; despre acesta vezi Ortelius, la cuvântul Panonia.

www.dacoromanica.ro

CAPVT X.

De Tertia Hungariæ Parte, quæ Danubium & Tibiſcum interiacet.

Tertia Hungariæ pars.

TErtiam Hungariæ partem, quæ inter *Tibiſcum, & Danubium* fluuios, Boream verſus ad Carpathum vsque montem, eſt protenſa, ac inter Septentrionem, & Occidentem, Morauiæ fines; ad Orientem vero Tibiſci in Danubium decurrentis, oſtia attingit. SIPTOLEMÆO (n) credimus, olim Iazyges Metanaſtæ incolebant. In eadem eſt Archiepiſcopatus *Calocia*, qui & Bácia dicitur. Epiſcopatus *Agria*, *Nittria*, *Vâczia*: multa adhæc Monachorum, Prælatorum, diuerſi ordinis Monaſteria. Comitatus, Scepuſium, Sáros, Vyuár, Trencinium, Nittria, Peſth, Bodrog, Bácha, multique alii.

Archi-Epiſcopatus Colocenſis.

Peſthum *ciuitas.*

§. II. PESTHUM ciuitas, vt ab ea deſcriptionem exordiar, ad orientalem Danubii ripam, e regione, vt ſupra memoraui, arcis Budenſis conſpicitur, mœnibus in latum orbem circumductis, Danubio vtrinque compacta; incolis, partim *Hungaris*, partim *Germanis* frequens, & ex vtraque parte longis ſuburbiis inſignis: vinis exoticis, non Sirimicis modo op-

(n) *Geographiæ Lib. III. Cap. VII. p. 44. edit. Baſileenſis, A. 1540. fol.*

www.dacoromanica.ro

Capitolul X.
Despre a treia parte a Ungariei care se întinde între Dunăre și Tisa.

A *treia parte a Ungariei*. A treia partea a Ungariei, care se află între fluviile Tisa și Dunăre, se întinde la nord până la muntele Carpat, și la nord - vest până la hotarele Moraviei, la răsărit, desigur, atinge gurile Tisei coborând repede spre Dunăre. Dacă îi dăm crezare lui Ptolemeu (n), odinioară o locuiau iazygii metanaști[47].

Arhiepiscopatul de Colocea. În aceeași regiune se află arhiepiscopatul de Colocea care se mai numește și Bacia. Episcopatele Agria, Nitria, Váczia: pe lângă aceste episcopate sunt multe mânăstiri ale altui ordin de călugări și prelați. Comitate sunt: Scepusiu, Sáros, Uyuár, Trencin, Nitria, Pesta, Bodrog, Bacha și multe altele.

2. *Cetatea Pesta*. Lângă țărmul răsăritean al Dunării, din aceeași regiune, după cum am amintit mai înainte, Cetatea Pesta, ca să încep de la aceasta descrierea, privește către meterezele fortăreței Buda, înconjurată de ziduri pe o întinsă suprafață circulară și fiind înghesuită din amândouă părțile de Dunăre.

Cetatea are locuitori numeroși, în parte unguri, în parte germani și din ambele părți ea se continuă cu lungi suburbii vestite pentru vinuri exotice, căci se găsesc aici nu numai cele mai bune varietăți de Sirmiu și, în egală măsură,

---

(n) Geografia, C. III., cap. VII, p. 44, ed. Basel, 1540.

47) *Iazygii* -populație sarmatică; prin se. I a.Chr.n. trăia în Scița, apoi vine în nordul Balcanilor. împăratul Marc Aureliu îi supune pe iazygi în 175

www.dacoromanica.ro

optimis, atque perinde ac Cretica ſunt, dulci ſapore præſtantibus; ſed etiam Baroniaicis, Somodinis, ac alterius (o) generis; præter hæc, mercaturis quoque omnibus celebris. Mercatorum magnus eſt eo concurſus Poloni, Sileſitæ, & pleræque exteræ nationes, in ea vinum mercantur. Ager arenoſus ſterilisque, nullius frumenti magis, quam peponum, rapæ, & raphani minoris ferax. Campum vndequaque habet longe diffuſum: cuius latus ſeptentrionale appellatur *Rákos*, de quo ſupra memorauimus. Inter hanc vrbem, & Budam interfluens Danubius, ſicuti etiam in aliis multis locis, quibus quieto delabitur flumine, quolibet fere anno, circa finem Decembris Menſis, & initium Ianuarii, ponte, non ex roboribus aliaque materia, ſed frigore conſtricto, conſternitur. Nam, pro hyemis rigore, tanta glacie, ad vnum plerumque cubitum alta; ſubito conſiſtit, vt perinde, ac in latiſſimo firmiſſimoque ponte, plauſtra onerata, & quæuis alia pondera, nunc vnius menſis, nunc longioris temporis ſpatio, ſine periculo tanſuehantur. In huius glacialis pontis (p) me-

Rákos campus.

(o) *Nondum, ſcilicet ad eam celebritatem, laudemque Tokaienſia vina, peruenerant, qua iunt hodie. Sirmienſi & vicinis, præcipua tunc gloria fuit.*

(p) *Nihil eius, in electionis hiſtoria, quam BONFINIUS, Decad. III. Lib. IX. exhibet, obſeruaris: præterquam, quod, Danubius, quarto Idus Februarias, ſubito rigidoque gelu concretus, & quaſi pauimento*

www.dacoromanica.ro

cele din insula Creta, remarcabile prin dulcea lor savoare, dar și din cele de Baronia, Șomodina și de alte soiuri (o); în plus, traficul comercial este foarte intens. Este mare numărul negustorilor care se adună acolo: polonezi, silezieni și de multe alte neamuri străine, cumpără vin în această cetate. Ogorul, nisipos și sterp, nu este prielnic nici unei varietăți de grâu, ci doar pepenilor, guliilor și într-o măsură mai mică hreanului.

Câmpul Rákoș. Cetatea are o câmpie foarte întinsă de oriunde o privești: latura septentrională a acestei câmpii se numește Rákoș și despre ea am vorbit mai înainte. Între Pesta și Buda curge Dunărea și, așa cum se întâmplă chiar în multe alte locuri , deși fluviul se scurge liniștit, aproape în fiecare an pe la sfârșitul lunii decembrie și începutul lui ianuarie el se acoperă cu un pod - nu din lemn de stejar sau alte materiale solide - ci întărit de ger. Căci, în raport cu asprimea iernii, ghiața este atât de groasă încât ajunge la un cot sau și mai mult; deodată fluviul se oprește câtva timp și la fel ca pe un pod, foarte lat și foarte solid, fără pericol pot fi trecute peste el carele încărcate și orice alte lucruri grele, uneori pe durata unei singure luni, alteori pentru un timp mai lung.

(o) *Vinurile de Tokay nu ajunseseră încă la acea faimă și laudă de care se bucură azi. Cele de Sirmiu și din vecinătatea lui au fost pe atunci la loc de cinste.*

www.dacoromanica.ro

Electio Matthiæ in Regem, super glaciali ponte facta.

medio, memoratur, MATTHIAS ille rex *Coruinus* abſens, fuiſſe in regem electus, dum detineretur iuſſu *Ladislai* regis, in carcere Pragenſi, per *Georgium Pogyebratium*. Alia etiam Hungariæ flumina, eadem ratione gelu conſiſtunt; quo tempore maxime formidoloſi antea noſtris fuerunt Turci, ne hac vtentes occaſione, pertranſito *Sauo* diriperent Sclauoniam, quam anno præterito, fere totam; tum propter Chriſtianorum Principum internas diſſenſiones, ob quas Hungariæ, immo ſuis periculis proſpicere non curant; tum propter noſtram negligentiam & factiones, quibus regna magna periclitari conſueuere, in ditionem ſuam redegerunt. Conſpiceres in prædicto *Danubii* campo, multos homines, iacentes interdiu, qui Bachum, *Peſthi* dulciſſimum, præter rationem exhauſtum, decoquant, & in longas horas deſpument, deſtertantque.

Wácienſis *Epiſcopatus:*

§. III. VACIA ciuitas, ſedes Epiſcopi, ad ripam pariter Danubii, qui inſulam illic mediocrem circumluit, ſita eſt; a *Peſtho* Boream verſus, quinque milliaribus recedens. Locus, propter montem

(q) ar-

to conſtratus, perterruerit factionem Coruino *contrariam, vt relicta* Buda, *Peſtum concederet. Tum vero, facile poterat euenisſe, vt occurſantes ſibi mutuo proceres, dextras, in medio, glaciali hoc ponte, iungerent, inque MATTHIAM eligendum, conſilia anticiparent.*

www.dacoromanica.ro

Alegerea lui Matei Corvin, ca rege, pe un pod făcut din ghiață. Se spune că în mijlocul unui asemenea pod de ghiață (p) Matei, acel vestit rege, Corvinul, în lipsa lui a fost ales rege, pe când se afla încarcerat din porunca regelui Vladislav în temnița cetății Praga și era păzit de Georgius Pogyebratius. Chiar și alte fluvii ale Ungariei îngheață din aceeași cauză, de ger. Pe un astfel de timp, mai înainte, turcii au fost extraordinar de înspăimântători pentru ai noștri ca nu cumva, folosindu-se de această ocazie și trecând peste Sava, să pustiască Sclavonia pe care, în anul care a trecut[48], au prădat-o aproape în întregime. Turcii i-au adus pe alții sub stăpânirea lor când din cauza dezbinărilor interne ale principilor creștini - din pricina căror dezbinări ei nu se îngrijesc de Ungaria, ba mai bine zis de primejdiile lor - când din cauza neglijenței noastre și a intrigilor prin care obișnuiesc să fie periclitate chiar regate mari.

Ai putea observa pe câmpia mai înainte pomenită, lângă Dunăre, mulți oameni zăcând în timpul zilei, fiindcă secând peste măsură Bachusul[49] cel mai dulce din Pesta, acum se dau bătuți și lasă să le treacă mahmureala dormind și încetează să mai viseze.

3. *Episcopatul de Wácia*. Cetatea Vácia[50], scaunul episcopului, fiind retrasă cu cinci mile de la Pesta, către nord, este așezată, la fel, lângă țărmul Dunării care în acel loc scaldă de jur împrejur o insulă mică.

(p) *Nimic nu vei fi observat în istoria alegerii acestuia pe care Bonfinius o prezintă în Decada III, cap. IX, în afară de faptul că Dunărea, înghețând subit și întărindu-se de ger cu patru zile înaintea idelor lui februarie și întinzându-se ca o pardoseală, a înspăimântat facțiunea potrivnică lui Corvin astfel încât, părăsind Buda, să se retragă la Pesta. Atunci, dar, putea să se întâmple ca ieșind unii în calea ceilalți, fruntașii să-și strângă mâinile în mijlocul acelei punți de ghiață, iar prin acest gest ei să o ia înaintea deliberărilor pentru alegerea lui Matei.*

48) în anul 1535.

49) ... secând .. Bachusul cel mai dulce - exprimare metaforică în loc de „bând fără măsură vinul".

50) *Wácia / Váczia / Vácia* - cetate a vechii populații numită vaci sau vlaci; etimonul pare a fi păstrat în slovac, Slovacia etc.

www.dacoromanica.ro

(q) arboribus plenum & ſupereminentem, & ex alio orientis latere, propter viridaria, & campum late diffuſum, non modice amœnus. Hinc, ſub radice ejuſdem montis, occidentem verſus, ad aliquot milliaria, longe porrecti, aduerſo Danubio, non commode, ob viam anguſtam & fragoſam peruenitur, ad *Maros* oppidum, Viſſegrádo obiectum. Tum, traiectis per ordinem, *Ipolo*, *Grano*, & *Nitria* fluuiis, quos in Danubium infundi, ſupra memorauimus, recurritur ad *Guta* oppidum, quod ad oſtia *Vagi* fluminis, (circa quæ loca, piſcatio fit (r) antaceorum piſcium) ſitum eſt. Hinc magis ad occidentem, circa ripam ejuſdem Vagi, quæ eſt ad Zephyrum, conſtructa eſt arx fortiſſima, Alexii Thurzonis *Sempthe*, incluſa utrinque oppidis, aliquo interuallo ab ea diſſitis; altero Sered, altero Sempthe nuncupato. *Maros oppidum.* *Arx Sempthe.*

§. IV. Eo ex loco ſemipaluſtri, & aliquando profunde lutoſo, relictis ad dextrum latus, aliquot pagis, & Tyrnauia, POSONIUM tenditur. Hæc vrbs, adiacet ripæ Danubii, quæ, & loco, & munitione eſt fortiſſima. A ſiniſtro, campi ſatis lati, ſpatio, incumbit ei mons, cuius late- Poſonium, *vrbs & arx cum deſcriptione.*

(q) *NASZALI ei nomen eſt, quaſi* Nagy Szál, *dictum; eo quod termini inſtar, excelſo vaſtoque iugo ſurrectus, late regionem deſpicit.*

(r) *Legi in diplomatibus, Reges Hungariæ, antaceorum viuarium hic olim habuiſſe, per oram fluminis, roboreis palis circumcluſum: quorum trunci, decreſcente amne, notari poſſunt hodieque.*

www.dacoromanica.ro

Locul este nu în mică măsură plăcut pentru muntele împădurit (q) și de o măreție supremă, iar din cealaltă parte, a răsăritului, pentru livezi și câmpia întinsă până departe.

*Târgul Mar*os. De aici, pe la poalele aceluiași munte, către apus, la câteva mile depărtare dincolo de Dunăre, cu oarecare dificultate din cauza căii înguste și abrupte, se ajunge la târgul Maros, opus Vișegradului. Apoi, după ce ai traversat în ordine râurile Ipol, Gran și Nitria - am amintit mai înainte că acestea se varsă în Dunăre - se revine în grabă la târgul Guta care este situat la gurile râului Vag (în aceste locuri se face pescuirea peștilor antacei) (r). De aci, mai spre apus, în apropierea țărmului aceluiași râu Vag, care curge până la Zephyrum, a fost construită o fortăreață foarte solidă, Sempthe, a lui Alexius Thurzo, închisă înăuntrul fiecăruia din cele două târguri, separate unul de altul și depărtate de la fortăreață printr-o oarecare distanță; unul dintre târguri este numit Sered, celălat Sempthe.

4. *Pózsony, orașul și fortăreața, cu descrierea lor.* Din acest loc semimlăștinos și cândva noroios, după ce ai lăsat la dreapta câteva sate, și Tyrnavia, se întinde Pojoni[51]. Acest oraș, care și prin așezare și prin fortificație este foarte solid, se întinde aproape de țărmul Dunării.

Din partea stângă îl înconjură câmpii destul de întinse și se apleacă spre el un munte ale cărui costișe au fost plantate

(q) Numele acestuia este Naszáli, ca și cum s-ar spune Nagy-Szál; fiindcă în acel loc, la fel cu o piatră de hotar, un jug înalt și larg, ridicându-se drept, privește de sus regiunea până departe.

(r) Am citit în actele oficiale că regii Ungariei au avut aici mai demult un heleșteu pentru antacei, la malul fluviului, închis de jur împrejur cu pari de stejar; când scade apa și acum se pot observa trunchiurile acestora.

51) *Posonium (lat.) / Pressburg (germ.)/ Pózsony (ung.)* - numele orașului contemporan Bratislava, capitala Slovaciei. Limba română transcrie, simplu, pronunția maghiară a cuvântului rezultând astfel forma Pójoni, de multă vreme încetățenită, pe care o vom păstra pe toată întinderea lucrării.

www.dacoromanica.ro

latera vinetis consita sunt. A fronte, arx pariter validissima, inter montem, a sinistro latere siluosum, inferiore vero vineis consitum, condita est in loco editissimo, ædificiis splendidis decora. Quæ, ex ea parte, qua Austriæ fines respicit, & Moravam fluuium, (in cuius ripa orientali, in edito monte arx *Deuén* exstructa est, duobus a Posonio, occidentem versus recedens milliaribus,) murum habet, viginti circiter pedes latum; qua vero vrbem & Danubium prospicit, ambulationes, cum quietis amœnisque interstructis ædiculis, ad quas, ex regiis cubiculis patet transitus. Mea ætate, supra mœnia ædificatæ fuerunt, per *Joannem Bornemiszam*, eius loci Comitem, Secundi LUDOVICI regis nutricium, virum, non minus strenuum, fortisque & magni animi, quam ingenio, consilio, fide, & religione præstantem, mihi certe veluti alterum parentem. Apud quem tamen, licet ἄτεκνον ὄντα nec captarim, nec acceperim, ut plerique alii, hæreditatem. Hic, ad Danubium & campos Trans-Danubiales prospectus, magnam præbet oculis intuentium delectationem.

Arx Stompha, Bozyn, & S. Georgius.

§. V. Vltra Posonium, intra viscera montis prædicti, ad orientem æstiuum, est arx *Stompha*; & Monasterium Eremitarum *Tlál*. In radicibus vero porrectæ sunt arces, *S. Georgius*, optimis & dulcibus vinis memorabilis; *Bozyn*; *Vereskö*; præterea, aliquot oppida. Hinc ad orien-

www.dacoromanica.ro

cu viță de vie. Dinspre față o fortăreață, în egală măsură foarte validă și împodobită cu edificii strălucite, a fost construită pe un stei foarte înalt, la mijlocul muntelui acoperit cu păduri, din partea stângă, și plantat cu vii, mai jos de bună seamă. În acea parte prin care privește în urmă[52] hotarele Austriei și râul Morava (pe al cărui țărm răsăritean, pe un munte înalt a fost construită fortăreața Devén, retrasă cu două mile de la Pojoni, către apus) fortăreața Pojoni are un zid lat de circa douăzeci de picioare; pe unde ea privește înainte[53], la distanță, orașul și Dunărea, sunt locuri de plimbare unite între ele cu mici capele liniștite și plăcute; din dormitoarele regale se deschide o trecere până la acestea. În vremea mea zidurile de apărare ale fortăreței au fost înălțate și mai mult de către Ioan Bornemiza, contele acelui loc, cel care l-a hrănit, l-a crescut și l-a educat pe regele Ludovic al II-lea, un bărbat nu mai puțin harnic, puternic și mărinimos pe cât era de remarcabil prin inteligență, sfat, fidelitate și sfințenie, iar pentru mine, cu siguranță, ca un al doilea tată. Lângă care cu toate acestea nici n-am acaparat, nici n-am primit, ca foarte mulți alții, vreo moștenire. În acest loc privind înainte către Dunăre și către câmpiile transdanubiene, ochilor celor care se uită li se oferă o mare desfătare.

5. *Fortăreața Stompha, Bozyn și Sfântul Gheorghe.* Dincolo de Pojoni, între culmile muntelui numit mai înainte, la răsăritul de vară[54] este fortăreața Stompha și mânăstirea eremiților Thál. Iar la baza muntelui sunt oferite vederii fortărețele Sf. Gheorghe - demnă de amintit pentru vinurile ei foarte bune și dulci - Bozyn, Vereskö și, în plus, câteva târguri.

52) Spre apus.
53) Spre răsărit.
54) La sud-est

www.dacoromanica.ro

rientem visitur ciuitas TYRNAUIA, natura minus, quam arte munita. Ad hujus mœnia fluviolus eiusdem nominis, ingens facit piscium viuarium: ex quo iterum effluens, prope Vizkele, Danubio miscetur. Hanc incolunt Hungari, Germani, Bohemi, mercimoniis, aliisque rebus usui hominum, necessariis, abundantem. NITRIA dehinc, sedes Episcopi, ad Septentrionem, orientem versus vergens, transmisso Vago fluuio, in ripa *Nitriæ* fluminis, sita est. Arx, & situ & arte munita, a qua distat *Trincinium*, in Cæciam, nouem milliaribus, & loci amœnitate, propter alluentem Vagum, & munitione memorabilis: inter quam, & Nitriam, sunt arces *Galgócz*, & *Themetuén*, atque nonnulla oppida. Supra Trincinium, *Ikaua*, tum ad radices siluosi montis, est castrum fortissimum, *Bistricia*, orientem versus *Vhrouecz*, & deinde *Baymocz* ad fluuiolum Thurócz sita. Vltra montem arx *Letaua*, & citra Vagum magis ad Septentrionem, *Sztrecsen*, *Oroua*, *Likava*. Ultra Vagum, *Sucsán*, *Sabinitz*, *Sklavina* arces.

Tyrnauia *ciuitas.*

Nitria *Episcopatus.*

Trincinium arx.

Galgócz, & Themetvén.

Bistricia, & Baymócz, arces.

§. VI. His ad orientem Brumalem, vicinæ sunt septem Ciuitates montanæ, siluis, & locis asperis, interseptæ: (s) *Cremnicia*; *Schemnicia*; *Bistricia*; *Pucanum*; *Mons Re-*

Septem montanæ Ciuitates.

(s) *Hungari: Körmötz-Bánya; Selmetz-Bánya, Besztercze-Bánya; Baka-Bánya; Uj-Bánya; Bela-Bánya; Libet-Bánya; vocamus: vbi vox Bánya, fodinam significat.*

www.dacoromanica.ro

Cetatea Tyrnavia. Apoi, spre răsărit, se vede cetatea Tyrnavia, întărită nu mai puțin prin natura locului cât prin meșteșugul oamenilor. Lângă zidurile de apărare ale acestei cetăți un râuleț cu același nume formează un imens helești, din care ieșind apoi el curge mai departe și în apropierea localității Vizkéle își amestecă undele cu Dunărea. Această cetate, îmbelșugată cu mărfuri și alte lucruri necesare traiului zilnic al oamenilor, o locuiesc unguri, germani și boemi.

Episcopatul Nitria. De aici încolo este Nitria, scaunul episcopului, situată pe țărmul râului Nitria la nord și întinzându-se către răsărit, după ce s-a traversat râul Vag. Fortăreața, întărită și prin natura locului și prin meșteșug, este demnă de amintit și pentru frumusețea peisajului, datorită Vagului ce-o scaldă curgând, și pentru trăinicia fortificației; la o depărtare de nouă mile de această fortăreață se află, în Cecia[55] Trinciniu[56], iar între acesta și Nitria sunt fortărețele Galgócz și Themetuén și unele târguri .

Dincolo de Trinciniu e Ilaua, apoi la poalele unui munte acoperit cu păduri este un castru foarte bine întărit, Bistrița, către răsărit e Uhroveț și în cele din urmă Baymocz, așezată pe pârâul Thurócz. Peste munte este fortăreața Letaua și dincoace de Vag. mai la miazănoapte, sunt Sztrecsen, Oroua, Likava. Dincolo de Vag sunt fortărețele Sucsán, Sabinitz și Sklavina.

6. *Cele șapte cetăți montane*. Acestor fortărețe, la nord, le sunt învecinate șapte cetăți montane, separate între ele prin păduri și locuri prăpăstioase (s): Cremnicia, Schemnicia, Bistricia, Pucanum, Muntele regesc, Dilenum și Libeta, iar capitala acestora este (t) fortăreața Vetusolium.

(s) *Noi ungurii le numim Kormotz-Bánya, Selemetz-Bánya, Besztertze-Bánya, Baka-Bánya, Uj-Bánya, Bela-Bánya, Libet-Bánya, unde cuvântul Bánya înseamnă săpătură (galerie, mină, n.n.).*

(t) *Nu fiindcă fusese în realitate pus în rândul cetăților montane, ci fiindcă era cetatea de scaun a regilor, când veneau aici și se ținea consiliul militar pentru apărarea cetăților montane.*

55) *Cecia* - acum Cehia.

56) *Trinciniu* - oraș în Slovacia, numit acum Trencin.

www.dacoromanica.ro

Regius; *Dilenum*, & *Libeta*: quarum caput eſt, (t) arx *Vetuſolium*. Hinc arces, *Saskö*, *Dobraniua*, *Vegles*, *Lyptſe*, ſupra quam *Garanus* (u) oritur: harum incolæ vtuntur Hungarica, Germanica, & Slauonica, lingua; auri, & argenti fodinis, atque aliis metallis, vt infra dicetur, diuites. Hæ ſunt Reginarum Hungariæ, titulo Donationis, propter nuptias, per Reges & proceres regni, iam olim, a maiorum noſtrorum temporibus, eis deſtinatæ. Inter hos, quibus ciuitates hæ incluſæ ſunt, montes, ac *Ipolum* fluuium, qui ſupra (x) *Schemniciam*, in radice montis oritur: Ac ſiluam, quæ *Agriæ* adiacet, ſunt: oppidum *Rima-Szombath*, *Ozdien* arces *Fyle'uár*, *Loſſoncz*, *Salgó*, *Taryán*, *Kalonda*; Præpoſitura *Bozok*, Oppida *Corpona*, *Lythva*, *Hydvég*; Præpoſitura *Sáagh*, *ad* Ipolum: a qua arx orientalis *Drégel*, oppidum *Oroſzy*, quod incolunt omnes liberi. Hi nihil aliud ſubeunt oneris, quam quod tenentur e ſuo gremio, regi, & Reginæ, ianitores dare. Populus fidus, nulla proditio eorum miniſteriis facta fuiſſe, unquam cognita eſt; quamuis libere ingrediantur, regis, & Reginæ cubiculum.

Præpoſitura Bozok, *Sáagh.*

§. VII.

(t) *Non quod accenſum reuera ſit Urbibus montanis; ſed quod Regum eſſet ſedes, cum huc accederent, teneturque præſidio, d. ſenſandis montanis deſtinato.*

(u) *In Comitatu* Gömör enſi, *Granus capita habet, quinque, plus minus, milliaribus altius: qua de re, alibi.*

(x) *Aliter ſe res habet. Diſtant fontes* Ipolæ, *minimum octo milliaribus, in æſtiuum orientem, Schemnitzio.*

www.dacoromanica.ro

După aceea sunt fortărețele Saskö, Dobraniua, Végles și Lyptse, dincolo de care izvorăște Garanul (u); locuitorii acestora se folosesc de limbile maghiară, germană și slavă; locul este bogat în mine de aur și argint, ba chiar și de alte metale, după cum vom spune mai încolo. Aceste cetăți montane sunt ale reginelor Ungariei cu titlul de dotă pentru căsătorie, destinate lor cu mult timp în urmă de către regii și fruntașii regatului, încă din vremea străbunilor noștri.

Prepozitura Bozok, Sáagh. Între acești munți, - între care sunt închise acele cetăți, și râul Ipol, care își are izvorul dincolo (x) de Schemnicia la baza muntelui - și pădurea care se întinde în vecinătatea Agriei se află: târgurile Rima-Szómbath și Ozdien; fortărețele: Fylekuár, Lossoncz, Salgó, Taryán, Kalonda; prepozitura Bozok și târgurile : Corpona, Lythva, Hydvég; prepozitura Sáagh pe Ipol: de la fortăreața răsăriteană Drégel până la târgul Oroszy pe care îl locuiesc numai oameni liberi. Aceștia n-au fost apăsați de nici o altă povară decât ca regii și reginele să fie ocrotiți la sânul lor și să le pună la dispoziție ușieri. Populația este devotată, căci n-a fost cunoscută niciodată vreo trădare urzită prin mijlocirea acelor slujitori, deși aveau intrare liberă în dormitorul regelui și al reginei.

(u) Garanul / Granul are izvoarele în comitatul Gömör, mai sus cu aproximativ cinci mile; despre acest lucru, în altă parte.

(x) Altfel stau lucrurile. Izvoarele râului Ipol sunt la o depărtare de cel puțin opt mile, spre răsăritul de vară (sic!), în ținutul Schemnițiu.

www.dacoromanica.ro

§. VII. Ab his recurritur CASSOVIAM, quæ iplis montanis ciuitatibus eſt Septentrio orientem verſus. Hæc ciuitas, non minus pulchra, quam munita eſt, ciuilitate & incolarum comitate, inclyta, olim frequens emporium, quo, non modo *Hungari*, ſed etiam *Poloni*, & pleræque aliæ Septentrionis nationes, confluebant. Lingua vtuntur pene Saxonica. Hanc iuxta labitur *Hernádus* fluuius. meridiem verſus, qui poſtea iunctus *Saióni* amni, infra *Bárſonos* exoneratur, non adeo procul a *Moky*, oppido Reginæ, in Tibiſcum. Caſſouia *ciuitas.*

CAPVT XI.

De Reſidua eiusdem Hungariæ Parte.

Huic Caſſouiæ, vicinæ ſunt Ciuitates aliæ liberæ: *Eperies*, *Leuchouia*, *Barthfa*, *Sibinium*: omnes inter loca montoſa ſitæ, quarum incolæ eadem, qua *Caſſouiani*, vtuntur lingua. His ad ſeptentrionem ſitæ ſunt arces *Scepuſium*, & inter montes *Thárkö*; citra (y) Vagum vero ad Occi- *Vrbes Liberæ Regiæque.* *Arces.*

D den-

(y) *Immo, pluribus milliaribus, ſupra fontes* Vagi, *poſitum eſt* Käsmarkinum, *ad Popradi amnis ripam orientalem. Alioquin*, Hungariæ *hunc tractum*,

www.dacoromanica.ro

7. *Cetatea Cassovia*. De la acestea se vine repede înapoi la Cassovia[57], care se află la nord-estul aceloraşi cetăţi montane. Această cetate nu este mai puţin frumoasă pe cât este de bine întărită, iar pentru amabilitatea şi gentileţea locuitorilor săi este renumită, mai de mult fiind o piaţă de mărfuri foarte căutată unde se adunau nu numai unguri, ci şi polonezi şi mai multe naţii ale nordului. Locuitorii Cassoviei se folosesc de o limbă aproape saxonică. Lângă Cassovia, către miazăzi se scurge domol fluviul Hernádus care, după aceea unindu-se cu râul Sayo, scapă de povară în Tisa, mai jos de Bársonos şi nu prea departe de Mohy, cetatea fortificată a reginei.

Capitolul XI.
Despre partea care a mai rămas a aceleiaşi Ungarii.

Oraşele libere şi cele regale. Cassoviei acesteia îi sunt vecine alte cetăţi libere: Eperies, Leuchouia, Barthfa şi Sibiniu, aşezate între munţi; locuitorii acestor cetăţi libere se folosesc de aceeaşi limbă pe care o vorbesc şi cassovienii. În aceste locuri, la nord, sunt situate fortăreţele Scepusiu şi, între munţi, Thárkö: dincoace (y) de Vag, la apus, este Kesmark;

(y) Dimpotrivă, Käsmarkinul este aşezat pe ţărmul de răsărit al râului Poprad, dincolo de izvoarele râului Vag cu mai multe mile. în altă privinţă manuscrisul nostru descrie această regiune a Ungariei cu mai puţină exactitate decât pe celelalte, ceea ce trebuie să iertăm acelei epoci. Acestea le notează vestitul Bell după exemplarul său; căci al nostru a fost corectat de mâna lui Olahus, în acest pasaj, în multe locuri (K).

57) Cassovia - cetatea a purtat succesiv numele Cassouia, Kassau, Kaschau, Kassa (ung. pronunţat Koşo); în prezent, ca oraş al Slovaciei,se numeşte Košice.

www.dacoromanica.ro

dentem *Keſmark; Roſnauia* autem, & *Smilnicia* oppida, prope quæ argenti ſunt fodinæ, inter Hernádum, & Saiónem fluuios; tum citra eundem *Olſoua*. Hinc inter montes, *Murány* arx, ad meridiem, occidentem verſus ſita. Inter Saiónem & Hernádum fluuios ſunt oppida: *Vámos*, *Sykſó*; tum Caſſouiam verſus, *Gradna*, *Syna*: Arces, *Thorna*, *Nagy Hida*. Intra autem Hernádum, & fluuiolum, qui ex montibus Septentrionalibus, diuerſis fontibus ortus, poſtea accepto nomine Bodrogh ſub caſtro *Tokay* ad Tibiſcum influit, a Borea incipiendo meridiem verſus ſunt arces, *Sóuár*, *Czitzua*, *Vnguár*, *Vjhely*, *Terebes*, aggere extra mœnia circumducto fortiſſima: Circum alpes *Tharczal*, *Fyzér*, *Vjhely*, *Saroſpatak*, *Buldo-Kö*, *Thalya*, *Tharczal*: oppida, *Zanto*, *Lyska*, vini optimi feracia. Arx TOKAY, in occidentali Tibiſci, Bodrogh fluuium, vti dictum eſt, accipientis, ripa eſt condita: qua traiectus eſt ad reliquam Hungariæ partem: de qua paulo poſt dicemus; locus, non minus ſitu amœnus, quam munitus. In vlteriore fluminis parte ad Septentrionem, vbi oriuntur fluuii *Labartz*, *Vngh*, *Lazaza*, qui omnes primum in *Bodrogh*, & cum eodem deinde in *Tybiſcum* ſub *Thokay* exonerantur, ſunt arces *Czyczwa*, *Wrano*, *Pa-*

Sykſó oppidum.

Arx Tokay.

ſlum, minore, quam reliquos, adcuratione, deſcripſit noſter, quod ætati illi condonandum eſt. Hæc Cl. BELIUS de exemplari ſuo; nam noſtrum hic in multis OLAHI manu correctum fuit. K.

www.dacoromanica.ro

iar târgurile Rosnavia și Smilnicia, în apropierea cărora sunt mine de argint, se află între râurile Hernádus și Sajo; după aceea, dincoace de Sajo, se află Olsoua. Apoi între munți, la sud, fortăreața Murány este orientată spre apus. Între râurile Sajo și Hernádus se află târgurile Vámoș și Syksö; mai departe, către Cassovia, sunt Gradna și Syna precum și fortărețele Thorna și Nagy Hido. Iar între Hernádus și râulețul - care, născut din diverse izvoare din munții nordici, după ce a primit numele de Bodrog se varsă după aceea în Tisa mai jos de castrul Tokay - începând de la nord către sud se află: fortărețele Sóuár, Czitzua, Unguar, Vjhely, Terebes care are, înafara întăriturilor foarte solide, un terasament dus de jur împrejur; în apropierea munților se află Tharczal, Fyzer, Vyhely, Sarospatak, Buldo-Kö, Thalya și târgurile Zanto și Lyska, bogate în vinuri foarte bune.

Fortăreața Tokay. Fortăreața Tokay a fost întemeiată pe țărmul de apus al Tisei care primește râul Bodrogh, după cum s-a mai spus: în acest loc se face traversarea către cealaltă parte a Ungariei despre care vom vorbi puțin mai târziu. Locul nu este mai puțin plăcut prin așezare pe cât este de bine întărit. În partea de dincolo de fluviu, la nord, unde izvorăsc apele curgătoare Labartz, Ungh, Lazaza, care se varsă toate mai întâi în Bodrogh și apoi, împreună cu acesta, se ușurează de povara apelor în Tisa, mai jos de Tokay, se află fortărețele Czyczwa, Wrano, Palocz, Kapos, Pynkolcz, Unguár, Raska și multe altele.

www.dacoromanica.ro

Palócz, *Kapos*, *Pynkolcz*, *Vnguár*, *Raska*, & multæ aliæ. Orientem autem verſus in radicibus montis Syluoſi, ex quo *Lazaza* oritur, ſita eſt arx reginæ *Munkács*, redditibus vini & porcorum, ſitusque amœnitate inſignis; a qua non longe abeſt oppidum *Bereghzaz*, parochiali templo memorabile. In hac ipſa regione, quæ eſt inter *Vugh* & *Tibiſcum* fluuios multæ ſunt præterea arces & oppida, quæ omnia breuitati conſulens omittenda eſſe duxi. *Munkács arx.*

§. II. Infra *Saiòam* fluuium, meridiem verſus, vt eo redeamus, vnde digreſſi fuimus, *Dyoſgyeör*, arx reginæ, cum oppido eius nominis, ei ſubiacente, magis amœna, quam munita occurrit. (Meridionalis *Caſſouiæ* ſitus, amœnitate & omnium rerum copia, merito memorabilis.) Hæc, exſtructa eſt, in latere montis, ab oriente & meridie, ſiluis cincti. Cantus philomelarum, & aliarum auicularum, in ramis vicinarum arborum concinentium, verno tempore, aures eorum, qui in ipſis cubiculis arcis agunt, mirum in modum oblectant. Infra arcem, fluit ex monte riuus, trutis, & aliis piſcibus delicatioribus, ſcatens. Ad medium hinc milliarium eſt oppidum *Myskoltz* (incolarum quibusdam olim ductis choreis (z) iam olim famoſum) ſubditum arci, vinis *Dyôsgyær arx.* *Chorea ciuium Myskóltz.*

(z) *Quale chorearum genus fuerit, nemo nos docere potuit hucusque: tametſi recordentur aliqui prouerbiorum:* Miskóltzi Tántz; *item*, Tántzos Miskóltziak.

www.dacoromanica.ro

Fortăreața Munkács. Dar spre răsărit, la baza muntelui Pădurosul, din care izvorăște Lazaza, se află fortăreața reginei, Munkács, faimoasă pentru veniturile obținute din vin și porci ca și prin farmecul așezării. Nu departe de aceasta se află târgul Bereghzaz, demn de amintit pentru biserica parohială. În chiar acest ținut care se află între râurile Ungh și Tisa, pe lângă cele amintite mai sunt fortărețe și târguri pe care, chibzuind la scurtimea lucrării, am socotit că trebuie să le omit pe toate.

2. *Fortăreața Dyósgyoer*. Mai jos de râul Sajo, către miazăzi - ca să mă întorc de unde am făcut digresiunea - te întâmpină Dyósgyöer, fortăreața reginei, împreună cu târgul ce poartă același nume și este subordonat ei, mai mult încântătoare decât fortificată. (Târgul e situat la sud de Cassovia și este pe bună dreptate demn de amintit pentru farmecul așezării și belșugul tuturor roadelor).

Fortăreața Dyósgyöer a fost înălțată pe panta unui munte înconjurat de păduri dinspre răsărit și miazăzi. Cântul privighetorilor și al altor păsărele care ciripesc în cor, primăvara, în ramurile arborilor învecinați mângâie în chip minunat auzul celor care viețuiesc chiar în încăperile fortăreței. Mai jos de fortăreață curge din munte un pârâu care mișună de păstrăvi și de alți pești dintre cei mai delicioși.

Dansurile locuitorilor din Myskóltz. La o jumătate de milă de aici se află târgul Myskóltz (faimos încă mai demult datorită unor dansuri (z) născocite odinioară de locuitorii lui) subordonat fortăreței Dyósgyöer și având din belșug vinuri foarte bune și tot felul de alimente.

(z) Ce fel de dansuri vor fi fost, nimeni până acum n-a putut să ne instruiască, chiar dacă sunt amintite în unele proverbe.

www.dacoromanica.ro

optimis & omni commeatuum genere, abundans.

§. III. Ab hoc, meridiem verſus, ad quatuor milliaria, AGRIA, ſedes Epiſcopi, diſſita eſt; non ſolum reditibus amplis; ſed etiam loci ſitu, & alimentorum omnis copia, maxime inſignis. Arx, ad montis radicem, in loco editiore, condita eſt, in qua Eccleſia Cathedralis, cui ſubiacent in planitie ædes Capitulares, & oppidum. Hinc, in ripa Tibiſci, orientem verſus labentis, ſunt inter alia plurima oppida, *Szolnok*, *Varkon*, *Körthvelyes*, *Szegedinum* oppidum, tam Camera ſalis, quod ex Tranſyluania, vt infra dicetur, nauigio vectum, eo loci deponitur; quam loci commoditate, maxime memorabile. In ripa vero Danubii, e regione meridionali defluentis, ſunt, prætermiſſis aliis, oppida *Körthvelyes*, *Pathal*.

Agrienſis Epiſcopatus.

Szegedinum oppidum.

§ IV. Hinc COLOCIA, ſedes Archi-Epiſcopi Colocenſis, Eccleſia Cathedrali inclyta; *Zeremlyen*, *Bakmonoſtra*, *Bodrog*, *Apáthy*. Hinc *Báchia*, alia Archi-Epiſcopi Colocenſis ſedes, ad vnum milliarium a ripa Danubii: ſita eſt in planitie, omnibus commeatibus, maxime piſcibus, copioſa. Narratum mihi eſt, a fide dignis viris mille circiter piſces lupos, ſiue lucios, miſtos carpionibus, quorum longitudo mediam vlnam, breuitas vero, vnam palmam non exceſſerit, hoc, & in aliis locis ei vicinis, vno ducato emtos fuiſſe, & nunc quoque, pro tempo-

Colocia, *Archi-Epiſcopatus.*

Báchia, ſedes Colocenſis.

www.dacoromanica.ro

3. *Episcopatul de Agria.* De la Myskóltz către miazăzi, ca la patru mile depărtare una de alta se află Agria, scaunul episcopului, foarte vestită nu numai pentru veniturile ei bogate, ci și pentru așezare și pentru tot belșugul de alimente. Fortăreața a fost întemeiată la poalele muntelui, pe un loc mai înalt; în aceasta se află Ecclesia Catedrală căreia îi sunt subordonate lăcașurile capitulare de pe câmpie și târgul .

Târgul Szégedin. Apoi, pe țărmul Tisei care curge lin spre răsărit, între alte foarte numeroase târguri se află Szolnok, Varkon, Körthvélyes și Szegedin un târg foarte renumit pe de o parte pentru Bolta Sării - căci, transportată din Transilvania cu corăbiile, după cum vom arăta mai la vale, sarea este depozitată în acel loc - iar pe de altă parte pentru proporțiile armonioase ale acelui loc. Iar pe țărmul Dunării care coboară dinspre sud, lăsându-le la o parte pe celelalte, se află târgurile Körthvélyes și Parthal.

4. *Arhiepiscopatul Colocia.* Apoi este Colocia, scaunul de la Colocea al arhiepiscopului, localitate vestită pentru Ecclesia Catedrală; în acest scaun sunt cuprinse și localitățile Zeremlyem, Bakmonostra, Bodrogh, Apáthy.

Bachia, al doilea scaun la arhiepiscopului. Mai încolo e Bachia, un alt scaun al arhiepiscopului, de la Colocia la o milă depărtare de țărmul Dunării; Bachia este așezată pe câmpie și are din belșug tot felul de alimente și mai ales pește. Mi s-a povestit de către bărbați demni de încredere că în Bachia și în alte locuri vecine cu ea s-au cumpărat cu un singur ducat circa o mie de costrăși, sau știuci, amestecați cu crapi de mărime medie - care nu depășeau un cot, dar nu mai mici de o palmă - și că chiar și acum pot fi cumpărați la preț bun, în funcție de anotimp.

www.dacoromanica.ro

poris conditione, emi poſſe. Tum ad oſtia fere Tibiſci, in Danubium ſe exonerantis, eſt TITULIUM Præpoſitura, olim reditibus quatuor millium ducatorum diues: deinde *Kysdy*, *Cabol*, & aliæ plurimæ arces, partim in ipſa ripa Danubii, partim non procul ſitæ. Titulium præpoſitura.

§. V. In his, inter Danubium & Tibiſcum, locis, ad Septentrionem *Campus* eſt *Cumanorum*, in quo *Cumani* per ſedes, ſiue, vt ipſi vocant, ſeſſiones diuiduntur. Inter quas ſunt vici, *Zenth-Kalás*, *Halás*, & plerique alii, regio fiſco addicti. Alunt pecora, & equorum greges, ex quibus opes, non paruas ſibi comparant: aquæ, & lignorum ſunt inopes; niſi quod ad aquandum pecora, puteos, non (a) ſapidam præbentes aquam, effodiant. Ager, non vllius leguminis commodius ferax, quam peponis. Ad ignis vſum, vtuntur arundinibus, ſimo (b) animalium, & modicis lignis, procul aduectis. Supra quos in orientem, aliquot milliarium interuallo, diffitus eſt alius tractus campeſtris, perpetuo campo, qui *Bachienſis* regio appellatur: in qua, multa ſunt oppida, quorum deſcriptionem, breuitatis cauſſa, conſulto prætereo; quia non eſt animus, totam nunc Hungariam depin- Campus Cumanus. Regio ſiue tractus Bachienſis.

D 3 ge-

(a) *Putreſcunt nonnunquam, & ſcatent vermibus, non tam laticis vitio, quam neglectu. Nam, vbi frequenter hauriuntur, vigeſcunt, & ſunt potui haud inutiles.*

(b) *Bubulum ſtercus eſt, recens illud, & ſtramini illitum, poſtea ad ſolem duratum, & ignis tenax.*

www.dacoromanica.ro

Prepozitura Tituliu. Mai departe, aproape de gurile Tisei, când se varsă în Dunăre, se află Prepozitura Tituliu ale cărei venituri erau odinioară de patru mii de ducați; apoi se află Kysdy, Cabol și alte foarte multe fortărețe, parte dintre ele așezate chiar pe țărmul Dunării, iar altă parte nu departe de țărm.

5. *Câmpia cumană*. Pe teritoriile acestea dintre Dunăre și Tisa, la nord se află Câmpia cumanilor, în care cumanii sunt împărțiți pe scaune sau, cum spun ei înșiși, pe ședători. Între acestea se numără satele Zenth-Kalás, Halás și foarte multe altele, atribuite lor printr-o hotărâre și supuse impozitului regal. Cumanii cresc turme și herghelii din care își procură nu puține mijloace materiale; apa și lemnele nu sunt îndestulătoare, decât dacă, pentru a-și adăpa turmele, sapă adânci puțuri (a) care nu le oferă o apă gustoasă. Ogorul nu este prielnic altei legume decât numai pepenelui. Pentru nevoile focului se folosesc de trestii, de bălegarul animalelor (b) și de vreascuri aduse de departe.

Regiunea sau întinderea bachiană. Dincolo de cumani, spre răsărit, separată printr-un interval de o milă, se află o altă întindere câmpenească, o câmpie neîntreruptă care se numește ținutul bachian. În acest ținut sunt multe târguri a căror descriere o las deoparte cu intenție, pentru conciziune, fiindcă nu am de gând să descriu acum toată Ungaria, ci numai așezarea ei și poziția unor locuri.

(a)Putrezesc uneori și mișună de viermi, nu atât din cauza stricării lichidului cât din neglijență. Căci, atunci când sunt secate des, se revigorează și sunt folositoare adăpării.
(b)Este bălegarul de la vaci; proaspăt, se întinde pe un strat de paie și, uscat după aceea la soare, arde și întreține bine focul.

www.dacoromanica.ro

gere; ſed eius ſaltem ſitum, & nonnullorum locorum poſitionem. Hic tractus, tritici, frumenti, leguminumque, quam aliarum rerum, eſt feracior. Vino vtuntur accolæ *Sirmico*, a quo, Danubius interfluens, eos dirrimit. Naſcuntur hic, equi, & velocitate, & fortitudine, non contemnendi; ſed quod magna ferant capita, vulgi dicteriis, pene ridiculi.

CAPVT XII.

De Hungaria Trans-Tibiſcana.

Quarta illa HUNGARIÆ pars, quæ vltra Tibiſcum eſt fluuium, PTOLEMÆO (c) referente, olim *Dacia* appellabatur. Hæc, ad Septentrionem, Sarmatiæ partem attingens, a Carpato monte, vsque ad flexionem Tyræ fluuii, porrigitur. Ab Auſtro vero Danubio, vbi Iter vocari incipit, ab occidente Tibiſco, & Iazygibus Metanaſtis. terminatur. In ea ſunt prouinciæ: *Valachia* magna, quæ & Transalpina vocatur. *Moldauia*, *Tranſyluania*, *Maromarufium*, *Sámosköz*, *Keresköz*, *Nyir*, & *Temesköz*. *Tranſalpina*, quæ olim a *Flacco*, qui coloniam Romanorum eo deduxerat, *Flaccia* vocata fuiſſe dicitur, ab alpibus, quibus a Tranſyluanis diſiun-

Tranſalpiniaregnum.

&ta

(c) *Lib. III. Cap. VIII. p. 44. b.*

www.dacoromanica.ro

Întinderea bachiană este mai prielnică pentru grâu, cereale și legume decât pentru alte plante. Cei care locuiesc aproape de Sirmiu folosesc vinul de aici, căci pe ei îi desparte de acel loc numai Dunărea ce curge între ei. Se nasc aici cai de apreciat și pentru iuțimea și pentru forța lor, dar fiindcă duc cu ei capete mari, după glumele mulțimii, ei sunt aproape ridicoli.

Capitolul XII.
Despre Ungaria de dincolo de Tisa.

Dacia. Cea de a patra parte a Ungariei, care se află dincolo de fluviul Tisa, după cum ne transmite Ptolemeu (c) odinioară se numea Dacia. Aceasta, la miazănoapte, atingând o parte a Sarmației, se întinde de la muntele Carpat[58] până la curbura fluviului Tyras[59], iar de la partea sudică a Dunării, când ea începe să fie numită Istru și, la apus, de la Tisa ea se termină și pune hotar iazygilor metanaști. În aceasta se află provinciile: Valachia Mare, care se mai numește și Transalpina, Moldova, Transilvania, Maramureșul, Țara Someșului, Țara Crișului, Nyr și Țara Timișului.

Transalpina. Transalpina, care se spune că mai demult s-a numit și Flaccia, de la Flaccus care înființase acolo o colonie de romani, începe de la munții prin care este separată de transilvani și se întinde aproape până la Marea Neagră. Este o câmpie netedă, lipsită de ape[60]

(c)C. III, cap. VII, p. 44.

58) *Muntele Carpat* - masivul nord-estic al munților Carpați, numit acum Carpații Păduroși.
59) *Tyras* - numele străvechi al fluviului Nistru.
60) Olahus nu neagă existența apelor curgătoare care și pe vremea lui udau Câmpia Română și erau cunoscute încă din antichitate, precum Rhabon (Jiul), Alutus (Oltul), Ordessus (Argeșul), Naparis (Ialomița), ci subliniază nevoia de apă a solului și climatul secetos.

www.dacoromanica.ro

cta eſt, incipiens, ad Euxinum fere pelagus extenditur. Terra plana, aquarumque indiga. A Septentrione *Roxanos*, qui nunc *Ruthẽni* vocantur; ad meridiem Hungariæ eam partem, quæ arcem *Temesuár*, & campum *Maxons* reſpicit; ad orientem vero *Danubii* flumen, Myſiam inferiorem, ab ea diuidens, contigit.

§. II. Huius Princeps Vaiuoda appellatur, noſtra hac ætate eſt *Radzwl*, qui opibus & imperio potens ſedem habet in ciuitate Targawyſtya. Dum exigit neceſſitas, ad quadraginta hominum millia armatorum conſcribere, & in aciem deducere, intra ſuos fines, poſſe dicitur. Subditus eſt Regi, cui per legatos præſtat iuramentum fidelitatis ſeruandæ. In hac prouincia, a maiorum noſtrorum temporibus, ad noſtram ætatem, duæ fuerunt familiæ, in initio ex eadem domo ortæ; altera *Dana*, a *Danꝙ* Vaiuoda, altera, a *Dragula*, *Dragulana*: quarum *Æneas* etiam *Syluius*, in Europa capite ſecundo meminit. Ex his, legitimi *Vaiuodæ* creantur, nunc Regis noſtri, nunc Turcarum Cæſaris, promoti viribus.

Vaiuodæ *ſedes & potentia.*

Duæ in Tranſalpinia factiones.

§. III. IOANNIS HUNYADIS, Vaiuodæ Tranſyluani, poſtea vero Gubernatoris Hungariæ tempeſtate, *Dragula* Vaiuoda (d) partim interfectis, partim

D 4 ex-

(d) *DRAGULARUM, ſiue* Dracularum, *facinora pœnasque, legeſis, apud BONFINIUM, Decad. III. Lib. VI. extremo; & Libro VII. p. 469. 2. Item, Decad. eiusd. Lib. X. p. 532. 39.*

www.dacoromanica.ro

La nord Valahia Mare se întinde până la Roxani care acum se numesc ruteni; către miazăzi atinge acea parte a Ungariei în care se află fortăreaţa Temesuár[61] şi Câmpia Maxons; iar la răsărit atinge Mysia Inferioară şi fluviul Dunăre care o desparte de Mysia [62].

2. *Scaunul şi puterea voevodului.* Principele Valahiei Mari se numeşte voevod şi în vremea asta a noastră este Radul[63] care, deţinând averi şi comanda militară, are ca cetate de scaun Târgovişteа. Se spune că, la nevoie, el poate mobiliza ca la patruzeci de mii de oameni şi să-i conducă în luptă între graniţele sale. Voevodul este supus regelui, căruia, prin soli, trebuie să-i presteze jurământul de credinţă.

Cele două grupări politice din Valahia Mare / Ţara Românească. În această provincie, din vremea strămoşilor noştri şi până în epoca noastră, două au fost familiile domnitoare - la început fiind ele născute din aceeaşi casă - una este a dănuleştilor, numită astfel după voevodul Dan, iar cealaltă, după Dragula[64], a drăculeştilor; pe acestea le aminteşte chiar Eneas Silvius în *Europa*, capitolul al doilea. Din aceste familii sunt înscăunaţi voevozii legitimi, înălţaţi la domnie când de forţele regelui nostru, când de ale sultanului turcilor.

3. În vremea lui Ioan de Hunyad[65], Voevodul Transilvaniei şi după aceea Guvernatorul Ungariei, Voevodul Dracula (d) ocupase domnia, după ce o parte dintre cei care erau din sângele lui Dan fuseseră ucişi, iar altă parte izgoniţi.

(d) Isprăvile şi păţaniile Drăguleştilor sau Drăculeştilor le poţi citi la Bonfinius în Decada a III-a, la sfârşitul C. VI şi în C. VII, p. 469.2; tot astfel în C. X a aceleiaşi decade, p. 532.39.

61) *Temesuár* - numele maghianzat al oraşului contemporan Timişoara.
62) *Mysia Inferior* - numele provinciei romane care cuprindea şi tentonul Bulganei de azi.
63) Radu Paisie, voevodul ţării Româneşti între anii 1535 - 1545, vărul lui Nicolaus Olahus.
64) *Dragula / Dracula* - alias Vlad Dracul, domn al ţării Româneşti între anii 1436 - 1442 şi 1443 - 1447, fiul lui Mircea cel Bătrân şi tatăl lui Vlad ţepeş. Adept al luptei antiotomane, a fost silit să se supună Porţii în anul 1437; în cea de a doua domnie a luptat împotriva turcilor alături de Iancu de Hunedoara în anii 1444 şi 1445.
65) Istona românilor l-a păstrat cu numele Iancu de Hunedoara.

www.dacoromanica.ro

expulsis his, qui e *Dani* erant sanguine, Regnum occupauerat. *Manzillæ*, ab Argyes, ex vxore *Marina*, eiusdem *Ioannis* Vaiuodæ sorore, (e) duo erant inter alios filii: vni nomen fuit Stantzul, qui *Danum*, & *Petrum* filios suscepit; alteri *Stoian*, hoc est *Stephanus*. Is me, & Matthæum, filios; Vrsulam, & Helenam filias genuit. Potitus igitur rerum *Dragula*, Stantzulum patruum meum insidiis interceptum, securi percussit. *Stephanus* vero, puer adhuc, DEO sibi propitio, illius euadens tyrannidem, confugit ad MATTHIAM regem: qui, vt ab ipsomet patre, & *Ioanne Bornemissa*, ac *Ambrosio Sárkán*, Comitibus in Hungaria, qui cum patre, vna sub rege militabant, postea audiui, decreuerat eum sæpe numero, ad regnum, cum exercitu reducere; sed pater videns rerum mutationes, quæ imperii gratia illic fiunt, periculosas esse; maluit in Transyluania matrem meam *Barbaram Hunzár* ducere vxorem, vitamque agere priuatam, quam in tyrannide & imperio, mille periculis subiecto, instar maiorum suorum, interfici.

Oláhi *gens.*

Dragulæ Vaiuodæ tyrannis.

§. IV. Succedente deinde tempore, *Myhæ*, propingua nobis iunctus sanguinis necessitudine, vtpote ex *Danorum* natus gente, vir consilio magnus, & manu strenuus, Vayuoda creatur. Qui cum circa

(e) *Ergo, ab inuidis, dubitationem, de illustri adeo OLAHI genere, motam fuisse oportuit: nobis summi viri, potior est fides, quam eius æmulorum.*

www.dacoromanica.ro

Stirpea lui Olahus. Manzila de la Argeș, din soția sa Marina, sora aceluiași voevod Ioan (e), a avut, între alți copii, doi băieți: unul s-a numit Stanciul care a avut fii pe Dan și pe Petru, iar celălalt s-a numit Stoian, asta înseamnă Ștefan. Acesta m-a născut pe mine și pe Matei, fii, pe Ursula și pe Elena, fiice.

Domnia voevodului tiran Dracula. Punând, așadar, mâna pe domnie Vlad Dracul, pe Stanciul, unchiul meu după tată, l-a prins în capcane și l-a izbit cu securea. Iar Ștefan, copil încă, scăpând de tirania acelui voevod și venindu-i în ajutor Dumnezeu, a fugit la regele Matei[66]. După cum am auzit după aceea chiar de la tatăl meu și de la Ioan Bornemiza și de la Ambrosie Șarkan, conți în Ungaria, care au luptat împreună cu tata sub comanda regelui Matei, acesta se hotărâse de multe ori să-l readucă la domnie cu armata, dar tata, văzând că tulburările care se produc acolo pentru putere sunt periculoase, a preferat s-o ia de soție pe mama mea, Barbara Hunzar, în Transilvania și să ducă o viață neangajată politic, ca simplu particular, decât să aibă puterea într-o tiranie și, înfruntând mii de primejdii, să fie ucis precum înaintașii săi.

4. *Domnia și moartea violentă a voevodului Mihnea*. Trecând apoi timpul, Mihnea, rudă din obligație, legat cu noi prin sânge cum este posibil născut din neamul dănuleștilor, bărbat statornic în hotărâri și spornic în luptă, a fost făcut voevod.

(e) Prin urmare, de către invidioși a trebuit să fie stârnită îndoiala despre o atât de ilustră obârșie a lui Olahus; pentru noi fidelitatea Preaînaltului bărbat trage în cumpănă mai mult decât defăimarea rivalilor săi.

66) Matei Corvin, care era văr primar, după mamă, cu ștefan Olahus și unchi al lui Nicolaus Olahus .

www.dacoromanica.ro

ca annum Domini milleſimum quingenteſimum decimum, cum vxore, & *Mirtze* filio, ac filia, poſtea per Vaiuodam Moldauienſem (vt accepi,) ducta vxore, a Bojaronibus perfidis, coniunctis Turco, eſſet regno pulſus; data ei per regem *Wladislaum*, Ludouici patrem, publica fide, ad Cibinium Tranſyluaniæ ciuitatem confugit. In qua, non multo poſt tempore, dum quodam die ex templo, a Patre meo, & Ioanne Horuáth a Wingarth, honoris cauſſa ad hoſpitium deduceretur, quidam *Demetrius Iaxith*, natione Ralcianus, ex inſidiis ſubito erumpens, eum incautum, nihilque mali, ſub fide publica, metuentem, tribus aut quatuor vulneribus, inter fere manus deducentium, & magnum numerum iuſſu eiusdem, *Myhne*, ne videretur publicæ fidei diffidere, inermium aulicorum, confodit. Hic quoque perpetrato facinore, ad hoſpitium propinguum, magno tumultu fugatus eſt, & plebe, propter regiam & publicam fidem violatam, in furorem concitata, a quodam plebeo e multitudine, quæ ædes oppugnabat, bombarda petitus, miſerabiliter interiit.

Mor Myhne *Vaiuod violenta*

§. V. Hæ duæ familiæ, in hunc diem mutuo conflictantur. Quælibet omnibus curans viribus, e ſua familia creari Vaiuodam, nunc Turcarum, nunc Hungarorum auxilio. Qui potentior eſt, alium non modo aduerſæ factionis; ſed etiam ex ſua familia hominem, de impe-

www.dacoromanica.ro

Fiindcă acesta împreună cu soția și cu fiul Mircea și cu fiica - după aceea luată în căsătorie de voevodul moldovean, după cum am aflat - cam prin anul Domnului 1510 a fost alungat de la domnie de boierii perfizi, uniți cu Turcul, și fiindu-i dată lui încredințarea publică din partea regelui Vladislav, tatăl lui Ludovic, Mihnea s-a refugiat împreună cu ai săi la Sibiu, cetate a Transilvaniei. În această cetate, nu după mult timp, într-o zi, pe când era condus de la biserică spre casa de oaspeți de către tatăl meu și de Ioan Horvath din Wingarth, spre a-l onora, un oarecare Demetrius Iaxith[67], de neam slav, zbucnind pe neașteptate din ascunzătoare l-a răpus cu trei sau patru lovituri - pe cel care nu se aștepta la nimic rău și nu se temea de nici un atac fiind sub protecția publică - aproape printre mâinile celor care-l conduceau împreună cu un mare număr de curteni, neînarmați din porunca aceluiași domn Mihnea, care se temea să nu lase impresia că disprețuiește ocrotirea publică. Acest criminal, săvârșind isprava, a fost fugărit cu agitație mare până la adăpostul apropiat și, fiindcă gloata era cuprinsă de furie din cauza jurământului de credință - regal și public - violat și era ațâțată până la nebunie de un poporan din mulțimea care asedia clădirea, luând o bombardă a pierit în mod mizerabil.

5. Aceste două familii până în ziua de astăzi se atacă reciproc, străduindu-se fiecare din toate puterile ca din familia lui să fie numit voevodul, când cu ajutorul turcilor, când cu al ungurilor. Care este mai puternic îl ucide pe altul, suspectat că dă târcoale puterii, - și nu numai din gruparea adversă, ci chiar din familia sa - și, fiind prins, adeseori îi taie aceluia nasul sau alte mădulare.

67) *Demetrius Iaxith* - Dimitrie Iacșici, anarhist sârb, plătit ca ucigaș.

www.dacoromanica.ro

rio ambiendo ſuſpectum, interficit, captumque, ſæpe naribus, aut aliis membris, truncat. Quod cum ſæpe alias, tum nuper contigit. *Petrus ab Argyes*, Stantzulis filius, de quo mentionem feci, Patruelis meus, ſcripſit ad me (f) his diebus, ex Hungaria, ſe creatum fuiſſe in Transalpina Vayuodam, per Mahumetum Imperatoris Turcarum Baſſam: & quum regno præeſſet, miſſum eſſe, aliquo poſt tempore, a Turca alium, aduerſæ factionis, cum exercitu, qui ſe expulſo, regnum occuparet: ſe vero, inter duos exercitus, cum hoſte, ſingulari congreſſum certamine, illumque a ſe vulneratum equo deieciſſe: quem, dum interficere vellet, Barones Tranſalpinæ, qui ſua lingua adiectis duabus litteris *Boiarones* (g) vocantur, perfidia vſi, victum liberaſſe, & ſe cepiſſe, parteque narium truncata, expuliſſe: ſperare tamen ſe in DEI clementia, quod expulſo hoſte, ignominiam acceptam, armis vindicaturus, regno, virtute potiatur. Ita ſpes hominem trahit, rerumque humanarum conditiones, mutari conſueuere. Sed, vix alicubi tuta eſſe poteſt regni ſocietas, multo minus in *Tranſalpina*, noſtra ætate, iam pro maiori parte, Turcarum tyrannidi ſubiecta.

Petrus, Stantzulis filius.

Va-

(f) *Bruxellis, apud* Batauos, *agebat, dum hæc ſcriberet,* OLAHUS.

(g) *Sarmatica vox eſt* Boiar, *a* Boi, *quod pugnam ſignificat, ducta, & his, cum nobilitari prærogatiua, adtributa, qui ſe viros in bello præſtiterunt: quæ apud eas gentes, vnica fere nobilitatis origo fuit.*

www.dacoromanica.ro

Petru, fiul Stanciului. Fapt este că ceea ce s-a întâmplat altădată adeseori, s-a întâmplat și acum. Petru de la Argeș, fiul lui Stanciu despre care am amintit, vărul meu bun după tată, mi-a scris (f) zilele astea din Ungaria că el a fost numit voevod în Țara Românească de către Mahomed Bassa, sultanul turcilor, și că după puțin timp a fost trimis de Turc un altul, din tabăra adversă, ca să ia puterea și să ocupe scaunul domnesc cu armata, după ce-l va fi alungat pe el; că el, între două armate, s-a înfruntat cu dușmanul într-o singură ciocnire și că acela a căzut de pe cal rănit de el; că pe acela, pe când Petru voia să-l ucidă, baronii Valahiei - care în limba lor, adăugându-se două litere, se numesc boiaroni (g) - folosindu-se de perfidie, l-au eliberat pe cel învins și l-au prins pe el și, tăindu-i o parte din nas, l-au alungat; că el nădăjduiește, totuși, în îndurarea lui Dumnezeu și că, alungându-l pe dușman și suportând dezonoarea, are de gând să se răzbune cu armele și să pună mâna pe domnie, prin vitejie. Așa îl momește speranța pe om și în asemenea măsură s-au obișnuit ei să schimbe împrejurările destinelor omenești! Dar cu greu poate fi în siguranță instituția domniei undeva și cu atât mai puțin în Valahia care în vremea noastră în cea mai mare parte este subjugată de turci.

(f) *La batavi, în Buxelles, trăia Olahus pe când scria acestea.*

(g) Boier este cuvânt sarmatic derivat de la „boi" care înseamnă luptă și titlul, împreună cu prerogativa nobiliară, este atribuit celor care s-au arătat viteji conducători în război; aceasta a fost aproape unica origine a înnobilării la acele populații.

www.dacoromanica.ro

Valachi, Christiani sunt; præterquam, quod Græcos sequuti, in Spiritus Sancti processione, & quibusdam tolerabilioribus articulis, ab Ecclesia nostra dissentiant. Hæc obiter volui inserere, vt mores Transalpinorum essent cognitiores.

CAPVT XIII.

De Moldauia.

Moldauia regio, ab oriente coniungitur Transalpinæ; ad Septentrionem, occidentem versus Polonis; ad Boream, interposita Podolia, non longe absunt a Tartaris, qui vicini sunt Ponti (h) Mæotidos. Eius etiam regionis Princeps vocatur *Vaiuoda*, non tantis mutationibus periculosis, quam Transalpini, obnoxius. Haud aliter tamen hic quoque, quam ille, iuramentum præstat Regi Hungariæ, fidelitatis exhibendæ. Qui, vt in fide permaneant, liberalitate Regum Hungariæ, in Transyluania aliquot arces pollident. Nostra hac tempestate huic prouinciæ præest Petrus Vaiuoda. Lingua, ritu, religione, eadem *Moldaui* vtuntur, qua Transalpini; vestitu, aliqua saltem ex parte differunt. Iudicant se, Transalpinis esse, & generosiores, & ma- *Moldaui regnum.*

ma-

(h) *Malim legere:* Paludi Mæotidis.

www.dacoromanica.ro

Valahii sunt creștini: afară de faptul că, urmându-i pe greci[68], se deosebesc de biserica noastră cu privire la premergerea Sfântului Spirit și în câteva puncte dintre cele mai tolerabile.

Acestea am vrut să le adaug în treacăt, ca să fie mai bine cunoscute obiceiurile celor de dincolo de munți.

Capitolul XIII.
Despre Moldova.

Moldova, țara de la răsărit, este legată împreună cu Valahia; la nord-vest ea se învecinează cu polonii; la nord, fiind interpusă Podolia, moldovenii nu sunt departe de tătari care trăiesc în apropierea Mării Meotide (h).

Conducătorul acestei țări se numește de asemenea voevod și nu este expus unor primejdii atât de mari precum voevozii valahi. Totuși, nu altfel decât cel din Țara Românească, și voevodul moldovean depune jurământ de credință regelui Ungariei. Prin bunăvoința regilor Ungariei voevozii moldoveni posedă câteva cetăți fortificate în Transilvania[69], ca să rămână credincioși. În vremea aceasta a noastră în fruntea acestei provincii este voevod Petru.

Moldovenii se folosesc de aceeași limbă, ritualuri și religie ca și cei din Valahia; prin felul de a se îmbrăca, cel puțin într-o oarecare zonă, ei se deosebesc. Moldovenii consideră că ei sunt valahi, dar mai generoși și mai harnici; le sunt superiori acelora prin cai.

(h) Aș prefera să se citească: Mlaștinii Meotide.

68) Valahii / românii sunt creștini ortodocși.
69) Domnitorului moldovean Ștefan cel Mare, spre exemplu, i-au fost date fortărețele Ciceu și Cetatea de Baltă.

www.dacoromanica.ro

gis ſtrenuos; equis præſtant. Sæpius a Rege Hungariæ defeceruut; ſæpius cum Rege Poloniæ bellum geſſere. Ad quadraginta, & vltra, millia hominum armatorum dicuntur cogere poſſe. Sermo eorum, & aliorum (i) Valachorum, fuit olim Romanus, vt qui ſint coloniæ Romanorum: noſtra tempeſtate, maxime ab eo differt; præterquam quod multa eorum vocabula, latinis ſint intelligibilia.

CAPVT XIV.

De Tranſyluania.

Tranſyluania regio

Tranſyluania, vndequaque cincta eſt altiſſimis alpibus, ex ea maxime parte, qua a Tranſalpinis ſecernitur: vno ſaltem ex latere, quo Septentrionem, & Moldauos reſpicit, patentiorem habet aditum. Ex Hungaria, tres ad eam patent viæ, hæque difficiles & ſalebroſæ. Vna appellatur via *Mezes*, ex ea parte, qua *Sámos*; alia *Keres* dicitur, qua *Kerüres*; tertia *Porta Ferrea* dicitur, qua *Maros*, labuntur flumina. Ex Tranſalpina, anguſtus & arduus eſt ingreſſus. Hanc ob rem,

(i) *De Valachorum Lingua, vide, LAURENTII TOPPELTINI, Origines & Occaſus Tranſylu. Cap. VIII. Et, de Valachorum Origine, Cap. VI.* Lugduni, *A. 1667. forma duod.*

www.dacoromanica.ro

De mai multe ori ei s-au despărțit de regele Ungariei; de mai multe ori au purtat război cu regele Poloniei. Se spune că pot chema la oaste ca la patruzeci de mii de oameni înarmați, ba chiar mai mulți.

Limba moldovenilor, și a celorlalți (i) români, a fost odinioară cea romană, dat fiind că sunt urmași ai romanilor; în epoca noastră vorbirea lor se deosebește foarte mult de aceea, cu toate că multe cuvinte ale moldovenilor pot fi înțelese de alți latini.

Capitolul XIV.
Despre Transilvania.

Țara Transilvaniei. Transilvania este înconjurată din orice parte de munți foarte înalți, mai ales din acea parte prin care este separată de valahi: cel puțin prin una din laturi, pe unde privește nordul și pe moldoveni, are o cale de acces mai largă. Din Ungaria până în Transilvania se deschid trei drumuri, dar și acestea sunt greu de străbătut și pline de hârtoape. Unul se numește drumul Mezeș, din acea parte pe unde curge Someșul; celălalt drum se numește Keres, pe unde curge Crișul; al treilea se numește Poarta de Fier prin care își coboară talazurile Mureșul.

Din Țara Românească există o intrare îngustă și cu pereți abrupți[70].

(i) În legătură cu limba valahilor vezi opera lui Laurentius Toppeltinus „începuturile și apusul Transilvaniei" Cap. VIII. și „Despre originea valahilor" Cap. VI, ed. Lyon, 1667.

70) Valea Oltului

www.dacoromanica.ro

rem, Turcæ, qui hinc inuaſerunt Tranſyluaniam, magnam ſæpe a parua manu, accepere cladem. Facilius ex Tranſyluania, quæ triginta vel circiter, milliaria Hungarica longa eſt, & lata fere totidem, aut paullo minus, totam Hungariam ſubigere poſſis, quam ex Hungaria Tranſyluaniam. Nam, itinera eius, roboribus ſucciſis, facile coarctari poſſunt.

§. II. Gens adhæc, membris bene compacta, bellicoſa, armata, & equis robuſtis bonisque prouiſa. Regio tota, nunc planitiem, nunc ſyluas, alternatim habet: aquarum diuortiis, flexionibusque, vt paullo poſt dicemus, interſecta, agri fertilis: vini ferax, auri, argenti, ferri, aliorumque metallorum, præterea ſalis plena; boum, ferarum, vrſorum, piſcium abundantiſſima; vt naturam accuſare non poſſis, quin omnia vitæ commoda, in eam contulerit regionem. In hac ſunt, quatuor diuerſo genere nationes: *Hungari*, *Siculi*, *Saxones*, (k) *Valachi*: inter quos, ineptiores bello putantur (l) *Saxones*. HUNGARI, & SICULI, eadem lingua vtuntur; niſi quod Siculi quædam peculiaria gentis ſuæ habeant vocabula: de quibus, in fine operis latius di-

Gentis habitus.

Regionis ingenium.

Quatuor in Tranſyluania nationes.

(k) *Non ſunt inter nationes Tranſiluaniæ cenſendi* Valachi, *ex hodierno prouinciæ habitu: quod norunt Iuris Publici periti.*

(l) *Aliter legas, apud BONFINIUM, Decad. IV. Lib. VI. p. 614. 29. vbi, Saxones, loco difficillimo, primas, in pugna partes, ſibi viriliter depoſcunt.*

www.dacoromanica.ro

De acea turcii care au invadat Transilvania din această direcție au suportat adesea un mare dezastru provocat de o mână de oameni. Mai ușor poți subjuga întreaga Ungarie înaintând din Transilvania - care este lungă de treizeci de mile ungurești, sau aproape, iar iată cam tot atât, sau cu ceva mai puțin - decât ai putea cuceri Transilvania venind din Ungaria. Căci drumurile acestei provincii pot fi cu ușurință barate cu goruni retezați.

2. *Aspectul populației*. La acestea se adaugă faptul că populația este alcătuită din oameni bine proporționați și bine legați, este războinică, înarmată și crește cu pricepere cai robuști și buni.

Natura ținutului. Întreaga țară este când șes când păduri, alternând; tăiată în două pe la mijloc de ape care o apucă fiecare în altă direcție și au curgere întortocheată, după cum vom spune ceva mai târziu, ținutul acesta este un pământ roditor: bogat în vin, aur, argint, fier și alte metale, și, pe lângă toate acestea, este plin de sare; e foarte bogat în vite, sălbăticiuni, urși și pește, așa încât n-ai putea învinui natura că n-a îngrămădit în acel ținut toate înlesnirile vieții.

Transilvania celor patru națiuni. În acest Principat există patru națiuni, de etnie deosebită: unguri, secui, sași, români (k); între aceștia sașii sunt considerați mai nepricepuți (l) într-ale războiului. Ungurii și secuii se folosesc de aceeași limbă, dacă nu punem la socoteală faptul că secuii au anumite cuvinte proprii neamului lor; despre acestea vom face arătare mai pe larg la sfârșitul lucrării.

(k) Nu trebuie numărați între națiunile Transilvaniei valahii, pornind de la configurația etnică a provinciei din zilele noastre: acest lucru l-au examinat specialiștii în drept public.

(l) *Altfel poți citi la Bonfinius, în Decad. IV, C. VI p. 614.29, unde saxonii, într-o situație foarte dificilă, cer bărbățește pentru ei primele atacuri în bătălie.*

www.dacoromanica.ro

Saxonum Transyluanorum origo.

dicemus. SAXONES, (m) dicuntur Saxonum Germaniæ esse coloniæ, per *Carolum Magnum* eo traductæ: quod verum esse arguit, linguæ vtriusque populi consonantia. *Valachi*, Romanorum coloniæ esse traduntur. Eius rei argumentum est, quod multa habeant communia cum idiomate Romano, cuius populi, pleraque numismata, eo loci reperiuntur; haud dubie, magna, vetustatis imperiique isthic Romani, indicia.

Flumina Transyluaniæ.

§. III. In hac Transyluania, Saió, *Bistricia*, duo *Sámos*, magnus & paruus, qui *Viszsza Folyó* hoc est, *aduersus fluens* vulgo appellatur, ac duo Kerres, olim *Cusus* dictus, velox & albus: Marus, qui olim *Amorrus*, *Marisus*, vel *Morossus* vocabatur: *Aranyas*, *Kikellö*, & *Ompay* flumina, oriuntur. Quæ postea diuersis aucta fluuiis, tam intra, quam extra Transyluaniam, maiori eorum parte fiunt nauigabilia. *Saió*, in finibus Siculiæ, Septentrionem versus, ortum habet; qui, mixtus primum *Bistricia* amne, ciuitatem, & opibus & ciuium multitudine, satis potentem alluente, supra oppidum *Dees*; in cuius montibus sal foditur, in *Samosium magnum*, ex radicibus alpium Moldauiæ emersum, ingreditur; circa quod oppidum, *Samosium* etiam *paruum*, ex radice alpis *Kalata*, ad meridiem sitæ, supra oppidum *Vásárhely* ortum, admit-

Saió.

Sámos.

(m) *Eleganti compendio exhibet TOPPELTINUS, doctorum, de Saxonum originibus, controuersias, loco cit. Cap. III.*

www.dacoromanica.ro

Originea saşilor transilvani. Saşi sunt numiţi cei care susţin că ei sunt colonii ale saxonilor din Germania, strămutate acolo de Carol cel Mare; că acesta este adevărul ne-o arată potrivirea (m) sonoră a limbii şi a uneia şi a celeilalte dintre cele două populaţii. Românii sunt încredinţaţi că ei sunt colonii ale romanilor. Dovada acestei origini este faptul că limba lor are multe elemente comune cu idiomul romanilor[71] şi că în acest loc se găsesc foarte multe monede ale acelui popor - fără îndoială indicii importante ale vechimii şi stăpânirii romane acolo.

3. *Fluviile Transilvaniei.* În această Transilvanie îşi au obârşia fluviile: Şieul[72], Bistriţa[73], două Someşuri, Mare şi Mic (cel care în limba poporului este numit Viszsza Folyo, adică râul îndărătnic)[74] şi două Crişuri (apă numită în vechime Cusus) Crişul Repede şi Crişul Alb, Mureşul (care în vechime se numea Amorrois, Marisus sau Morossus), Arieşul, Ciceul[75] şi Ampoiul. Cele mai multe dintre aceste ape după izvorâre, sporind cu diferite râuri, devin navigabile atât înăuntrul Transilvaniei cât şi în afara ei.

Şieul şi Someşul. Şieul are izvorul la hotarele ţării secuilor, către nord; acesta unindu-se mai întâi cu râul Bistriţa şi, scăldând cetatea cu acelaşi nume[76], destul de puternică şi prin bogăţii şi prin mulţimea de cetăţeni, dincolo de târgul Dej, din ai cărui munţi se scoate sare, el intră în Someşul Mare, ivit de la poalele munţilor Moldovei[77]; în preajma aceluiaşi târg, Someşul Mare primeşte la sânu-i şi apele Someşului Mic[78], cel născut din muntele Kalata, situat la miazăzi, dincolo de târgul Dumbrava.

(m) *Toppeltinus, în remarcabilul compendiu despre originile saxonilor, prezintă controversele învăţaţilor în cap. III*

71) A se consulta I. Fischer, *Latina dunăreană*, Editura ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

72) *Şieul* - în originalul latin Saio, - onis: râu în nordul Transilvaniei (68 Km.), afluent al Someşului Mare, având izvorul în Munţii Calimani şi afluent principal Bistriţa transilvana; nu trebuie confundat cu Sajo, - onis, râu în Ungana de Sus, azi Slovacia, chiar dacă grafia olahiană este inconsecventă (vezi cap. X, 7; XI, 1 şi 2)

73) Bistriţa transilvană, nu cea moldava. Originea numelui se afla în slavul *bästro = repede, rapid, năvalnic* şi, prin urmare, râul Bistriţa, ca şi Bistra nu însemnă decât Râul repede. A se vedea şi Crişul repede, etc; de altfel în Europa sunt multe Bistriţe.

74) În originalul *adversus fluens* - care curge înapoi; într-adevăr, de la Dej până la Jibou, alunecând de la răsărit spre apus, Someşul ne lasă impresia că se întoarce spre izvor.

75) *Kikelö* - Ciceu se numea, pe atunci, amontele râului Târnava Mare, de la izvor până la Odorhei sau până la Sighişoara. Nicolaus Olahus numeşte Kikelö / Ciceu întregul parcurs al Târnavei Man (222,9Km.) care, primind lângă Blaj şi apele Târnavei Mici (183 Km.) se varsă apoi în Mureş, lângă localitatea Mihalţ.

76) Bistriţa - Năsăud.

77) Someşul Mare (116,9Km.), unul dintre afluenţii fluviului Someş, are izvorul în masivul sudic al Munţilor Rodnei, sub vârful Inău.

78) Someşul Mic (153 Km.) ia naştere prin unirea Someşului Cald cu Someşul Rece care-şi are izvorul în nordul Muntelui Mare.

www.dacoromanica.ro

mittit. Hinc inter duos montes arduos decurrens, *Tibiſco*, ſupra vicum *Naddi* (n) ſub oppido *Namen* miſcetur. Inter fontes *Samoſi Parui* & *Velocis Kewres* ac alpes Valachorum vsque ad flumen magnum *Samoſium*, ſunt *Gyalu*, *Almas*, *Hunyad* arces; *Váſárhely*, *Seek*, *Iklod*, *Némethi*, *Aipreth*, *Kereſzthur*, *Mihály*, *Ciobor*. Non longe a *Gyalu*, *Kewres* ipſe *Velox* oritur, cui loco *Kewresfew*, hoc eſt *Caput Kewres*, eſt nomen: qui in meridiem excurrens ac in anguſtiis montium, crebris reflexionibus gyrisque, vt non ſecus, quam ſæpius reuerſus, vno die vigeſies circiter transmeetur, cum magno inter ſilices ſtrepitu, primum pagum Feketeteü, tum extra Tranſyluaniam, Reüv & Thelegd arces, deinde Varadinum ciuitatem præterlabens, recta meridiem verſus decurrit, admiſſoque vtriusque *Kewres*, *Nigri* & *Albi* fluuio in *Tibiſcum* ſupra *Cſongrád* exoneratur. Fons nigri *Kewres* oritur in alpibus *Belenes*, prope arcem *Fekete-Báthor*. *Albi* vero *Kewres* in montibus *Tranſyluaniæ* meridionalibus circa oppidum *Abrwgh-Banyam*, qui penes *Keres-Banyam* ac *Felthót* ad arcem *Gyulam* & *Bekes* in meridiem decurrit, atque cum aliis duobus *Kewres* in loco iam dicto miſcetur. Fons vero fluuii *Marus*, ſiue *Mariſi*, in *Siculia* ortum habet, qui admiſſis *Gergyn*, & aliis riuulis, eodem fere tractu ortis, ad viſcera penetrat *Tranſyluaniæ*; qui tandem non longe

Albus Kewres.

Niger Kewres.

Eius Fons.

a

(n) *Rectius, ad* Szàmoſzeg, *vnde & vici nomen.*

www.dacoromanica.ro

Apoi, coborând repede la vale între două masive abrupte, Someşul îşi amestecă undele cu Tisa dincolo de satul Naddi (n), mai jos de târgul Namen.

Între izvoarele Someşului Mic, ale Crişului Repede şi Munţii valahilor[79] până la fluviul Someşul Mare se află fortăreţele Gilău, Almaş şi Hunyad[80], precum şi aşezările Vásárhely , Seck, Iklod, Némethi, Alpreth, Kereszthur, Mihály, Ciobor.

Crişurile. Crişul Repede izvorăşte nu departe de Gilău din locul care are numele Kewresfew, adică începutul Crişului / Capul Crişului. Acesta, alergând de acolo spre miazăzi, apoi întorcându-se în strâmtorile munţilor şi schimbând direcţia, face numeroase întoarceri înapoi şi încolăcituri astfel încât, întorcându-se nu odată ci de mai multe ori, să fie trecut de circa douăzeci de ori într-o singură zi; curgând după aceea cu mare zgomot printre blocuri de piatră el întâlneşte mai întâi cătunul Feketeteü[81], apoi, în afara Transilvaniei, fortăreţele Vad şi Tileagd şi în cele din urmă cetatea Varadinum[82] şi se îndepărtează în grabă, în linie dreaptă, spre miazăzi şi, după ce primeşte la sine celelalte două Crişuri, Negru şi Alb, se uşurează de povara apelor în fluviul Tisa, dincolo de Csongrád. Izvorul Crişului Negru se află în munţii Belenes[83], lângă fortăreaţa Batăr, iar izvorul Crişului Alb se află în munţii de miazăzi ai Transilvaniei[84] pe lângă târgul Abrud-Mină. Crişul Alb curge repede spre sud prin Baia-Criş şi Felthoth până la fortăreaţa Gyula şi Bekes şi se uneşte cu celelalte două Crişuri în locul deja pomenit.

Mureşul şi Arieşul. Iar izvorul fluviului Marus, sau Maris are obârşia în ţinutul secuilor; această apă după ce a primit afluentul Geryn[85] şi alte râulete, născute aproape pe aceeaşi întindere, pătrunde în măruntaiele Transilvaniei.

(n) Mai corect la Szamosfzeg de unde vine şi numele satului.

79) Munţii Apuseni.

80) *Hunyad / Hwnyad* - nume pe care între anii 1356 - 1733, l-au purtat atât fortăreaţa, castrul şi cetatea, cât şi satele comitatului. Atestat documentar din 1265 ca „arhidiaconat de Hungnod" oraşul contemporan Hunedoara s-a mai numit, cronologc, astfel: Hunod (1276), Hunad (1331), Honod (1333), Hunada (1334), Vayda - Hunlad (1733), Eisenmarkt, Eisenstadt, Hunyadiopolis, Hinyidare, Hinyedora, Inidoara, Hunidára.

81) *Feketeteü* - cătunul contemporan Fecheteu, sau Balta neagră.

82) *Varadinum* - numele medieval al oraşului contemporan Oradea; şi *Magnum Varadinum* - Oradea Mare.

83) *Belenes / Belényes* - Beiuş.

84) Munţii Metalifen.

85) *Geryn* - Gurghiu (55 Km.), afluent al Mureşului; are izvorul în Munţii Gurghiului, străbate piemontul cu acelaşi nume şi se varsă în Mureş, la Reghin.

www.dacoromanica.ro

Aranyas fluuius. a *Gherend* oppido, fluuium *Aranyas* ad meridiem in alpibus Septentrionalibus, circa oppidum *Alrwgh-Banyam* ſitis, Orientem & Septentrionem verſus, penes vicos *Lwpſa*, *Thorozko*, ac oppidum *Thorda*, in cuius montibus ſal eſt, defluentem admittit. Ideo nomine *Aranyas* appellatum; quia non ſecus, quam de *Tago* Hiſpaniæ, ac *Paſtolo* Lydiæ fluminibus memoriæ proditum eſt, aureas vehat arenas: *Aranyas* enim Hungaris ſonat *auratus* (o).

Ciuitas Alba Iulia, *ſedes Epiſcopi.* Hinc *Mariſus* ipſe, admiſſis ſupra *Albam Gyulam*, quæ ſedes eſt Epiſcopi Tranſyluanenſis, (Eccleſia Cathedrali multisque opulentis Sacerdotiis & ſepultura *Ioannis Hunyadis* inclyta) *Kykelew*, *Ompay*, & aliis fluuiolis, penes eandem *Albam Gyulam*, & oppida *Hynez* & *Borberek* dirimens, meridiem verſus inter oppidum *Zázuáros* & *Rapolth*, (a quibus ſpatio duorum milliarium, *Hunyad* arx fortiſſima, ſub radice montis meridionalis ſita diſtat,) haud procul a *Demia*, arce in altiſſimo monte condita, penes *Kapronczam*, & *Varalyam*, inter montes vtrinque eminentes, qui riuulos illi infundunt plerosque, labitur; deinde prætergrediens *Lippam* arcem, *Orodium* Præpoſituram & Eccleſiam collegiatam, *Nagylak* arcem, ad *Zegedinum* oppidum, *Tibiſco* miſcetur.

Hunyad, & Demia, arces.

Zegedinum oppidum.

§. IV. Inter fontem *Aranyas* & eius oſtia, a Septentrione incipiendo meridiem

(o) *Igitur, concordat, cum veterum* Chryſio, *vocabulum: quod itidem ab auro petitum eſt.*

www.dacoromanica.ro

În cele din urmă, nu departe de târgul Gerend[86], Mureșul primește la sine râul Arieș, care coborând spre miază-zi, în munții de nord așezați în jurul cetății Abrud, curge la vale prin satele Lupsa, Thorozko[87] și prin târgul Turda în ai cărui munți se află sare. Râul acesta de aceea a fost numit Arieș, fiindcă el cară nisipuri de aur întocmai așa cum ne-a transmis tradiția despre fluviile Tag al Spaniei și Pactol al Lydiei; căci în ungurește Aranyas înseamnă aurit (o).

Cetatea Alba-Iulia, scaunul episcopului. Fortărețele Hunedoara și Deva. Apoi Mureșul însuși, după ce dincolo de Alba-Iulia, care este scaunul episcopului de Transilvania (vestită prin biserica ei catedrală, multe și bogate sacerdoții și mormântul lui Iancu de Hunedoara) a primit la sine Târnava, Ampoiul și alte râușoare înlăuntrul aceleiași cetăți Alba-Iulia și, împărțind în două târgurile Vinț și Vurpăr[88], alunecă spre miazăzi între târgul Orăștie și Rapolt (separată de acestea cu o distanță de două mile și așezată la poalele munților de miazăzi se află fortăreața Hunedoara, nu departe de Deva, cetatea întemeiată pe un vârf de munte);apoi Mureșul curge la Căpruța și Tămășești printre munți care amenință din amândouă părțile și care varsă în el mai multe pâraie; în cele din urmă înaintând până la fortăreața Lipova, la Prepozitura și Ecclesia corporatistă Arad și la fortăreața Nădlac, Mureșul își amestecă apele cu Tisa la târgul Seghedin.

(o) *Prin urmare cuvântul concordă cu vechiul Chrysium care tot așa s-a derivat de la aur.*

86) *Gerend* - numele actualei localități Grind, în jud. Alba.

87) *Thorozko / Toroczkó* - numele actualei localități Colțești - Turda.

88) *Borberek* - Vurpăr, comună în județul Alba, contopită cu Vințul de Jos; atestată documentar din anul 1248, când s-au așezat acolo și în Vinț teutonii, localitatea s-a numit Burgberg, apoi Burperg (1320), Borperg (1312), Borberek (1421), Vurpad (1636), Vurper (1733).

www.dacoromanica.ro

diem verſus, ſunt oppida, & villæ, *Sanctus Rex*, *Detze*, vbi naues ſale onerantur, *Myſoslo*, *Thorozko*, *Enyed*, *Dyod*, arx *Szent-Mihaly-Kew*, *Lwpſa*, *Polſaga*, *Zalothna*, *Bakay*: item *Kebelkuth Somkerek*, *Bontzida*, *Ludas*, *Kolos*, vbi ſal e monte extrahitur, & alia nonnulla. *Kolosuár*, Teutonice Clauſenburg, quæ olim *Zeugma* fuiſſe traditur. Ciuitas, & ſitu, & opibus, & rerum omnium copia, mercatoribusque inclyta. Abbatia *Colosmonoſtor*, *Thorda* oppidum; penes quod ſimiliter ſal ſcinditur; & multa alia. Vltra, ſub Siculia, intra alpes, quæ orientem verſus *Transalpinæ* imminent, & quibus ad meridiem Tranſyluania, ab Hungaria diſiungitur, ſunt oppida: *Regen*, *Vaſárhely*, *Zakad*, *Terem*, *Nagylak*, *Saaros*, *Vduarhely*, *Rehalom*, arx *Kikeleü*, non minus munita, quam amœna. Ciuitates: *Megyes*, & ſitu & arte munita, ac vſui hominum commodiſſima; altera ciuitas, *Braſſouia*, ſiue *Corona*, antea *Zemigethuſa* (p) appellata, ad fines Tranſyluaniæ, orientem verſus ſita eſt, tum munita, tum ciuium, & mercatorum frequentia, celebris, victu vero commoda. Adhæc, Tranſalpinorum, & aliorum externorum hominum emporium. Huic vicina eſt arx *Thertz*, fortiſſima, clauſtrum veluti, & porta Tranſyluaniæ, qua Tranſalpinis eſt introitus, in aſperrimo loco ſita.

Kolosuár ciuitas.

Thorda oppidum.

Braſſouia ciuitas.

Thertz arx.

E CA-

(p) *Videndus de hac vrbe eſt, ne antiquiores ſollicitemus, STEPHANUS ZAMOSIUS, Analectorum Lapidum Daciæ, Cap. V. p. 33. Prodiit libellus PATAVII, A. 1593. forma duodec. mai.*

www.dacoromanica.ro

4. Între izvorul Arieșului și vărsarea lui în Mureș, începând de la nord către sud, se află târgurile și satele: Sfântul rege, Decea, unde se încarcă navele cu sare, Mirăslău, Colțești, Aiud, Stremț, fortăreața Sânmihai-Criș, Lupșa, Posaga, Zlatna, Băcăinți; de asemenea Chibulcut, Șintereag, Bonțida, Luduș, Cojocna unde se extrage sare din munte și multe altele.

Cetatea Cluj. Târgul Turda. Kólosvár, pe nemțește Clausenburg, care odinioară se zice că s-a numit Zeugma. Cetatea e deosebită și prin așezare, și prin resurse, și prin bogăția mărfurilor de tot felul și a negustorilor.

Cluj-Mânăștur este abație, Turda este târg, lângă care, de asemenea, se taie blocuri de sare; și multe altele. Dincolo[89], mai jos de țara secuilor, între munții care se înalță către răsăritul Țării Românești și prin care se desparte, la miazăzi, Transilvania de Ungaria, se află târgurile Reghin, Târgu-Mureș, Zakad[90], Târnăveni, Noșlac, Saaros[91], Odorhei, Récalom[92] și fortăreața Ciceu - nu mai puțin întărită pe cât este de plăcută vederii.

Cetatea Brașov. Apoi sunt cetățile: Mediaș, - și prin așezare, și prin meșteșugul fortificațiilor foarte avantajoasă pentru traiul oamenilor; celălalt oraș, Brașovul sau Corona mai înainte numit Zémigethúsa (p), este situat spre răsărit , la granițele Transilvaniei; orașul acesta este pe de o parte bine întărit, iar pe de alta vestit pentru mulțimea locuitorilor și a negustorilor, iar în privința alimentelor este cu adevărat convenabil. Pe lângă acestea Brașovul este antrepozitul celor din Țara Românească și al celorlalți oameni străini de zonă.

Fortăreața Bran. Fortăreața[93] Bran, extraordinar de bine întărită, se află în apropierea Brașovului, așezată într-un loc foarte prăpăstios și este întocmai ca o încuietoare și poartă a Transilvaniei pe unde este intrarea la românii de peste munți.

(p) Trebuie văzut în legătură cu acest oraș, ca să nu-i solicităm pe antici, Ștefan Zamosiu "Culegere de inscripții din Dacia" cap. V, p. 33. A editat opusculul la Padova, în anul 1593.

89) La nord-est.

90) *Zakad* - cătunul Săcădat, on Săcădat - Coher, ambele înglobate mai târziu în orașul contemporan Sovata.

91) Saaros - este Șaroșul pe Târnave, sau altfel numit Șaroșul săsesc (germ. Scharesch).

92) *Récalom* - probabil Recea, cătun al satului Tulgheș - Gheorghieni (cf. Indicator alfabetic al localităților din R.P.R , București, ed. 1956).

93) *Bran / Bran Poartă,* ung. Törcsvár, germ. Törzburg. Atestată documnetar din 1367 ca Terch, apoi Turcz (1373), Lapis Tydnci (1377), Castrum Torcz (1412), Bran (1421), Tursch (1427), Therch (1428), etc. Forma Thertz, utilizată de Olahus, nu apare în alte documente, dar ea indică, neîndoielnic, numele fortăreței Bran.

www.dacoromanica.ro

CAPVT XV.

Continuatio Descriptionis Transylvaniæ.

Septem ciuitates, siue Sedes Saxonicæ.

HInc sunt septem Ciuitates, quas *Sedes* vocant *Saxonicas:* Cibinium, Szászebes, siue *Millembach*, olim *Sabesus*, *Segesuár*, *Sasuáros*, siue *Brosz*, *Vyntz*, *Bertalom*, & *Holtzonia*. Harum quarumlibet præfecturam, quæ *Iudicatus Regius* vulgo vocatur, Rex confert. Subsunt his singulis, multa oppida & vici.

Cibinium ciuitas.

§. II. CIBINIUM, (q) caput septem Sedium Saxonicalium, qua orientem & meridiem respicit, in colle; qua vero alias plagas, in ipsius collis lateribus exstructa est. Fons est in loco vrbis editiore, ex quo aqua, per canales eo ducta, in labrum decidit: hoc magna incolarum pars vtitur. Qua ab occidente intratur, in loco vrbis humiliore, admissum est brachium *Cibini* amnis, qui pleno alueo extra mœnia delabens, in fluuium *Altum*, complures riuulos, ex Septentrionalibus Siculiæ plagis ortos, prius admittentem, non procul a turri rubra, exoneratur. Hoc

(q) *Est & in Hungaria, CIBINIUM, seu* Sibinium, *Comitatus Sárosiensis, Libera Regiaque Ciuitas, cum hac Saxonum Transyluaniæ Metropoli, haud confundenda: de qua supra, p. 49.*

www.dacoromanica.ro

Capitolul XV.
Continuarea descrierii Transilvaniei

Cele șapte cetăți sau scaune săsești. Apoi sunt șapte cetăți pe care oamenii le numesc scaune săsești: Sibiu, Sebeșul săsesc sau Millembach, mai demult numit Sabesus, Sighișoara, Orăștie sau Brosz, Vinț, Biertan și Holtzonia[94]. Oricăreia dintre acestea regele îi atribuie o prefectură care popular se numește judecătoria regală. Numai acestora le sunt subordonate mai multe târguri și sate.

2. *Cetatea Sibiu.* Sibiul (q), capitala celor șapte scaune săsești, se află pe o colină, orientată spre răsărit și miazăzi, dar, desigur, orașul a fost construit și pe marginile aceleiași coline și pe câmpiile din jurul ei. În locul cel mai înalt al orașului există un izvor de unde apa, adusă acolo prin canale, cade într-un bazin: de această apă se folosește o mare parte dintre locuitori. În acest oraș, dinspre apus, în locul mai jos al orașului a fost adus un braț al râului Cibin; care, alunecând dincolo de ziduri cu albia din nou plină, coboară spre fluviul Olt, după ce mai înainte a primit la sine un mare număr de râușoare, născute pe întinderile din munții de miazănoapte ai țării secuilor, și se eliberează de povară nu departe de Turnul Roșu.

(q) Este în Ungaria o localitate Cibinum, sau Sibinium în comitatul Sáros, cetate liberă și regală, care nu trebuie confundată cu această capitală a saxonilor din Transilvania; despre aceasta vezi în urmă pg. 49

94) *Hoitzonia* - Hosman / Hozman, germ. Holtzmengen, comună în județul Sibiu, atestată documentar din 1317 (ecclesia de Holzmenia).

www.dacoromanica.ro

Hoc brachio, molæ frumentariæ, & aliæ intra mœnia, ad ciuium vſum fabricatæ, aguntur. Magna eſt hæc vrbs, atque potens, & non ſolum ædificiis magnificis decora, ſed omnibus negotiationibus, aliisque rebus florens. Adhæc, munitiſſima præter mœnia, quæ & lata ſunt, & turribus crebris robuſta, foſſa ex omni parte, præterquam ab oriente, aquatica, & lata, & profunda, circumducta eſt. Quam extrinſecus, in omnem vrbis partem latiſſima & altiſſima viuaria, in triplicem & quadruplicem ordinem, alicubi ad vnum fere Italicum milliarium, circumcingunt: ob quæ, non patet ad mœnia aliunde hoſtibus acceſſus, quam per vias, quæ ducunt diuerſis e regionibus, ad vrbis portas. Hæ quoque vallo, clauſtris & aliis munimentis ſatis firmatæ ſunt, vt vix alia ratione vrbs expugnari poſſit, præterquam inedia, aut ciuium negligentia, vel diſcordia: quibus potentes ſæpe vrbes periclitatæ fuere. Non procul hinc ad radicem alpium, quæ ſunt Tranſalpinam verſus, eſt turris fortiſſima, ſub ditione Cibinienſium exiſtens, quæ *Rubra* vocatur. Hac Turcæ, per arduа alpium itinera ſæpe inuaſere Tranſyluaniam, cum maxima ſui clade.

§. III. A Cibinio, non longe diſſitum eſt oppidum *Vizakna*, prope quod ſal effoditur. Ciuitati ZAZVAROS; cuius præfectura, nobis hæreditaria, *Matthæus Oláhus*, frater fungitur, in loco amœno

www.dacoromanica.ro

Cu brațul interior al Cibinului, înăuntrul zidurilor, se pun în mișcare morile de grâu și alte mijloace tehnice[95] fabricate ca să fie folosite de cetățeni.

Mare este orașul acesta, dar mai ales puternic și nu numai datorită edificiilor sale, magnifice în privința podoabelor, ci și fiindcă este el însuși în situație înfloritoare datorită negustoriilor de tot felul și a afacerilor bancare. În plus, în afară de zidurile foarte bine întărite, care sunt groase și solide, cu turnuri dese, cetatea este înconjurată din fiecare parte, mai puțin cea răsăriteană, cu un șanț plin cu apă și lat și adânc. Șanțul acesta, pe dinafară, îl înconjură pe toată întinderea orașului heleștee foarte lungi și foarte adânci, pe trei sau patru șiruri, undeva ca la o milă romană: din cauza acestor heleștee accesul dușmanilor la ziduri nu se mai deschide din altă parte decât pe căile de la răsărit care, venind din diversele ținuturi, duc la porțile orașului. Chiar și porțile sunt destul de bine asigurate cu un parapet, cu încuietori și alte mijloace de apărare, așa încât cu greu s-ar putea cuceri orașul prin alt mijloc în afară de înfometare,- sau prin dezbinare, căci adesea orașe puternice au fost primejduite cu astfel de mijloace. Nu departe de aici, la poalele munților care se întind către Țara Românească, există un turn foarte bine întărit care se cheamă Turnul Roșu și este sub autoritatea sibienilor. Prin acest loc, din cauza trecătorilor prăpăstioase ale munților, turcii au atacat adeseori Transilvania cu cel mai mare dezastru pentru ei.

3. De la Sibiu, nu la mare distanță se află târgul Apa Sărată[96] , lângă care se scoate sare. Aparține cetății Orăștie, a cărei prefectură, acordată din tată-n fiu nouă, o îndeplinește acum fratele meu, Matei Olahus;

95) Conservate și expuse în Muzeul tehnicii populare din Dumbravă, în orașul Sibiu se pot vedea exemplare variate: moară, piuă, darac, valțuri, etc.

96) *Vizakna* - rom. Apa Sărată este orașul Ocna / Ocna Sibiului, stațiune balneoclimaterică.

www.dacoromanica.ro

& fertili ſita, & propter propinquum illi flumen, ad incolendum commoda; ſubeſt ad vnum milliarium, ſeptentrionem verſus, vicus quidam, cui nomen eſt *Kenyér*, latine *Panis*. Huic adiacet campus eiusdem nominis, (r) planus longeque diffuſus: qui memorabilis eſt, Turcarum & Hungarorum quoque, magna internecione. MATTHIÆ regis tempeſtate, dum *Stephanus Bothoreus* Tranſyluaniæ præeſſet, Turci, duce *Balibego*, alpibus ſuperatis, numero, vt traditur, ſexaginta millium equitum, inuaſere Tranſyluaniam. His *Stephanus*, coactis ſubito omnibus, quæ potuere, Tranſyluaniæ copiis, accerſito etiam in auxilium, *Paulo Kynisy*, Comite Temeſienſi, præter Turcarum ſpem, in eo campo occurrit: vbi tanta vtrinque commiſſa eſt cædes, vt riuulum, qui in campi medio labitur, ſanguine mixtum fuiſſe, ab his, qui prælio interfuerunt, audiuerim. *Balibegus*, cum paucis, per alpes difficulter euaſit: noſtrorum maxima pars interiit. *Stephanum Bothoreum* Vaiuodam, equus ab hoſtibus vulneratus deiecerat, qui tamen adiutus a ſuis, incolumis euaſit: in eo, quo deciderat loco, ſacellum poſtea ædificauit, huius rei, perpetuum monumentum. Epiſcopi Tranſyluani eius temporis, ducenti equites cataphracti, in ea pugna deſiderati ſunt.

Campus Kenyér.

Ad

(r) *Hungaris*, Kenyér-Mezö. *Pugnæ hiſtoriam legere eſt apud BONFINIUM, Decad. IV. Lib. VI. p. 614. ſeq.*

www.dacoromanica.ro

cetatea Orăștie este așezată într-un loc plăcut și fertil, este potrivită pentru toate culturile din cauza apropierii de fluviu și mai cuprinde, la aproximativ o milă spre nord, un sat al cărui nume este Kenyér, pe latinește Pâine. La marginea acestui sat se așterne câmpia cu același nume, plană și întinsă până departe: ceasta este aducătoare aminte a unui cumplit masacru, al turcilor și chiar și al ungurilor (r). În vremea regelui Matei, pe când Ștefan Báthory conducea Transilvania, Turcii, sub conducerea lui Balibeg, după ce au trecut munții, au invadat Transilvania cu un număr de șase sute de călăreți, după cum se spune. Ștefan Báthory, după ce a strâns în grabă toate trupele pe care le-a putut aduna din Transilvania și după ce l-a chemat în ajutor chiar pe Paul Kynisy, comite de Timișoara, pe neașteptate le-a ieșit turcilor înainte în acea câmpie: iar acolo cu atâta forță s-a comis măcelul, și dintr-o parte și din cealaltă, încât am auzit că râulețul care curge domol prin mijlocul câmpiei a fost amestecat cu sânge de la cei care luaseră parte la bătălie. Balibeg, cu puțini dintre ai săi, a scăpat cu greu fugind printre munți, iar dintr-ai noștri o foarte mare parte a pierit.

Pe voevodul Ștefan Báthory care căzuse, fiindcă-i fusese rănit calul de către dușmani, ai săi l-au ajutat și a ieșit teafăr din bătălie; iar după aceea, în locul în care căzuse de pe cal, el a ridicat un mic sanctuar, semn veșnic amintitor al acelui moment de cumpănă. Două sute de cavaleri, în armură și cămașă de zale, ai Episcopului de Transilvania din timpul acela au fost răpuși în acea luptă.

(r) *În ungurește Kenyér-Mezö. Trebuie citită istoria bătăliei la Bonfinius, Decad. IV, C. VI, p. 614 seq.*

www.dacoromanica.ro

Ad horum corpora conquirenda, ipſemet profectus, ea, *Albam Iuliam*, quæ tribus circiter milliaribus ab eo diſtat campo, cum pompa funebri reduxit. Tanta fuit boni huius viri, erga ſuos, in defenſione ab hoſtibus patriæ, trucidatos pietas.

§. IV. Cenſus habent *Saxones*, ſtatutos, quos Regi conferunt. Sæpe tamen, maior legitimo ab eis exigitur. Agriculturæ, & aliis laboribus ſunt mirum in modum dediti: fœminæ perinde opus faciunt, ac mares, quæ patientiſſimæ ſunt laborum. His ex cauſſis *Saxones* opulenti ſunt, hoſpites honorifice excipiunt, & lautiſſime tractant. *Saxonum indoles.*

§. V. FOGARAS, arx munitiſſima, ad radices alpium, quæ Tranſyluaniam, a Tranſalpinis diuidunt, condita: riuulis, qui ex alpibus delabuntur; in queis truttæ ſunt, & alii piſces delicatiores; aliisque rebus amœna. Hæc arx eſt, veluti quidam paruus (s) *Ducatus*. Subiecti enim ſunt ei Bojarones Valachi, qui arcis dominum obſeruant, vt Principem. *Fogaras arx.*

(s) *Terra Fogaras, in diplomatibus audit; in titulis, inclutæ gentis COMITUM NADASDY, relata: quibus iuribus, alibi diſpiciemus.*

www.dacoromanica.ro

Plecând el însuși, ca să caute corpurile cavalerilor, le-a adunat de peste tot și, cu ceremonialul funerar cuvenit, le-a readus în Alba-Iulia, care se află la o depărtare de aproape trei mile de această câmpie. Atât de mare a fost pioșenia acestui bărbat cucernic față de slujitorii săi căsăpiți de dușmani pe când își apărau patria.

4.*Firea sașilor*. Sașii au în sarcină recenzarea averilor și calcularea impozitelor pe care, colectate de peste tot, le aduc regelui. Totuși adeseori de la ei se pretinde mai mult decât este legiuit. Sașii sunt pasionați de agricultură și de alte îndeletniciri într-un chip minunat: femeile, care sunt foarte rezistente la muncă, lucrează la fel ca bărbații. Din aceste cauze sașii sunt foarte bogați, primesc oaspeții arătându-le multă cinstire și îi tratează cu foarte multă distincție.

5. *Cetatea Făgăraș*. Făgărașul, o fortăreață minunat întărită, a fost întemeiată la poalele munților care despart Transilvania de munteni; e scăldată de pâraie care coboară din munți; în acestea sunt păstrăvi și alți pești dintre cei mai delicioși, iar locul este plăcut și pentru alte motive. Această fortăreață este ca un mic ducat (s), căci ei îi sunt subordonați boieri din țara Românească, iar aceștia îl cinstesc pe stăpânul fortăreței ca pe Principe.

(s) Țara Făgărașului în actele oficiale; în titluri a fost atribuită distinsului neam al conților Nadasdy, despre ale căror drepturi vom lua cunoștință altundeva.

www.dacoromanica.ro

CAPVT XVI.

De Reliqua, vltra, & infra Tibiſcum, Hungaria.

Supra *Sámos* fluuium, qui, vt ante memorauimus, inter duos montes in Occidentem primum labitur, ad montes Septentrionales eſt oppidum *Riuulus Dominarum*, (t) & *Felſew-Banya*, circa quæ auri, argenti, & aliorum metallorum ſunt fodinæ. Hinc meridiem verſus occurrit regio *Sámoskewz*, ea ex re ita nominata, quia ſit inter *Sámos* & *Tibi cum* fluuios; in qua ſunt oppida, *Velete*, *Varalya*, *Medyes*, *Dabotz*, *Zathar*, *Wilak*, *Egri*, *Paled*, *Forgola*, & multa alia præter ea. Huius Septemtrio & Occidens eſt *Maromaruſium* Comitatus; in quo citra *Tibiſcum* prope oppidum *Rona*, ſunt ſalis fodinæ, ex quibus ſal perinde, atque ſaxa in lapicidinis ferro excinduntur: quæ cum arce *Hwzth*, in monte alto ſupra ripam *Tibiſci* ſita, tum *Vysk*, ac aliis oppidis, his ſubiectis, pertinent ad reginas Hungariæ, iure donationis propter nuptias. Arx &

Riuulus Dominarum, oppidum.

Maromaruſium Comitatus.

(t) *Nomen latinum, inde traxit originem, quod* Dominarum, *ſeu* Reginarum *olim fuerit, vna cum metallorum reditibus. Hungari, a ſodinarum, ſiue amplitudine, ſiue prouentu diuite,* Nagy Bánya, *vocauerunt. Cenſetur in Liberis Regiisque ciuitatibus.*

www.dacoromanica.ro

Capitolul XVI.
Despre Ungaria de dincolo și de mai jos de Tisa.

Pârâul doamnelor și târgul Lăpuș. Dincolo de fluviul Someș - care, după cum am amintit mai înainte , curge mai întâi spre apus printre două culmi - lângă munții de miazănoapte se află târgul Lăpuș (t) și Felsew-Banya[97] în preajma cărora se găsesc mine de aur, de argint și de alte metale. Apoi către miazăzi te întâmpină Țara Someșului, ținut numit astfel pentru că se întinde între fluviile Someș și Tisa; în acest ținut se află târgurile Velete[98], Váralya[99], Medyes[100], Dabotz[101], Zathar[102], Wilak[103], Egri[104], Paled[105], Forgola[106] și multe altele pe lângă acestea.

Comitatul Maramureș. La nord-vestul Țării Someșului se află comitatul Maramureș în care, dincoace de Tisa, lângă târgul Rona, sunt mine de sare din care se scoate sarea la fel cum în carierele de piatră se fac bucăți stâncile cu o unealtă de fier. Aceste mine, împreună cu fortăreața Hust, situată pe un munte înalt dincolo de țărmul Tisei, apoi Vysk și alte târguri subordonate acestora, aparțin reginelor Ungariei cu titlul de dotă pentru căsătorie.

(t) De unde are originea și numele latin, fiindcă odinioară a fost al Doamnelor sau Reginelor împreună cu veniturile provenite din extragerea metalelor. Unguri, fie după amploarea minelor, fie după venitul mare l-au numit Baia-Mare. Este numărat între cetățile regale și libere.

97) Baia de Sus / Mina de Sus.
98) *Velete* - nu figurează între localitășile, existente sau dispărute, menționate în fondurile arhivale.
99) Localitate dispărută; sat românesc așezat la poalele cetății de lângă Oncești-Sighet.
100) Medyeș - Mediesul Aurit / Medieș.
101) Dobolț, Dăbolț în județul Satu-Mare.
102) Zathar - localitate neidentificată.
103) Wilak - Someș-Uilac / Uilacul Hododului, județul Maramureș.
104) Agriș, comună în județul Sălaj pe râul Agriș.
105) Paled - nu este consemnată în fondurile arhivale, de stat ori particulare, până acum.
106) Forgola - localitate neatestată documentar.

www.dacoromanica.ro

& oppidum *Zewlews*, parochiali templo, reditibus opulento, memorabile, *Dolha*, *Salak*, *Vari*, & oppida pleraque ſunt ſita.

§. II. Ea vero regio, quæ vltra fluuium prædictum *Sámos*, & citra montem Syluoſum, intra quem villæ ſunt plurimæ Valachorum, continetur, vocatur *Sylaghyſágh*; vbi inter alia oppida, *Zehota*, ad ripam *Sámoſii* Orientalem *Zathmár*, ad Occidentalem vero *Nemethy*, viſuntur Tum meridiem verſus occurrit inter *Tibiſcum* & *Samoſium* fluuios ac montes Varadienſes, ad Orientem exiſtentes, vsque ad oppidum *Debretzen*, regio *Nyerkewz*, in qua ſunt oppida *Darocz*, *Domahyda*, *Károl*, *Zántho*, *Bathe*, *Kallo*, *Sancta Margarita*, *Belthewk*, *Zekelhida*, *Markosfalua*, *Bezermeny*, *Guta*, *Zalárd*, *Iſtárd*; infra quæ, Orientem verſus, eſt ciuitas VARADINUM, ſedes Epiſcopi, Eccleſia Cathedrali, ſepultura Diui LADISLAI Regis miraculis clari, & SIGISMUNDI Imperatoris inclyta: in qua, die noctuque, ex eiusdem Cæſaris fundatione, Pſalmi Dauidici, ad eius tumbam, mutatis per vices perſonis, concinuntur. Arx huius conſpicua eſt, tum ſtatua equeſtri, *Diui Ladislai* ærea, ingentis molis, tum ædium magnificentia, quas *Sigismundus Turzo Epiſcopus*, meus olim nutricius, ædificauerat. Ciuitatem eiusdem nominis, a ſeptentrione *Keüres* fluuius, qui in Tranſyluania ſupra oppidum *Hunyad*, & arcem *Sebes* exiguo fonte ortus, *rapidus*, ſiue *velox*, ob rapidum, vt arbi-

Sámos-Keuz regio.

Ciuitas Varadienſis.

www.dacoromanica.ro

Fortăreaţa şi târgul Seleuş sunt demne de amintit pentru templul parohial bogat în venituri; Dolheni, Sălacea, Vari şi mai multe târguri sunt tot în acest comitat.

2. Ţinutul Sălaj. Această regiune, desigur, care se întinde dincolo de fluviul mai înainte pomenit, Someş, şi dincoace de muntele Pădurosul, pe văile căruia sunt foarte multe gospodării ale românilor, se numeşte Sylaghyságh[107]; acolo între alte cetăţi se află Zehota şi pe ţărmul de răsărit al Someşului se vede Satu-Mare, iar pe cel de apus Nemethy[108]. Apoi, spre miazăzi, între fluviile Tisa şi Someş şi munţii Oradiei, care se arată la răsărit, şi până la Debreţin îţi iese în cale ţinutul Nyer-Kewz în care se află târgurile: Darolţ, Domăneşti, Carei, Şantău, Bathe[109], Kallo[110], Sfânta Margareta, Beltiug, Săcueni, Mărcuşa, Bezermeny[111], Guta[112], Sălard, Iştar.

Cetatea Oradea. Mai jos de acestea , spre răsărit, se află cetatea Oradea, scaunul episcopului, vestită pentru biserica ei catedrală, pentru moaştele Sfântului Ladislau, regele renumit prin minuni şi pentru osemintele împăratului Sigismund; în această catedrală, după rânduiala aceluiaşi împărat, la mormântul său se cântă necontenit, zi şi noapte, psalmii lui David, schimbându-se persoanele pe rând. Fortăreaţa acestei cetăţi atrage privirile când prin statuia ecvestră a Sfântului Ladislau, construcţie enormă din aramă, când prin splendoarea edificiilor pe care le construise episcopul Sigismund Turzo, părintele meu spiritual de odinioară. Curgând de la nord cu albia plină acum, după ce a sporit cu multe râuri, taie pe la mijloc aceeaşi cetate fluviul Criş care, izvorând din Transilvania, dincolo de cetatea Hunedoara şi de fortăreaţa Sebeş, dintr-o sursă modestă de apă, este numit Repede sau Rapid din cauza cursului său precipitat - după cum socotesc eu.

---

107) Sălaj.
108) Nemethy - târg dispărut..
109), 110) 111), 112) - numele acestor localităţi nu figurează în fondurile arhivale publicate.

www.dacoromanica.ro

tror, fluxum vocatur, pleno alueo, multis aliis fluuiis auctus, interſecat. A meridie, ſupra arcem, exoneratur ad fluuiolum Petze, brachium exile ipſius Keüres.

§. III. Hinc ſunt vicina: Pöſpeky, Bihorium, Kereſztes, & pleraque oppida. Occidentem verſus, latiſſimi ſunt campi, alendis pecoribus commodiſſimi. *Debreczen oppidum.* In queis eſt oppidum DEBRECZEN, (u) ciuium opulentia, ſex nundinis annuis, pecorum mercatura, & aliis rebus, inſigne. Inferius ſunt: *Agelháza*, *Nadudvar*, *Oſtupal*, aquæ & lignorum indiga. Vtuntur accolæ in fomentum ignis, arundinibus, ceſpitibus, & lignis, procul eo aduectis. Inter hos fuit mihi cognitus, quidam ciuis, cuius nomen erat, *Caſpar Biró*, qui *decem* circiter *millia* (x) boum ſæpe alebat venalia. Hinc verſus meridiem in ripa orientali Tibiſci, *Bala*, *Sanctus Nicolaus*, *Warſán*; in aduerſa vero ripa velocis *Kewreſii*, *Sanctus Andreas*, *Alba Eccleſia*, *Bekyn*, inter vtramque *Thur* oppidum. *Thúr oppidum.*

§. IV. Inter tres *Kewres*, *velocem*, *nigrum*, & *album*, qui tractus *Kewreskewz* vocatur, verſus radices montis, eſt arx *Fekete-Bathor*, *Ireg*; infra quæ ad meridiem ver-

(u) *Anno MDCCXV. Artic. CVIII. in Liberis Regiisque vrbibus relatum.*

(x) *Nolim ſummo viro fidem derogari; numerus tamen hic, maior videtur, quam pro hominis priuati opibus. Ergo, copioſum adeo armentum, integræ ſocietatis fuit, cui* Biró, *iſte, qua ditiſſimus, forte præfuerat.*

www.dacoromanica.ro

Venind de la sud, mai sus de fortăreață se varsă în râușorul Pețea un braț firav al aceluiași Criș.

3. Din acest loc se află în apropiere: Pöspeky, Bihorium[113], Keresztes[114] și mai multe târguri.

Târgul Debrețin. Spre apus sunt câmpii foarte întinse și foarte potrivite pentru hrănirea cirezilor. În aceste câmpii se află cetatea Debrețin (u) renumită pentru bogăția locuitorilor ei, pentru comercializarea vitelor în șase târguri anuale și pentru alte lucruri. Mai jos se află localitățile: Angelhaza, Nadudvár și Ostupal, toate trei lipsite și de apă și de lemne. Cei care le locuiesc se folosesc pentru hrănirea focului de trestie, de păpuriș și de lemne transportate acolo de departe. Între acești locuitori am cunoscut un cetățean pe care-l chema Caspar Biró, care adesea hrănea în țarcurile sale pentru vânzare circa zece mii (x) de boi.

De aici, către miazăzi, pe țărmul răsăritean al Tisei se află: Bala, Sânnicolau și Warsán, iar pe țărmul dimpotrivă al Crișului repede sunt Sânandrei, Biserica Albă, Bekyn și între una și cealaltă e târgul Thur.

4. Pe teritoriul cuprins între cele trei Crișuri Repede, Negru și Alb - care se numește Țara Crișurilor sau Crișana - către poalele muntelui Ireg se află fortăreața Batăr. Mai jos de aceasta se întind la sud târgurile Cefa, Cornești, Ceanul Mare, Kelesér[115], Meșcreac, Zarka[116].

(u) *Raportat în listele orașelor libere și regale pentru anul 1715, art. 108.*
(x) *N-aș vrea să fie micșorată exactatea relatării distinsului bărbat; totuși acest număr îmi pare prea mare față de puterea economică a unui particular.*
Prin urmare , o cireadă atât de numeroasă a fost a întregi comunități căreia Biro ăsta, oricât ar fi fost el de bogat, îi era din întâmplare conducător.

113) *Bihorium* - Biharea / Biharia, atestată documentar din anul 1075 în calitate de „civitas Bichor", Byhor (1093); în 1198 exista acolo un „castrum Bychor" pe lângă care s-a dezvoltat mai târziu „villa Bichor", adică „satul Bihor" (1220).
114) Keresztes - Oprișani / Cnstiș, sat înglobat orașului Turda; în documentele de arhivă apare cu denumirile Villa Cruciferrorum de Torda (1288), Keresztes (1762), Krisztis (1850), Cnstiș (1854).
115) . Kelesér- localitate dispărută; în prezent numele este păstrat de pusta Coleșer, la sud-vest de Salonta.
116) Zarka - localitate dispărută; menționată documentar din 1312 ea ocupa teritoriul dintre Petrești de Jos, Agriș, Surduc, jud. Cluj Napoca.

www.dacoromanica.ro

vergunt, *Chefa*, *Zadan*, *Mezewegyan*, *Kelefer*, *Gyarmad*, *Sarkád* oppida. Hinc magis ad Orientem arx munita *Gywla*, *Bezedy*, *Theleky*, *Mezke*, *Talpas*, *Feltkoth*, oppida. Quæ autem inter *Album Kewres* & *Maros* fluuios in meridiem porrigitur regio, *Mároskewz* vocatur. In ea, verſus promontorium *Makra*, in quo optima naſcuntur vina, ſunt arces *Solymos*, *Lyppa*, *Világoswár*; tum ad *Kerewſii* ripam *Pankotha*, *Zarád*, *Kerek*. Dehinc magis ad meridiem ſita ſunt oppida *Simand*, *Paly*, Præpoſitura *Grodienſis* non parui nominis, arx *Naghlak*, oppida, *Bozzás*, *Rawazháza*, *Kwthas*, *Perek*, *Hethes*, *Sanctus Ladislaus*, *Czongrad*, & alia plurima.

Gyula arx.

Solymós Lippa.

CAPVT XVII.

De Prouincia Themeſienſi, & huius vicinia.

Ex rupe, aut monte, qui oppido *Karanſebes* imminet, oritur amnis *Themes*, qui illud ac caſtellum & oppidum *Lugas*, cuius incolæ ſunt fere omnes equites, militiæ dediti, ac Poſſam alluens, meridiem verſus defluit, ac arcem *Themeswár* fortiſſimam, ab ipſo amne ita denominatam, attingit. Hæc arx obſtat Turcis, ne a Samandria, pertranſito Danu-

Themes amnis.

Themeswár arx.

www.dacoromanica.ro

Fortăreața Gyula. Apoi, mai la răsărit se află fortăreața bine întărită Gyula și târgurile Bezely[117], Telchiu, Mișca, Talpoș, Felthoth[118]. Iar ținutul care se întinde spre miazăzi, între fluviile Crișul Alb și Mureș, se numește Țara Mureșului.

Șoimuș și Lipova. În această regiune către promontoriul Mocrea, pe care se produc vinuri foarte bune sunt fortărețele Șoimuș, Lipova, Șiria, apoi pe malul Crișului sunt Pâncota, Sărand , Caporal Alexa. De aici încolo, mult mai la sud, se află târgurile Șimand și Paleu, Prepozitura de renume a Aradului, fortăreața Nădlac, târgurile Bozzás[119], Rawazháza[120], Kwthas[121], Perek[122], Hethes[123], Sfântul Ladislau, Czóngrad și altele, foarte numeroase.

Capitolul XVII.
Despre Timișoara și vecinătățile acesteia.

Din stânca, sau muntele, care domină cetatea Caransebeș, se ivește râul Timiș care curge la vale spre miazăzi și, scăldând apoi și Caransebeșul și castelul și cetatea Lugoj - ai cărei locuitori sunt aproape toți cavaleri, dedicați artei militare - și Păușa, ajunge aproape de fortăreața Timișoara, foarte puternică și numită astfel de la numele râului. Această fortăreață a fost stavilă împotriva turcilor ca nu cumva din Samandria, după ce au trecut Dunărea dincolo, ei să poată trece Timișul și să invadeze teritoriile Ungariei.

117) *Bezely* - Beez, atestată documentar din 1247 și distrusă de turci după cucerirea zonei.
118) Localitate neatestată documentar.
119) Bozzás - Dicționarul istoric al localităților din Transilvania, întocmit de Coriolan Suciu, ed. Academiei R.S.R., București, 1967, citează câteva localități cu acest nume, dar nici una nu corespunde zonei descrise de Olahus. Este, probabil, orașul contemporan Buziaș sau o localitate distrusă de turci ca multe altele din zona descrisă.
120) Rawazháza - localitate dispărută; ultima atestare în 1489 (Csánki I, 743) o plasează pe malul Mureșului în fața satului Fântânele - Arad.
121) Kwthas - localitate dispărută; îi păstrează numele pusta Cutaș, la vest de Macea, lângă granită.
122) *Perek* - localitate neindentificată.
123) Hetheș - localitate dispărută; probabil Hethe pentru care Pesty - Krassó (II, 211 - 212) propune împrejurimile localităților Socolari și Ilidia, de lângă Oravița.

www.dacoromanica.ro

nubio Temeſium, traiicere, ac Hungariæ fines inuadere poſſint. Locus hic populoſus, & omni genere comeatuum maxime piſcium, copioſus. Amnis Themeſium per latiſſimos primum defluens campos, partim in Danubium ſeſe euomit, medio inter Samandriam, & Taurunum, ſiue Belogradum, a Septentrionali fluminis ripa, interſtitio; partim, non nihil ad occidentem, factis aliquot inſulis, (quarum aliquot arundinibus & arboribus frequentes ob vehementiam ventorum huc illuc moueri natareque videntur) conuerſus, prope Titulium orientali Tibiſci ripæ ſe infundit; ſicque, ſui partem in Danubium quoque per ucit. Inter hunc Temeſium, & Maros fluuium, quæ ſita eſt regio, *Themeskeüz* (y) vocatur.

Themeskeuz regio.

§. II. In ripa occidentali Themeſy ſunt: *Sarad* (cui in ripa ulteriore *Iclar* & *Rekas*) *Tzona*, *Beregza*, *Czokoan*, *Aracha*; arces, *Beche*, & *Bechkerek*: & multa alia oppida. E regione autem in ripa *Maroſii*, orientali, incipiendo a Borea meridiem verſus, ſunt ex ordine: *Bizere*, *Zeüdy*, *Zevoldin*, *Egres*, *Sanctus Michaël*, CSANADIUM Epiſcopatus, Eccleſia vetuſta, & loci commoditate ſpectabilis; Zombár, Deesk, Zeüurek, mediterranea vero: Zet-

Csanadium Epiſcopatus.

(y) *Ita Hungari adpellant, regiones amnibus interſitas, ſiue inſulæ ſint, ſiue peninſulæ. Tale fuit nomen: Simos-Kæz; Kæros-Kæz; & citeriore vlteriorequeHungaria, Csalló-Kæz; Rába-Kæz, Mura-Kæz*, reliqua.

www.dacoromanica.ro

Ținutul acesta este foarte populat și bogat în tot felul de produse alimentare de tranzit, mai ales de pește. Râul Timiș, curgând la vale mai întâi prin câmpii foarte întinse, în parte se varsă în Dunăre, la mijlocul intervalului de la țărmul de miazănoapte al fluviului, între Samandria și Taurunum, sau Belgrad; în parte, întors mult spre apus, (după ce a dat naștere mai multor insule pline cu trestii și cu arbuști ce par a se mișca și a înota când aici, când dincolo, din cauza violenței vânturilor), se răspândește pe țărmul răsăritean al Tisei lângă Tituliu; și astfel o parte a sa va ajunge chiar în Dunăre. Regiunea care este situată între acest Timiș și fluviul Mureș se numește Țara Timișului (y).

2. Pe țărmul de apus al Timișului se află localitățile: Sălard (căruia pe malul de dincolo îi stau în față Ictar și Recaș), Țona, Beregsău, Czokoan[124], Aracha[125] și fortărețele Bece, Becicherek și multe alte târguri.

Episcopatul Cenad. Iar din zona răsăriteană, de pe țărmul Mureșului, începând de la nord către sud, așezate în ordine se succed: Bizere[126], Zeüdy[127], Zevoldin[128], Egres[129], Sânmihai , Episcopatul Cenad, care se poate vedea pentru biserica veche și pentru armonia locului;

(y) *Așa numesc ungurii pământurile dintre ape fie că sunt insule, fie peninsule. Astfel s-au format numele Sámos-Koez, Koeros-Koez și în Ungaria de dincoace și în cea de dincolo: Csalló - Koez, Rába-Koez, Mura-Koez și altele.*

124) Czokoan - localitate neidentificată.

125) Aracha / Arach - localitate dispărută, cu localizare incertă: pe harta lui I. Sambucus figurează aproape de izvoarele râului Bega; Pesty-Krassó (II,1) o plasează pe Berzava (Bârzava), în apropiere de Deta.

126)*Bissere, Biszere, Bizere, Byzere* - localitate dispărută; în dicționarele specializate poartă numele de mai sus două sate din fostul comitat Timișoara , așezate lângă Vârciorova, în Caraș-Severin și o mănăstire care se afla între Zăbrani și Lipova (cf. Csánki, I, 767).

127) Frumușeni, lângă Arad.

128) *Zevoldin* - nu figurează în fondurile arhivale publicate: probabil a dispărut în timpul luptelor cu turcii.

129) *Egres* - localitatea contemporană Igriș din jud. Timiș.

www.dacoromanica.ro

Zetzen, Zakan, Kenetz, Hcrogſezek, Zenthel, Drozlan, *Galad*, Monoſtor, Czóka. Magna eſt in hoc tractu piſcium copia, quam facit trium fluminum piſcoſorum propinquitas. *Cornelius Duplicius Scepperus*, eques auratus, Cæſaris CAROLI a ſecretis, & conſiliis, quocum mihi eſt, ob eius virtutes, arctiſſima familiaritas, dum anno exacto, apud Turcarum Imperatorem legatione functus, per Hungariam, hoc itinere huc ad Belgas rediiſſet, inter alia noſtra amica colloquia, interrogatus a me; ecquid de *Hungaria* ei videretur: dixit: ſe reuertiſſe per hunc tractum Temeſienſem, deſertum quidem, & nunc vaſtatum a Turcis, ſed piſcibus abundantem. Temeſium fluuium ſe vidiſſe, præ multitudine piſcium, veluti nigricantem & turbidum. Quendam etiam molitorem, rete ſuum immerſiſſe flumini, & veluti e viuario quopiam, tantam exhauſiſſe piſcium (z) multitudinem, ut rete vix eos continere potuerit. Qui ex omni eo numero, non plures, quam unum delegiſſet piſcem, aliis maiorem, cæteros proieciſſet, in continentem: quo facto, ſe molitori non parum ſuccenſuiſſe, propter tot optimorum piſcium iacturam.

§. III.

(z) *Haud vero perpetua eſt hæc, ſeu in Tibiſco, ſeu in reliquis Hungariæ fluuiis, piſcium copia. Peregrinantur non raro, & nunc in hunc, nunc in alium amnem ſe infundunt: quod nos rerum iſtiuſmodi curioſi, docuerunt.*

www.dacoromanica.ro

apoi Zombar[130], Deesk[131], Zeüurek[132] și de bună seamă mediteraneenele Zethen, Zakan, Keneth, Horogsezek[133], Zenthel, Drozlan, Galad[134], Mânăștur, Czoka[135].

Mare este bogăția de pește în acest veritabil traseu al peștilor pe care-l alcătuiește apropierea celor trei râuri pline de pește. Corneluis Duplicius Scepperus, cavaler de rangul întâi de la biroul pentru chestiuni secrete și consiliere al împăratului Carol Quintul - cu care eu, pentru virtuțile lui, am cea mai strânsă prietenie - îndeplinind misiunea de ambasador la sultanul turcilor, când s-a întors la sfârșitul anului aici, în Belgia, făcând acest drum prin Ungaria, între alte conversații amicale ale noastre, fiind întrebat de mine cum i s-a părut, oare, Ungaria, el a răspuns că s-a întors pe acest traseu timișan, pustiu într-adevăr și acum prădat de turci, dar mișunând de pești; că, din cauza mulțimii peștilor, el a văzut fluviul Timiș ca și cum ar fi negru și tulbure. Ba chiar a văzut cum un morar și-a afundat mreaja în fluviu și, întocmai ca dintr-un helești, a scos afară o asemenea mulțime de pești (z) încât abia putuse să-i cuprindă plasa. Acest morar din toată acea cantitate n-a ales mai mulți, ci un singur pește, pe unul mai mare decât ceilalți, iar pe cei rămași i-a aruncat pe uscat; făcând acest lucru, prietenul Scepperus spune că el s-a supărat foarte rău pe morar pentru aruncarea unei atât de mari cantități de pești foarte buni.

(z) Cu siguranță această bogăție de pește nu este permanentă nici în Tisa, nici în celelalte fluvii ale Ungariei. Deseori peștii se deplasează și se afundă când în râul ăsta , când în celălalt: pe noi ne.-au obișnuit cu acest mod ciudat de comportare.

130) *Zombar* - localitate dispărută; se afla între Becicherecul Mic și Sânandrei, jud. Timiș.
131) *Desk* - probabil Deszk / Dezk, la nord-est de Arad.
132) *Zeüurek* - localitate dispărută; probabil pe lângă râul Bârzava, în vechiul comitat Caraș-Severin.
133) *Horogsezek / Horogzegh* - localitate dispărută; se afla pe lângă Comlosul Mare sau Sânnicolau , jud. Timiș.
134) *Galad / Galadna* - Gladna română, atestată din 1454; numele Gladna atestat din 1464; în 1516 este *Oppidum* (târg) ; Gladna română din 1784, iar din 1828 se adaugă și o Gladna germană (cf. Nagy. I. 180) .
135) *Czóka* - localitate dispărută. Atestată documentar din 1333 cu numele Chúka; pădurea din vestul Timișoarei îi poartă numele: Cioca (rom.), Csóka (ung.).

www.dacoromanica.ro

§. III. Inter hunc *Temesium* flumen, & *Danubium*, est campus, qui *Maxous* appellatur, in cuius medio syluoso arx est, *Ersomlyo*, alia item Temesvár versus, campestris arx, *Somlyo* cernitur. In hoc vasto campo, a Temesvár arce, usque ad ripam Danubii, e regione cuius *Samandria*, arx Turcarum ad meridiem sita est, in latitudinem duodecim & amplius milliarium Hungaricorum protenso, sæpe vilus esse dicitur grex ceruorum, ceruarum & damarum, trium quatuor & plurium millium. Quarum venatio, nec nostris tuta est a Turcis, nec illis a nostris, præterquam cum trecenti pluresue egressi fuerint equites. E regione Samandriæ, in ripa Danubii septentrionali, sunt ex ordine ad Boream: Kewy, Dombó, Haram, Buthotzin, Sanctus Ladislaus, Peth, iam a multis annis per Turcas occupatæ.

Campus Maxons.

Ceruorum multitudo.

Seuerinum arx.

§. IV. Hinc SEUERINUM, arx infra Traiani pontem, cum tribus aliis Orsoua, Peth, Mihald, illis subditis Harum præfectus vocabatur BANUS, magistratus inter nostros magni nominis. Sedecim, vel circiter nunc aguntur anni, quod hunc *Banatum* incuria nostrorum amiserimus. Non procul a Seuerino, fons dicitur scaturiens, quem accolæ *Sanctæ Crucis* nominant: cuius aquam, multis accepi conferre corporis languoribus; nihil immundi intra se continere, mortuorum animalium cadauera, experien-

Et Banatus.

Fons Sanctæ Crucis.

www.dacoromanica.ro

3. *Câmpia Maxons și mulțimea cerbilor.* Între acest râu Timiș și Dunăre este o câmpie care se numește Maxons, iar în mijlocul împădurit al acesteia se află o fortăreață, Ersomlyo, și către Timișoara se vede o altă fortăreață, de câmpie, Somlyo. Pe această vastă câmpie de la fortăreața Timișoara până la malul Dunării, întinsă pe o suprafață de douăsprezece mile ungurești în lățime, ba chiar mai mult, de la regiunea în care se află, către sud, fortăreața turcilor Samandria, se spune că adeseori s-a văzut o turmă de trei-patru mii, și chiar mai multe mii de cerbi, cerboaice și căprioare. Vânarea acestora nu este în siguranță nici pentru ai noștri, din cauza turcilor, nici pentru turci, din cauza oamenilor noștri, mai ales după ce au plecat acolo trei sute de călăreți, sau mai mulți.

Din zona Samandriei, pe malul nordic al Dunării se află, în ordine, către miazănoapte: Kewy, Dombó, Haram, Buthotzin, Sfântul Ladislau și Peth, de mai mulți ani ocupate de turci.

4. *Fortăreața și Banatul Severinului.* De aici în colo este Severinul: o fortăreață, mai jos de Podul lui Traian și alte trei bastioane Orșova, Peth[136], Mehadia și supușii acelora. Prefectul acestor teritorii era numit de ei Ban și era un magistrat de renume printre ai noștri. Șaisprezece ani, sau aproape, se împlinesc acum, de când am pierdut acest Banat din nepăsarea conducătorilor noștri.

Izvorul Sfintei Cruci. Nu departe de Severin se spune că țâșnește un izvor pe care localnicii îl numesc al Sfintei Cruci; de la mulți am auzit că apa acestui izvor tămăduiește multe boli ale trupului; că el nu reține nimic murdar în undele sale și chiar cadavrele animalelor moarte, aruncate acolo pentru a-l pune la încercare, puțin după aceea le-a aruncat afară; că în timpul nopții se văd acolo arzând nu știu ce fel de făclii;

136) *Peth / Peeth* - localitate dispărută; menționată în documnete din 1439 când era *castrum*, mai târziu *oppidum* (1521); pe harta lui Ortelius figurează cu numele de Pethi (1532), iar în vremea noastră mai există din ea niște ruine la Dubova, lângă Orșova.

www.dacoromanica.ro

rienti gratia eo proiecta, paulo post eiecisse: faces, nescio quas, ardentes, noctu illhic videri. His ob res etiam Turcis, fontem in magna esse veneratione. Hæc ego olim audiui, a servis *Barnabæ Belay*, Bani eius loci, penes quos fides rerum habeatur.

§. V. Pons TRAIANI, (a) cuius mentionem fecimus, magnificis exstructus

(a) *De PONTE hoc TRAIANI, non eadem est doctorum omnium sententia. LIPSIUS*, Dionis Cassii *fidem sequutus, extra modum molem dilaudat, in*, de Magnitudine Romana, *Libro III. Cap. XIII. p. 163. edit. Antuerp. Plantinianæ, A. 1605. forma quadrip. Idem facit, in Analectis Daciæ Lapidibus SAMOSIUS quoque, Cap. IV. p. 22. seqq. ut alios taceamus. Derogat fidem omnibus, Comes MARSIGLIUS, cum peculiari ad MONTFAUCONEM epistola, quæ exstat, apud SALLENGRE, Thesauro Antiquitatum Rom. Tomo II. num. IX. p. 989. tum* Operis Danubialis, *Tomo II. p. 25. seqq. Fig. XXXIII. & reliquis: ubi locum Dionis præclare excussum legas. Hæc BELIUS. Inscriptionem pontis, qua vulgamus ratione distinctam, ex LAZIO, LEUNCLAVIO, & CLUSII schedis edidit GRUTERUS noti operis Tom. I. Par. I. p. CLXII. 9. in vocula tamen ultima LEUNCLAVIUM quam alios audire maluimus. Locum DIONIS fidelius Latine reddítum legeris in pulcerrimis eius ac nitidissimis Historiarum libris, ingenio & diligentia doctissimi REIMARI in lucem prolatis Hamburgi a. CIↃIↃCCLII. in fol. vol. II. p. 1129. ad quem præter alia eximia hæc etiam notat: veriorem descriptionem cum Dionia conferendam, ex laudati MARSILII Danubio excerpsimus hanc:* Locus sexto milliari Italico infra Cataractam Danubii nunc *Demyrcapi* seu *Porta ferrea*

www.dacoromanica.ro

că din cauza acestor lucruri izvorul este în mare venerație chiar și la turci. Acestea eu le-am auzit mai demult de la slujitorii lui Barnaba Belay, Banul acelui teritoriu, în casa căruia acei slujitori sunt considerați întruchiparea bunei-credințe.

5. *Podul împăratului Traian*. Podul lui Traian (a), despre a cărui existență am făcut mențiune, a fost ridicat prin lucrări grandioase.

(a) *În privința acestui pod al lui Traian nu toți învățații sunt de aceeași părere. Lipsius, urmând cu credință relatarea lui Dio Casius, laudă peste măsură construcția enormă în „Despre măreția romană" C. III, cap. XIII, p. 163, ed. Planitiană de la Anvers, 1605. La fel procedează și Samosius în „Colecția de inscripții din Dacia„ în cap. IV, p. 22, seqq, ca să nu mai vorbesc de alții.*

Micșorează creditul tuturor contele Marsiglius cu epistola excepțională către Monfaucon, care se găsește la Sallengre în „Tezaurul antichităților romane", vol. II, nr. IX, p. 989, apoi în „Lucrări pe Dunăre" vol. II, p. 25 seqq. Fig. 33 și următoarele, unde poți citi pasajul din Dio Casius foarte bine scuturat. Acestea le notează Bel. Inscripția podului, motiv pentru care o prezentăm separat, a publicat-o Gruterus, după desenele lui Laziu și Clusiu, în cunoscuta-i operă, vol. I, partea I, p. 162.9; în ultimul cânticel, totuși, am preferat să-l ascultăm mai degrabă pe Leunclavius decât pe alții. Pasajul lui Dio, mai fidel redat în latinește, îl vei fi citit în preafrumoasele și foarte îngrijitele cărți ale **Istoriilor** *acestuia tipărite la Hamburg datorită talentului și sârguinței preaînvățatului* Reimar, în anul 1752, in folio, vol. II, p. 1129; la această ediție, pe lângă alte admirabile note editorul o însemnnează și pe aceasta: <Din opera „Dunărea" a lăudatului Marsilius am extras această descriere mai adevărată ce ar trebui comparată cu cuvintele lui Dio: „locul este cu șase mile italice mai jos de cascada Dunării numită acum Demircap sau Poarta de Fier,

www.dacoromanica.ro

ctus fuit operibus. Quod licet, ex his, DIONIS CASSII, quæ subieci, verbis cognoscere: „*Per ea*, inquit, *tempora*, *Trajanus lapideum pontem in Istro fecit, opus sane mirandum, & maxime memorabile, cui cætera illius opera vix adæquare possis. Viginti stant ex quadrato lapide pilæ, quarum altitudo centum & quinquaginta pedum, præter fundamenta habetur: latitudo sexaginta pedes continet: distant inter se, centum & septuaginta pedibus, fornicibus vero coniunguntur. Impensa profecto ingens, & vix credibilis. Sed illud mirari conuenit, quanam ratione, & quibus viribus, quove artificio in illa gurgitum altitudine, tamque præcipiti fluuio, tum*

Pons Traiani *Imperatoris.*

rea dictam, ubi cis Danubium in Servia est *Tetisiam*, trans Danubium in Walachia *Severinum* & *Cernez*; T. I. tab. 16. & T. II p. 25. seq. & Tab. 10. seqq. non ubi flumen angustissimum rapidissimum, altissimum, gurgitibus plenum, alueo limoso, ut Dio, sed infra gurgites, ubi flumen lentum, latitudo fere miliaris Italici, fundus arenosus & solidus. ad summum III. orgyas altus. ibid. Ex pilis duabus utrinque in continente residuis, & vestigiis reliquarum colligitur, pilas fuisse latitudinis III. orgyarum, longitudinis VI. org. numero XXIII. fornices XXII. distantia orgyarum XVII. cum dimidia, ut totus pons ad 443. orgyas porrigeretur. ibid p. 27. est autem orgya VI. pedum aut VII. Romanorum. p. 28. Altitudo pontis coniicitur pedum XLVIII. p. 28. seq. Solæ pilæ lapideæ; fornices ex ligno, ut col. Traiana docet, altitudine fere VI. pedum detrahendorum de dictis XLVIII. Pilarum medium constat ex lapidibus heterogeneis, qui vestiti sunt lateribus coctis. p. 29. supersunt & fortalitiorum utrinque rudera ad tuendum pontem. p. 31. seq.

www.dacoromanica.ro

Ceea ce se poate cunoaște și din aceste cuvinte ale lui Dio Cassius pe care le-am adăugat mai jos: „în timpul acela, zice istoricul, Traian a făcut peste Istru[137], un pod de piatră, lucrare uimitoare și cu totul remarcabilă, căreia celelalte construcții ale acelui împărat cu greu i s-ar putea asemui. Stau înfipți douăzeci de piloni de piatră pătrată a căror înălțime este de o sută cincizeci de picioare, fără a pune la socoteală fundația; lățimea lor măsoară șaizeci de picioare; distanța dintre doi piloni este de o sută șaptezeci de picioare și sunt uniți între ei cu bolte. Cheltuială uriașă, desigur, și abia dacă poate fi crezută! Dar toată lumea este de acord că lucrul acesta stârnește admirarea: prin ce extraordinară gândire și prin câte eforturi, sau prin ce meșteșug au avut soldații atunci forță ca să fie construiți pilonii, unul câte unul, și să fie fixate în pământ temeliile unor construcții imense în acea adâncime a vâltorilor și într-un fluviu atât de rapid; în plus, vadurile erau noroioase și nici puhoiul de ape nu putea fi abătut în altă parte[138]. Cât de mare să fie cu adevărat adâncimea apei și cât de lat se întinde râul,

unde dincoace de Dunăre, în Serbia, se află Tetista, iar dincolo de Dunăre, în Valahia, Severinul și Cerna; vol.I, planșa 16 și vol. II, p. 25 și următoarele și planșa 10 și următoarele, nu unde fluviul este foarte îngust și foarte repede și foarte adânc și plin de vâltori, cu albia noroioasă , cum arată Dio, ci mai jos de vâlton unde fluviul e liniștit, cu o lățime de aproape o milă italică, fundul albiei nisipos și solid, adânc de cel mult trei órgi (unitate de măsură pentru lungime, n.n.).Ibid. Dintre cei doi piloni care au rămas și din fragmentele celorlalți se trage concluzia că *piloni* au avut lățimea de 3 *órgi*, lungimea de 6 *órgi*, că au fost 23 de piloni, 22 de bolte, distanța órgilor 17, cu jumătate, ca întregul pod să ajungă la 443 de órgi. Ibid. p. 27. Iar o órgă are 6 sau 7 picioare romane. p.28. înălțimea podului însumează 48 de picioare. p.28 și următoarele. Numai pilonii sunt din piatră; bolțile sunt din lemn, după cum ne arată Columna Traiana, cu o înălțime de aproximativ 6 picioare, scăzute din numitele 48. Mijlocul pilonilor este din pietre eterogene, care au fost îmbrăcate cu cărămizi arse. p.29 . Există pe deasupra și resturile contrafișelor folosite pentru a susține podul din amândouă părțile. p.31. sq.">

137) *Istros* (*gr.*) sau *Danubius* (lat.) este numele vechi al Dunării.
138) În realitate, după cum au dovedit cercetări mai noi, cursul Dunării a fost abătut parțial pe un braț mort, ale cărui urme se pot vedea și în prezent.

www.dacoromanica.ro

tum ſingulæ columnæ exſtrui valuerint, tantarum molium fundamenta ſtabiliri: vada præterea limoſa erant, neque amnis alio auerti poterat. Quanta vero ſit altitudo aquæ, & quam latus pateat amnis, haud equidem enarrauerim: diffunditur, per ea loca, ſpacioſus atque interim mole concitatus, ripas longius ſubmouet. Alibi vero duplo. atque interim triplo, priori ſui parte maior aut reſtagnat aut defluit. Qua vero arctatur, vorticoſus & ferox, ædificia & pontes non patitur, & rurſum liberatus anguſtiis, in pelagi formam totus exſpaciatur, iterumque coit, quaſi retentus profundior, & rapidus fertur. Arduum igitur & maxime laborioſum fuit, in ea fluminis parte, pontem ædificare. Hunc pontem poſtea, *Adrianus* (b) demolitus eſt, alia, quam qua *Traianus* ædificaverat, ductus ratione Hic, ut omnibus anni temporibus Romano exercitui eſſet contra Barbaros, ſecurus per Danubium tranſitus; ille, ne Barbari pertranſito, commoditate pontis, Danubio, Romanam ditionem incurſare poſſent. Exſtant etiam nunc aliquot pilæ, pontis ipſius reliquiæ. Huic ponti, hæc erant inſcriptā

Reſcinditur ab Hadriano.

PROVIDENTIA
AUG.
VERE. PONTIFICIS
VIR.

(b) *Videndi ſunt in hanc rem*, Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores, *quos iam non moramur.*

www.dacoromanica.ro

n-aș putea, de fapt, să arăt amănunțit, căci el uneori curge împrăștiat și prin acele locuri este lat, iar alteori, izbit de o masă imensă de granit, își alungă țărmurii mai departe. Într-alt loc este, cu adevărat, dublu, ba uneori e triplu și acum se oprește din nou, mai lat decât albia sa de mai înainte, acum curge la vale repede. Iar pe unde curge strâmtorat, este învolburat și sălbatic și nu suportă nici așezări nici poduri, pentru ca apoi, eliberat iarăși din strâmtori, să se răsfire tot ca o mare; și din nou își adună apele ca și cum s-ar fi odihnit mai adânc și curge repede. Prin urmare a fost o lucrare grea și foarte laborioasă construirea unui pod în acea parte a fluviului."

Podul este tăiat la porunca împăratului Hadrian. Hadrian (b) a demolat după aceea acest pod și l-a deplasat dintr-o altă rațiune decât cea pentru care îl construise Traian: acesta ținea ca trecerea peste Dunăre, împotriva barbarilor, să fie lipsită de primejdie pentru armata romană în toate anotimpurile, iar acela urmărea ca barbarii, să nu poată ataca puterea romană, după ce au trecut Dunărea, folosind avantajul podului. Sunt și acum în picioare câțiva piloni, chiar rămășițe ale aceluiași pod. Acestui pod îi fuseseră inscripționate pe frontispiciu următoarele cuvinte:

PROVIDENTIA
AUG.
VERE. PONTIFICIS

(b) *Pentru acest subiect trebuie consultată cartea „Scriitorii istoriei augustane", asupra căreia nu întârziem acum.*

www.dacoromanica.ro

VIRTUS. ROMANA
QUID. NON. DOMET
SUB. IUGUM. ECCE
RAPITVR. ET
DANUVIUS

CAPUT XVIII.

De Hungariæ Opportunitatibus variis.

NUnc tempus admonet, ut quæ in hac deſcriptione a me ſuperius prætermiſſa ſunt, in vnam veluti omnia ſummam, contraham, & ob oculos ponam. *Hungariæ vbertas.* HUNGARIAM igitur ipſam, rerum omnium, quæ tum ad vſum mortalium, tum ad opes comparandas, neceſſariæ eſſe putantur, non exiguam gignere copiam, ſatis conſtat. Terram habere nigram, pinguem, vliginoſam: quæ ſcilicet non magno cultorum labore, vberes producat fructus, ſtercorationis, nec ad arua, nec ad montes conſitos vitibus, inſtaurandos, nullus admodum, (exceptis pauculis montoſis quibuſdam locis,) eſt vſus. *De frumentis, & leguminibus.* Arua, ſemel vel bis leuiter arata, ſeminataque, copioſum ferunt tritici frumentiue, & aliorum leguminum, fructum. Sunt certa, vt accepi loca, in quibus, ſi ſe-

www.dacoromanica.ro

VIRTUS. ROMANA.
QUID. NON. DOMET
SUB. IUGUM. ECCE
RAPITUR. ET
DANUVIUS

Capitolul XVIII.
Despre variatele bogății ale Ungariei.

Rodnicia Ungariei. Acum timpul mă îndeamnă să strâng la un loc, întocmai ca într-o concluzie finală, toate aspectele care în această descriere au fost trecute cu vederea de mine mai înainte și să le aștern privirilor.

Prin urmare e lucru bine cunoscut că Ungaria produce ea însăși o mare cantitate din toate cele ce sunt considerate necesare pentru folosința zilnică a muritorilor cât și în privința bogățiilor ce trebuie prelucrate. Este nevoie să ai pământ negru, gras, plin de umezeală: acesta desigur poate să producă roade bogate fără un mare efort din partea cultivatorilor și fără îngrășarea terenului cu bălegar absolut deloc, pentru a pregăti iarăși ogoarele și viile plantate la deal (dacă exceptăm unele mici zone muntoase).

Despre grâne și legume. Ogoarele arate ușor, o dată sau de două ori și semănate, poartă rod bogat de grâu sau cereale și de alte legume. Există locuri sigure , după cum am aflat, în care, dacă ai semănat alac, în al treilea an după aceea, datorită calității bune a unei țarini suculente, alacul se transformă în grăunțe de grâu ales.

www.dacoromanica.ro

fementem farris feceris, ad tertium dein annum, ob terræ ſucculentæ bonitatem, vertatur in electi tritici granum.

§. II. Vini copia tanta, vt omnes fere Hungariæ regiones, (exceptis campis. qui citra & vltra Tibiſcum, Varadinum verſus ſunt, atque tractu Bácſienſi, & pauculis aliis locis), vina generoſa, dulcia, ſtyptica, media inter vtraque, fortia, leuia, temperata ferant, multo maiorem tamen albi, quam rubri copiam. Vſum cereuiſiæ, ob vini abundantiam, minima regni pars nouit. In campis Cumanicis, præter vina aduectitia, vſum habent Cumani, cuiuſdam liquoris, ex milio, & aqua, ſuo more expreſſi, quem *Bozam* vocant. Contingit plerumque, vt aeris temperies, & bona anni tempeſtas, tantam vini vim ſuppeditet, vt vix reperiantur dolia, vino condendo neceſſaria; quod ego in Comitatu de *Baranya*, dum eſſem *Quinque Eccleſiis*, hiſce vidi oculis; ſed cogantur vaſa, ad alios vſus domeſticos præparata, in vſum, vinorum infundendorum, conuertere, & pro vaſe vacuo, alterum vas, vino repletum, rependere. Vinorum melius eſt & nobilius, primum quod in Sirmio, tum Simigio, Baronya, Poſonienſi, Sopronienſi, Agrienſi, Borſodienſi, Vjuarienſi, Veſprimienſi, Szaladienſi Comitatibus; poſtremo, in Tranſyluania, & Sclauonia,

De vinis.

De Cereviſia.

De Boza liquore.

Vinorum ſpecies

www.dacoromanica.ro

Despre vinuri. Atât de mare este bogăția de vin, încât aproape toate ținuturile Ungariei (lăsând la o parte câmpiile de dincoace și dincolo de Tisa, către Oradea, și întinderea bachiană și putine alte locuri) produc vinuri de soi bun, dulci, astringente, mijlocii între unele și altele, apoi tari, slabe, potrivite și în cu mult mai mare cantitate vinuri albe decât roșii.

Despre bere. Din cauza abundenței de vinuri doar o foarte mică parte a regatului întrebuințează berea.

Despre băutura boza. În câmpiile cumane, în afară de vinurile aduse din altă parte,cumanii obișnuiesc să folosească o licoare preparată din mei și apă, obținută prin presare după un procedeu al lor, pe care o numesc boza. De multe ori se întâmplă ca temperatura potrivită și vremea prielnică în câte un an să facă să existe un asemenea belșug de vin, încât cu greu să se găsească buțile necesare ca vinul să fie pus la păstrare. O astfel de situație am văzut cu ochii mei în comitatul Baronya, pe când vieţuiam la Pécs, dar se adună vasele pregătite din vreme pentru alte nevoi în gospodărie și li se schimbă folosirea, vărsându-se în ele vinul, iar pentru un vas gol se primește, la schimb, un alt vas egal, plin cu vin.

Soiurile de vinuri. Dintre vinuri este mai bun și mai nobil în primul rând cel care se face în Sirmiu, apoi cel din comitatele Simigiu, Baronya, Pojoni, Șopron, Agra, Barsod, Ujvár, Vesprimiu, Salad; în fine cel din Transilvania și Serbia (c).

(c) Te vei mira că nu s-a făcut nici o menționare despre cele de Tokáy. Cu siguranță încă nu sporise nici cultivarea nici faima lor. De altminteri, mai devreme, în cap. XI, autorul amintește belșugul de vin foarte bun din orașele Szánto și Lyska. Așadar, mai târziu, după ce a fost pierdut ținutul Sirmian, a început să fie apreciat vinul de Tokáy.

www.dacoromanica.ro

(c) naſcitur. Vites ſilueſtres maiores, & botros, & acinos, in plerisque locis, maxime in Sirmio producunt, quam non paucis in locis domeſticæ cultæue; neque, quod ex iis vinum exprimitur, minus ſapidum eſt, quam quod apud *Belgarum* quoſdam, natiuo in ſolo productum, habitumque ab incolis, pretio expoſitum vidi atque expertus ſum.

Vinum Silueſtre.

De fructibus variis.

§. III. Fructuum omnis generis infinita copia. Peponum & melonum, varia genera, vt frumentum, in campis ſeminantur, Italicis, ſiue magnitudinem, ſiue ſaporem dulcem conſideres, non inferiora. Ad vina, aquas & fructus, ſub diebus caniculæ refrigerandos, vbi deſunt cellæ vinariæ frigidæ, vtuntur noſtri glacie, in cauernas ab hyeme coniecta conſeruataque. Phaſianorum, perdicum & Sylveſtrium & campeſtrium, gallinarum ſilueſtrium, turdorum, & aliarum quoque nobilium diuerſarumque auium, ea abundantia: vt in his Hungariæ nihil omnino deeſſe videatur. Nonnullæ aues, quæ in Belgio, Gallia, & aliis regnis in pretio atque deliciis habentur, ut ardeæ, & roſtratæ, quas Galli, *Becaſſes*, Germani vero *Schneppas* vocant,

De auibus in genere.

(c) *Mireris, nullam fieri* Tokaienſis *mentionem. Nimirum, nondum eius, ſeu cultura inualuerat, ſeu fama. Alioquin, meminit ſupra, Cap. XI. p. 50. oppidorum* Szanto, *&* Lyska, *vini optimi feracium. Ergo, tardius, poſt amiſſum* Sirmium, *celebre eſſe cœpit* Vinum Tokaienſe.

www.dacoromanica.ro

Vinul pădureț sau sălbatic. În foarte multe locuri, mai ales în comitatul Sirmiu, oamenii continuă să îngrijească vițe sălbatice care au și ciorchinii și boabele mai mari decât cele domestice sau cultivate; și nici vinul care se stoarce din aceste vițe nu este mai puțin gustos decât cel pe care l-am văzut expus la preț bun și l-am încercat eu la anumiți belgieni, produs în solul preparat.

3. *Despre diferitele fructe*. Bogăția oricărui neam de fructe este infinită. Diferitele specii de pepeni verzi și galbeni se seamănă în câmpuri, precum grâul, și n-ai să-i găsești inferiori celor din Italia nici ca mărime nici ca dulceață a gustului. Pentru vinuri, apă și fructe - care trebuie bine răcite în zilele de caniculă - când lipsesc pivnițele de vinuri reci, ai noștri se folosesc de ghiața strânsă în timpul iemii și pusă la păstrare în hrube.

Despre păsări la modul general. Este o abundență de fazani, de prepelițe - și de pădure și de câmpie - de găini sălbatice, de sturzi și de alte păsări, chiar nobile și variate, încât s-ar părea că Ungariei nu-i lipsește absolut nimic în această privință. Unele păsări care în Belgia, Franța și în alte regate sunt considerate prețioase și delicii, cum ar fi bâtlanii și rațele cu cioc lung pe care francezii le numesc *becasses*, iar germanii, desigur, *Schneppas* și altele de felul acestora, în Ungaria nu sunt apreciate deloc (d) și nici nu se folosesc, atât de mare este bogăția altora mai delicioase.

(d) Acum sunt apreciate chiar de cei cu cerul gurii mai gingaș.

www.dacoromanica.ro

cant, aliæque id generis, nihili (d) in Hungaria penduntur, neque earum eſt vſus: tanta eſt aliarum delicatiorum copia.

§. IV. Amplitudo, & ſatietas tanta eſt páſcuorum, vt multa millia equorum, boum, ouium, caprarum, & aliorum id genus pecorum, alat. Fœni tanta vis, vt campis primo vere, ob neglectum in eis, non reciſum fœnum, ignis iniici ſoleat, quó herbæ nouellæ repullulare poſſint. Viſum eſt, vehementia ignis, campis ſæpe iniecti, temeritate, ſeu incuria bubulcorum & pecuariorum, magnam ſiluarum quantitatem aliquando conſumtam. Siluæ tot & tantæ, vt & coloni, (e) nullo impenſo pretio, ad quotidianos vſus, lignorum abunde ſat habeant; lucri etiam cauſſa, quotieſcunque illis viſum fuerit, ad vicina deuehant oppida, ibique vili pretio venalia exponant. Apum & mellis magna copia. Equi optimi, celeres, decori, & pulcritudine inſignes, inter quos meliores æſtimantur, quos Tranſyluania, Siculia, & Valachia educat. Horum multi, etiam Turcicis, qui & perniciſſimi ſunt, & pulcri, præſtant. *De paſcuis* *De fœno.* *De Siluis.* *De equis.*

F 2 §. V.

(d) *Nunc magni fiunt, ab his etiam, qui ſunt palati delicatioris.*

(e) *Adductior iam lignatio eſſe incipit, vtili nimirum prouidentia, populo, paſſim per Hungariam, augeſcente.*

www.dacoromanica.ro

4. *Despre pășuni*. Întinderea și saţietatea pășunilor este atât de mare, încât pot să hrănească multe mii de cai, boi, oi, capre și alte cirezi de felul acestora.

Despre fân. Așa de mare este forţa fânului, încât primăvara, în acele câmpii unde din neluare în seamă nu s-a cosit fânul, se obișnuiește să i se dea foc pentru ca ierburile tinerele să poată încolți din nou. S-au văzut adeseori situaţii când, din cauza vehemenţei focului aprins în câmpuri, a nechibzuinţei sau a nepăsării văcarilor și a arendașilor de pășuni publice, a fost distrusă câteodată o mare parte dintre păduri.

Despre păduri. Pădurile sunt așa de multe și atât de mari încât și ţăranii să aibă destul de multe lemne (e) pentru nevoile lor zilnice fără să plătească nimic; ba chiar a fost văzut câte unul dintre ei că, pentru câștig, transportă lemne în târgurile învecinate și acolo le expune la vânzare pentru un preţ neînsemnat.

De albine și miere este belșug.

Despre cai. În Ungaria sunt cai foarte buni, rapizi, potriviţi ca statură și remarcabili ca frumusețe; între aceștia cei mai buni sunt socotiţi cei pe care-i cresc provinciile Transilvania, ţara Secuilor și Ţara Românească. Mulţi dintre acești cai îi întrec chiar și pe cei turcești care sunt și foarte iuţi și frumoși.

(e) Aprovizionarea cu lemne a început să fie mai grea desigur din prevedere pentru nevoia poporului care, pretutindeni în Ungaria, sporește.

www.dacoromanica.ro

De bobus, ouibus, & feris.

§. V. Nec minus, tot greges boum, caprarum, ouium, tantaque copia ferarum omnis generis, vt non modo Hungaria, earum sentiat commodum; verum vicinæ quoque prouinciæ harum sint participes. Boues, partim omnem illam, Italiam, quæ est circum Venetos, partim Austriam, Morauiam, Bauariam, Sueuiam, & populos Germaniæ, quam lata est, ad Rhenum vsque, alunt. Audiui ego pluries a publicanis, quos vulgus *Tricesimatores* vocat, in singulis nundinis boariis, quæ, circum loca Viennæ ciuitatis Austriæ, bis quotannis aut pluries celebrari consueuere, sese a boum triginta & amplius millibus vectigalia, siue tricesimas, Regi exegisse. Taceo hic eorum numerum, qui alio, per Styriam, & Carinthiam, itinere, anno quolibet, in Italiam aguntur; quem non minorem eo esse constat; magna ipsius parte, vt supra dictum est, horum vsum habente. Eorum quoque boum numerum, qui in Morauiam quotannis agitur, prætereo. In locis fere singulis Hungariæ, ea est ferarum, tam maiorum, quam minorum, omnis generis copia, vt, sicuti aues qualescunque, ita feras, tam nobilitas, quam plebes æque passim venentur, (f) aucupenturue, quisque in suum, tum vsum, tum voluptatem.

§. VI.

(f) *Venandi ea & aucupandi licentia, publicis legibus coercita iam est. Vide, Anni MDCCXXIX. Articulum XXII.*

www.dacoromanica.ro

5. *Despre boi şi vaci, oi şi animale sălbatice.* Nu este mai mic nici numărul atâtor cirezi de boi şi vaci, al turmelor de capre, de oi şi există o atât de mare bogăţie de sălbăticiuni de tot felul, încât nu numai Ungaria să fie îndestulată, ci chiar şi provinciile învecinate să aibă parte de ele. Boii şi vacile hrănesc pe de o parte toată acea zonă a Italiei care se află în preajma Veneţiei, iar pe de altă parte Austria, Moravia, Bavaria, Serbia şi popoarele Germaniei, cât de întinsă este, până la Rin. Eu am auzit de mai multe ori de la publicani[139], pe care poporul îi numeşte trizeciuitori[140], că ei au încasat pentru rege de la fiecare târg de vite - care în împrejurimile Vienei, oraş al Austriei, se ţine de obicei de două sau de mai multe ori pe an - treizeci de mii de galbeni, ba chiar mai mult, ca impozit pe venit sau tricesimă.

Nu vorbesc aici de numărul vitelor care pe alt itinerar, prin Stiria şi Carinthia, sunt mânate spre Italia unde vrei în timpul anului, căci se ştie bine că nu este mai mic decât al celor care vin în târguri şi că o mare parte din aceste vite, după cum s-a spus mai înainte, hrănesc Italia. Las la o parte şi numărul acelor cirezi de boi care sunt duse în fiecare an în Moravia.

În locuri aproape izolate, în Ungaria, este o atât de mare bogăţie de tot felul de sălbăticiuni, şi mai mari şi mai mici, încât la fel cu orice păsări tot aşa şi animalele sălbatice pot fi vânate (f) sau prinse în capcane pretutindeni, în condiţii egale, atât de către nobilime cât şi de omul de rând, fiecare pentru sine, atât pentru utilitate cât şi pentru plăcere.

(f) Libertatea de a vâna şi a prinde păsări a fost restrânsă deja prin legi publice. Vezi colecţia de legi pentru anul 1729, articolul 22.

139) *publicani* - persoane care iau în arendă impozitele către stat (dijma, taxele vamale, dările, etc.): în text: încasatori de impozite pe venit.

140) *tricesimatores* - trizeciuitori; cuvântul arată chiar procentul de 30% pe care încasatorii de impozite pe venit îl luau din preţul vânzării.

www.dacoromanica.ro

§. VI. Piſcium præterea, Antacæorum, non oſſibus, ſed cartilaginibus compactorum, quos Hungari lingua patria *Vyzam*, Germani *Hauſen* (*Hauſen*) vocant, Sturionum, *Tok*, *Keczege*, quos PLINIUS (g) Pelamides forte appellat; item Siluram, quem nos *Harcſam* vocamus; Syllen, Trutarum & aliorum omnis generis fluuiatilium, quos etiam alia ferunt regna, quanta ſit abundantia, vicini populi, pro comperto habent. Sæpius hoc viſum eſt, & nunc videri poteſt, Danubii, Tibiſci, Themeſii, Draui, & aliorum aliquot inundationibus, tantam vim piſcium, aqua tandem refluente, in alueis riparum hæſiſſe, vt negligentia colonorum, & mortuis porci paſti fuerint, & ex relictis, aer caloribus infectus, nonnunquam luem accolis inuexerit. Si quispiam retia habuerit, non deerunt ei piſces, absque pretio, modo abſtineat a paucis locis prohibitis. Cancrorum etiam, in omnibus fere Hungariæ locis, competens eſt ſufficientia. Verum in pagis, præſertim MARIÆ Reginæ, Dominæ meæ, ad arcem *Altenburgum* pertinentibus, tanta eorum prehenditur (h) copia, vt coloni ſoleant, multis plauſtri, Viennam, vicinam eis ciuitatem, venundandos inuehere. *De piſcibus variis.*

(g) *Libro IX, Cap. XV.*

(h) *In amne* Leytha, *qui ex Auſtriæ finibus adlapſus, Comitatum Moſonienſem, vbi eſt* Altenburgum, *ſiue* Ovár, *interluit.*

www.dacoromanica.ro

6. *Despre diferitele feluri de pești*. Pe lângă acestea există un mare număr de pești: antacei, întocmiți nu pe oase ci pe cartilagii, pe care ungurii în limba patriei lor îi numesc Vyzam, iar germanii Huzones (Hausen); sturioni, nisetru, ori cegă pe care Pliniu (g) îi numește la întâmplare toni; de asemenea este prezent silurul[141] pe care noi îl numim Harcsa; ce extraordinară este abundența syllenilor, a păstrăvilor și a tot felul de alți pești de apă dulce, pe care undele îi poartă și în alte regate, știu bine și popoarele vecine. Mai des s-a văzut următoarea situație, și poate fi văzută și acum, în timpul unor inundații ale Dunării, Tisei, Timișului, Dravei și ale altor fluvii, și anume că forța peștilor este atât de mare că, apa retrăgându-se în cele din urmă, ei rămân înfipți în grotele râpelor astfel încât din nepăsarea sătenilor și porcii s-au hrănit cu pești morți, iar din rămășițe infectându-se aerul, din cauza căldurilor,uneori el a adus locuitorilor molimă. Dacă un om a avut o plasă, lui nu-i vor lipsi peștii, fără bani, numai să se abțină de la câteva locuri interzise.

Chiar și îndestularea cu raci este corespunzătoare aproape în toate comitatele Ungariei. Într-adevăr în sate, dar mai ales în cele care se întind până la fortăreața Altenburg, a stăpânei mele, regina Maria, se prinde o asemenea bogăție de raci (h), încât locuitorii satelor obișnuiesc să-i transporte, cu multe căruțe, la Viena, cetate învecinată lor, spre vânzare.

(g) în Cartea a IX-a, cap. XV.
(h) în râul Leytha, care, coborând din teritoriile Austriei, scaldă comitatul Mosoniu, unde se află Altenburgul, sau Ovár.

141) *Silurus glanis* -somnul.

www.dacoromanica.ro

De piſcatione Hungarorum.

§. VII. Antacæorum piſcium, quorum ſupra meminimus, hoc modo fieri conſueuit piſcatio. Inter *Taurunum*, & *Poſonium* ciuitatem, ſunt pleraque loca in Danubii alueo, vbi aqua eſt & altior & vorticoſior. In his Antacæi habent ſuum veluti diuerſorium. In menſe Nouembri, (i) antequam glacies appareat, trabibus, tota Danubii latitudo, paribus interuallis compingitur, relicto in medio ipſius aluei loco vacuo, qui naſſa vel reti, ad id parato, communitur. Infra trabes, piſcatores ex nauiculis ſua tendunt retia. In ripis interim Danubii, iaculationibus machinarum, veluti tonitrua emittuntur, quibus Antacæi ex ſuis latebris exciti, & vi quodammodo expulſi, Danubium circumnatant, quos poſtea piſcatores, in retia delapſos, tam facile ad ripas trahunt, vt nihil oneris ſibi adeſſe ſentiant. Nonnunquam, in loco & piſcatione vna, Antacæi, demptis aliis minoribus piſcibus, prehenduntur, ad numerum mille, & vltra. Ex quibus reperiuntur nonnulli, duodecim & vltra pedum longi.

§. VIII.

(i) *Compendioſior hodie Antacæorum eſt captura. Neque enim, vel depactis trabibus, vel machinarum tonitru, opus habent, ad proliciendos eos, piſcatores. Satis eſt, deſignatam Danubii oram, quam Hungarice* Tanya *vocant, a ſtipitibus repurgatam habere, vt & iaci, & ſubduci ſine offenſa, retia poſſint. Qua de re alibi prolixe egimus.*

www.dacoromanica.ro

7. *Despre pescuirea antaceilor.* Pescuirea antaceilor, a căror menționare am făcut-o mai înainte, obișnuiește să se facă după cum urmează. Între Belgrad și cetatea Pójoni există foarte multe locuri în albia Dunării, unde apa este și mai adâncă și mai plină de vârtejuri. În aceste bulboane antaceii au locul lor de popas întocmai ca un han. În luna noiembrie (i), înainte să dea înghețul, toată lățimea Dunării se țese cu bârne, la intervale egale, lăsându-se un loc neacoperit chiar în mijlocul albiei, ca să fie întărit odată în plus cu o vârșă sau cu o plasă din vreme pregătită în acest scop. Mai jos de bârne, din bărci, pescarii își întind plasele.

În vremea asta pe malurile Dunării, prin aruncarea unor mecanisme sunt produse bubuituri întocmai ca tunetele; din cauza acestora antaceii, treziți din ascunzătorile lor și alungați în felul acesta cu forța, dau ocol Dunării înotând; după aceea pescarii îi prind, alunecați în plasă, și atât de ușor îi trag la mal, încât ei au impresia că peștii nu au nici o greutate. Uneori într-o singură pescuire și într-un singur loc sunt prinși ca la o mie de antacei, și chiar mai mulți, după ce au fost îndepărtați ceilalți pești mai mici. Dintre cei păstrați se descoperă unii lungi de douăsprezece picioare, și chiar mai mult.

(i) Prinderea antaceilor astăzi este mai lesnicioasă. Căci pescarii n-au nevoie nici de grinzi, nici de tunetul mașinăriilor, ca să-i ademenească. E suficient ca malul marcat al Dunării, pe care în ungurește ei îl numesc Tanya, să-l aibă curățat de pari, pentru ca plasele să poată fi și aruncate și scoase de sub apă fără poticnire. Despre acest lucru am spus mai pe larg altundeva.

www.dacoromanica.ro

§. VIII Thermæ quoque quam plurimæ (k) ſunt diuerſis in locis, tanta vehementia alicubi erumpentes, vt molas circumagant frumentarias. Hæ, ad omne fere genus morborum curandorum ſuauiſſimæ, ex experientia habentur; maxime, quæ ſunt *Budæ*, *Varadini*, *Trenchinii*, & in *Sclauonia*. *De Thermis.*

CAPVT XIX.

De Reſiduis Hungariæ Commoditatibus.

Auri, argenti, ferri, cupri, ſtanni, (l) vitrioli, marmoris, & rubri, & albi, maxima ibi copia. Alabaſtrum quoque eſt Hungaris patrium. Qui aliquantum etiam plumbi habent, non tamen ad neceſſitatem regni ex omni parte ſufficiens, quod hac de re ex Polonia aduehitur. Montes minerarum, metallorum, & ferri per Hungariam plurimi, qui non coluntur. At fodinæ aurariæ, & argentariæ, quarum nunc eſt vſus, primum ſunt, vt memoraui, prope *Ciuitates*, quas *Montanas* vocant, nempe: *Cremni-* *De Auro, & aliis metallis, atque lapidibus.*

(k) *Plerasque omnes recenſuit* GEORGIUS WERNHERUS, *de Admirandis Hung. Aquis, quem vide, dum noſtra de iis commentaria poſſis legere.*

(l) *De* Stanno *ambigo.*

www.dacoromanica.ro

8. Despre apele termale. Chiar şi ape termale există din belşug (k) în diferite locuri, ţâşnind în unele părţi cu atâta vehemenţă încât învârtesc morile de măcinat grâu. Aceste ape termale sunt considerate, din experienţă, foarte folositoare pentru aproape toate felurile de boli care trebuie îngrijite; foarte eficiente sunt mai ales cele care se află la Buda, la Oradea, la Trencin şi în Serbia.

Capitolul XIX.
Despre bogăţiile Ungariei - cele care n-au fost încă prezentate.

Despre aur şi alte metale şi despre pietre. În Ungaria se află cea mai mare bogăţie de aur, argint, fier, cupru, staniu (l), vitriol, marmoră roşie şi albă.

Ungurii au chiar şi alabastru din ţara lor. Au chiar şi ceva plumb, totuşi nu suficient pentru toate nevoile regatului şi din această cauză el se aduce din Polonia.

Pe întinderea Ungariei există foarte mulţi munţi de minereuri de metale şi fier, care nu sunt exploatate. Dar minele de aur şi argint care sunt în atenţie acum, după cum am amintit deja, sunt, mai întâi desigur, cele de lângă cetăţile pe care ei le numesc montane:

(k) Mai multe şi chiar pe toate le-a recenzat Georgius Wernherus în tratatul „Despre apele de admirat ale Ungariei", pe care consultându-l între timp poţi citi comentariile noastre despre aceste ape.
(l) Cu privire la staniu mă îndoiesc.

www.dacoromanica.ro

niciam, *Schemniciam*, *Biſtriciam*, & loca eis vicina: tum in *Ryhnou*, *Roſnauia* & *Smelnitia*: dein in *Riuulo Dominarum*; poſtremo in Tranſyluania. Cibinii, Cremniciæ, & Caſſouiæ, Hungariæ Ciuitatibus, cuduntur aurei, quos *Ducatos* vocant; monetæ autem argenteæ puræ, tum in his eisdem ſemper, tum vbicunque, & in quot Regi, pro tempore commodum eſſe videtur, locis. Aurum eſt triplex, vnum reperitur inter lapides ſolidum, in maſſæ formam, natura ſatis defecatum, & purum. Quod alii quidem diuerſa in magnitudine; ego vero ad quantitatem habui oui gallinacei, ponderis ſupra centum ducatorum. Nuper ſcripſit ad me *Nicolaus Gherendinus*, Epiſcopus Tranſyluanus, fruſtum talis auri in pondere trecentorum & quinquaginta ducatorum ſe habuiſſe; ſcripſit item colonum quendam circa *Abrugh-Banya*, quod oppidum eſt in limitibus Tranſyluaniæ, ea ex parte, ubi *Albus Kewres* in Hungariam inter montes elabitur, nuper reperiſſe aurum huius generis, in magnitudine panis ruſticani, ponderis ſupra mille ſexingentorum ducatorum. Reperitur idem etiam magnitudine nucis & lapillorum. Alterum extrahitur artificio ex mineris, aurum, argentum, & cuprum ſimul complectentibus. Quod vero eſt tertium, ex fluuiolorum (qui præter *Aranyas* fluuium, de quo ſupra meminimus, ſunt plures) alueis arenoſis

Triplex auri genus.

ex-

www.dacoromanica.ro

Cremnicia, Schemnicia, Bistricia şi locurile învecinate acestora; apoi sunt cele din Ryhnou, Rosnauia şi Smelnicia, după aceea cele din Râuleţul Doamnelor şi, în fine, cele din Transilvania.

Banii de aur, pe care îi numesc ducaţi, se făuresc în Cetăţile ungare, la Sibinium, Cremnicia şi Cassovia, iar monedele de argint pur le toarnă când în aceleaşi cetăţi, când aiurea şi în câte locuri i se pare regelui că este avantajos pentru momentul acela.

Întreita înfăţişare a aurului. Aurul se prezintă sub trei forme: unul se descoperă solid, între stânci, sub formă de bolovan, prin natura lui destul de curat şi pur. În privinţa acestui fel de aur alţii vorbesc de mărimi diferite; în fapt şi eu am avut un bulgăre cât un ou de găină, în greutate de o sută şi ceva de ducaţi.

De curând mi-a scris Nicolae Gerendi, episcopul transilvan, că şi el a avut o bucată dintr-un astfel de aur în greutate de trei sute şi cincizeci de ducaţi; mi-a scris, de asemenea, că un sătean de pe lângă Abrud, târg care se află în graniţele Transilvaniei din acea parte pe unde Crişul Alb coboară printre munţi spre Ungaria, a găsit de curând un bolovan de aur, de acest fel , de mărimea unei pâini ţărăneşti, în greutate de peste o mie şi şaizeci de ducaţi[142]. Aur de această calitate şi formă se găseşte adesea de mărimea unei nuci şi a pietricelelor.

Celălalt fel de aur se extrage, cu meşteşug, din minereuri care conţin concomitent aur, argint şi cupru.

De bună seamă este al treilea, ca valoare, cel care se scoate prin spălare[143] din albiile nisipoase ale râurilor mici (care, în afară de fluviul Arieş despre care am vorbit mai înainte, sunt mai multe) şi pe care chiar din cauza asta oamenii îl numesc „nisipos" sau „spălat".

142) Acest pasaj a fost exclus de M. Bell din ediţia princeps.
143) Procedeul s-a folosit până bine de curând în Baia de Arieş, Brad şi alte centre miniere, fiind numit flotaţie sau flotare.

www.dacoromanica.ro

expurgatur, quod *arenoſum*, ſiue *lauatile*, ex ipſa re vocant. Primum, & vltimum genus, gignit Tranſyluania; medium, *Aquæ Cyprie.* alias Hungariæ, (m) vt ſupra relatum eſt, partes. Qui viderunt, certo dicunt, in *Scebuſio*, (n) in quo etiam vitriolum deſtillat, eſſe fluuiolum, qui ferrum iniectum, in ſpeciem & materiam cupri transmutat. Nec hoc taceo, eſſe in Hungaria terram viſcoſam, in modum ceræ, ex qua luminaria, facesque & lucernæ fiant, inſuauiter tamen olentes.

§. II. Montes ſunt ſalis foſſilis plu- *Montes ſalis.*
rimi: inter quos, qui nunc coluntur in Tranſyluania, ſunt quinque, prope oppida: *Vizakna*, *Thorda*, *Dees*, *Seek*, *Kolos*: in Maromaruſio vero vnus & alter prope *Rona* oppidum. Loca hæc vocantur *Cameræ*, præfecti vero *Camerarii*. Alteræ, quæ ſunt in Tranſyluania, ſpectant ad *Fiſcum Regis*: alteræ in Maromaruſio ſunt, *Reginæ Hungariæ*, ex donatione propter nuptias. Cæteri ſalis montes, qui plurimi ſunt, vt lucrum Regi, & Reginæ ex iam dictis accreſcat, vetiti ſunt

(m) *Sunt* & Danubii, *atque* Grani, & *aliorum fluuiorum arenæ, auri feraces, ſed fere neglectæ. Vt taceamus* Germinans *illud* Aurum, *quod in vineis* Tokaienſibus, *viti; in agro* Vetuſolienſi, *culmis hæreſcit quandoque.*

(n) *Aquæ nimirum Cypriæ* Smelnitzenſes, *eximii reditus. Quibus merito accenſueris, eas, quæ in* Valle Dominorum, *ad* Neoſolium *ſcatent.* Aquas *autem* Cyprias, *ab ære Cyprio dicimus, quo ſunt faturæ. Metallici,* Czimment Waſſer *vocant.*

www.dacoromanica.ro

Primul și ultimul fel de aur îl produce Transilvania; pe cel de la mijloc, alte ținuturi ale Ungariei (m), după cum s-a relatat mai înainte.

Apele de aramă. Cei care au văzut spun cu certitudine că în Scepusiu (n), unde se distilează chiar vitriolul[144], există un râușor care preschimbă fierul aruncat în el într-un metal de aspectul și consistența aramei.

Nu las la o parte faptul că în Ungaria există un pământ vâscos, ca ceara, din care se fac lumânări, făclii și opaițe, dar care dau un miros neplăcut.

2. *Munții de sare*. Există foarte mulți munți de sare fosilă: între cei care sunt protejați acum în Transilvania se află cinci, lângă târgurile: Ocna Sibiului, Turda, Dej, Șeica Mare, Cojocna, iar, în Maramureș sunt doi munți desigur, lângă târgul Rona. Aceste locuri sunt numite Bolte sau Cămări, iar prefecții lor Boltași sau Cămărași. Celelalte care se mai află în Transilvania se raportează la fiscul regelui, iar cele care se află în Maramureș se raportează la fiscul reginei Ungariei, provenind ele din donațiunea pentru căsătorie. Ca să crească profitul regelui și al reginei din ocnele mai înainte numite, ceilalți munți de sare - care sunt foarte numeroși - sunt opriți de la exploatare fără acordul și hotărârea regelui, sub greaua pedeapsă a tăierii gâtului.

(m) *Există și în Dunăre și în Gran și în alte fluvii nisipuri bogate în aurm dar aproape de neluat în seamă. Ca să nu mai vorbim de neștiutul „aur care dă viață" al viței, care se află în viile celor din Toká; uneori în ogorul Vetusolian se leagă cu spice.*
(n) *Ape, desigur, de aramă ale celor din Smelnicia, de o valoare foarte mică. Pe merit le vei fi pus în rândul acestora pe cele care țâșnesc în Valea Domnilor, la Neosolium. Iar noi le numim ape de aramă de la arama cu care sunt saturate. Cei care scot metale pe acestea le numesc „ape de ciment".*

144) *Vitriol* - numele popular al acidului sulfuric; nume dat și unor sulfați obținuți din prelucrarea unei roci de culoare galbenă, bogată în sulf.

www.dacoromanica.ro

ſub graui pœna coli, præter Regis conſenſum, atque arbitrium. Idem fit etiam in montibus, aurum, argentum, & mineras producentibus, qui vltra prædictos ſunt plurimi. Sal, qui in *Tranſyluania* effoditur diſcinditurque, per duo flumina *Maros & Sámos*, nauigio vsque Tibiſcum amnem euehi, hinc ad varias *Cameras* Regias per totam Hungariam diſtribui, venundarique ſolet. *Miromaruſius* vero, partim curribus, quorum quemlibet boues in ſedecimum, & vltra iuncti ordinem, partim naui, ad ſuperiores Hungariæ partes, quæ ſunt citra Tibiſcum ſuperiorem, ad *Cameras Regiales*, in vſum earum, & illis vicinarum regionum, aduehitur. Hoc ſale Hungarico, non modo Hungari, ſed & Seruiani, Boſnenſes, & Turcæ vtuntur. Sunt & in Tranſyluania prope *Kolos*, riuuli (o) ſalſi, ex montibus decurrentes, quorum aqua vtuntur ruſtici, in condimento ciborum, manifeſto argumento, optimum exinde ſal, ſi paulum adniti velint, coqui poſſe, quod ne tentare quidem cogitant, alterius ſatis magna copia exuberante.

Quot linguæ, & nationes, ſint in Hungaria tota.

§. III. Totius huius Hungariæ Regnum, continet in ſe, noſtro hoc tempore, diuerſas nationes; Hungaros, Alemannos, Bohemos, Sclauos, Croacos, Sa-

(o) *Eiusdem naturæ, tametſi originis forte diuerſæ ſal eſt, qui in* Só-Vár, *apud Sároſienſes, excoquitur.*

www.dacoromanica.ro

La fel se întâmplă și în munții care produc aur, argint și minereuri, care și ei sunt foarte numeroși, dincolo de cei numiți mai înainte.

Sarea care se scoate și se taie în Transilvania este transportată până la Tisa pe două fluvii, Mureș și Someș, cu corabia și de aici este distribuită la diversele Bolte regale și pusă în vânzare pe întreg teritoriul Ungariei. Sarea din Maramureș, desigur, este transportată la Bolțile regale, fiind la dispoziția acestora și a celor din regiunile învecinate și este dusă în parte cu carele - ai căror boi înjugați, șaisprezece și mai mulți, sunt legați în șir - în parte cu corabia până în ținuturile de sus ale Ungariei care se află dincoace de Tisa superioară. De această sare ungurească se folosesc nu numai ungurii, ci și sârbii, bosniacii și turcii. Sunt și în Transilvania, aproape de Cojocna, râulețe sărate (o) care coboară din munți și de a căror apă se folosesc țăranii drept condiment pentru mâncăruri ca dovadă clară că sarea de acolo este foarte bună și că poate fi uscată, dacă ei ar voi să se opintească puțin, lucru la care aceia nici măcar nu încearcă să gândească, de vreme ce au o destul de mare cantitate din cealaltă, care chiar prisosește.

3. *Câte limbi și nații există în toată Ungaria*. Tot acest regat al Ungariei ține laolaltă, în vremea asta a noastră, diverse nații: unguri, alemani, boemi, sârbi, croați,

(o) De același fel, chiar dacă sarea este, întâmplător, de altă origine, în comparație cu cea care în Só-Vár, la cei din Saros, se obține prin uscare.

www.dacoromanica.ro

Saxones, Siculos, Valachos, Raſcianos, Cumanos, Jazyges, Ruthenos, & iam poſtremo Turcas: quæ omnes differenti inter ſe vtuntur lingua, niſi quod aliqua vocabula, propter diuturnam conſuetudinem, atque mutuum commercium, aliquam habere videantur ſimilitudinem & ſymphoniam (p). In valle Agrienſi, ali-

(p) *De populis, qui memoria noſtra Hungariam incolunt, ſi idiomata linguarum, quibus vtuntur, intelligas, certiora hæc fere ſunt. Vrbes præcipuas, & frequentiora oppida, Hungari, Germani, & Slaui fere incolunt, in quos etiam populos ſimul & Valachos regnum omne diſpeſcitur. Sed gentes Slauicæ, in Slauos, Polonos, Ruthenos, Bohemos, Morauos, Croatas, Dalmatas, Sclauones, Serbiyos ſuis Raſcios diuiſæ, partem regni maximam complectuntur: vt adeo pars iſta Europæ eam rurſus faciem reſumere videatur, quæ illi ante aduentum Hungarorum fuit. Nam a Septemtrione & meridie gentes paſſim Slauicæ in ipſa iterum regni viſcera reuertuntur, & per omnes regni prouincias latiſſime ſeſe diffundunt. Germaniæ populi ab occidente ſole; Valachi ab oriente ſuas ad nos colonias mittunt. Minima Hungariæ portio eſt, quæ Hungaros, ſiue populum, Hungarico ſolum idiomate vtentem, habet; verendumque profecto eſt, ne ſermo ipſe exoleſcat, ad eum prorſus modum, quo Cumanorum euanuit. De idiomatum diſcrimine, quo populi noſtri inuicem ſeceruntur, non recte hic quidem OLAHUS. Enimuero idioma Hungarorum, vt ab omnibus Europæ reliquis diuerſum eſt, ita cum linguis Orientis affinitatem maximam habet, cum Turcica vero in primis; ſi ingenium vtriusque linguæ & ſtructuram orationis ſpectes; nam etymologia, ſiue ratione originis vocabulorum mirum quantum mutuo diſſident; demptis vocibus per-*

www.dacoromanica.ro

saşi, secui, români, ruşi, cumani, iazigi, ruteni şi acum mai în urmă şi turci. Toate aceste naţii, în interiorul lor, folosesc o limbă deosebită, dacă nu au impresia că unele cuvinte au o oarecare asemănare şi sonoritate, din cauza obişnuinţei zilnice şi a schimbului reciproc (p).

(p) *În legătură cu popoarele care după amintirea noastră locuiesc în Ungaria, dacă poţi înţelege dialectele limbilor de care se folosesc , mai sigure sunt cam acestea: oraşele mai de seamă şi cetăţile mai populate le locuiesc de obicei, ungurii, germanii şi slavii; între aceste populaţii trăiesc simultan şi valahii, fiind împrăştiaţi în întregul regat. Însă neamurile slavice, divizate în slavi, poloni, ruteni,boemi, moravi, croaţi, dalmaţi, sclavoni şi sârbi, rasciani / ruşi după cum îşi spun ei înşişi , au îmbrăţişat cea mai mare parte a regatului astfel încât partea asta a Europei lasă acum impresia că restabileşte imaginea pe care a avut-o continentul înainte de sosirea ungurilor. Căci de la miazănoapte şi de la miazăzi, populaţiile slavice răspândite pretutindeni s-au întors iarăşi în chiar măruntaiele regatului şi se răsfiră în prezent până foarte departe, prin toate provinciile lui. Neamurile Germaniei trimit la noi coloniile lor de la apus, iar valahii de la răsărit. Există o foarte mică porţiune din Ungaria în care să fie numai unguri , sau populaţie care să folosească numai limba ungurească şi, cu siguranţă, este de temut ca limba însăsi să nu se veştejească şi să nu dispară întrutotul, cum a pierit şi limba cumanilor. Cu privire la deosebirea idiomurilor prin care popoarele noastre se disting la rândul lor, aici Oiahus nu are, de fapt, o părere corectă. Dar este adevărat că idiomul ungurilor, după cum se deosebeşte de toate celelalte ale Europei, tot astfel are foarte mare afinitate cu limbile orientale, cu limba turcă înainte de toate; acest lucru devine evident,*

www.dacoromanica.ro

aliquot pagi incoluntur, habiti pro coloniis *Eburonum*, qui nunc *Leodienſes* dicun-

perpaucis, quarum communem vſum vicinia illis feciſſe videtur. Sluuicæ gentes omnes vna eademque vtuntur lingua, non magna admodum pronunciationis differentia, & minutis quibusdam aliis, quæ dialecti ſolent venire nomine, diuerſa. Si quis, vti ego, gente Slauus ſit, & leuem, exemplo meo, temporis exigui operam cognoſcendis linguæ noſtræ dialectis reliquis impenderit, non ægre gentem noſtram omnem loquentem ſimul & ſcribentem intellexerit; &, ſi res fortunaque poſtulet, ab Adriatico mari per plagas orbis Septentrioni ſubiectas ad confinia Sinenſium Imperii ſe ipſe duce & interprete peruenerit: ne commemorem facultatem prorſus eximiam, quam feliciter imitandis peregrinorum idiomatum ſonis, quod lætus ipſe expertus ſum, ſermo noſter procurat. Hæc adnotare libuit meorum Slauorum gratia, ne linguam gentemque ſuam minus, quam ſolent, unquam diligant propter cauillationes quorundam, qui itidem Hungariam incolunt: nam & aquæ vſus, quod vulgaris eſt, & latiſſime patet, raro ab aliis, niſi ab helluonibus contemnitur; qui vt ipſi nulli rei vtiles ſunt, ita rei optimæ præſtantiam, oculis ebrietate grauatis, perſpicere non poſſunt. Valachi omnes ſibi ipſi Rumunyi *ſiue* Romani *ſunt, &* Rumunyeſchtye *id eſt,* Romano idiomate *vti ſe arbitrantur. Sermo horum purior maximam affinitatem habet cum lingua Itala; ſed quo in ſacris, Biharienſes in primis, vtuntur, Slauicis vocibus auctus eſt; ob religionem, quam a Slauicis, niſi fallor, populis, ex dogmate & ritu Græco inſtitutis, acceptam, tenaciſſime retinent. Expertus hoc ipſe ſum, dum anno 1754. Magnouaradini, publici negotii cauſa, cum iis & loqui & agere cogerer. Germaniæ idiomata & populi clariores ſunt, quam indicio vt illis meo opus ſit.*

www.dacoromanica.ro

Urmaşii eburonilor. În valea Agriei câteva sate sunt locuite de oameni consideraţi a fi urmaşi ai colonilor eburoni, care acum se numesc leodieni şi sunt aduşi acolo mai de mult.

---

dacă observi natura fiecăreia dintre cele două limbi şi structura frazei, căci în privinţa etimologiei sau a cercetării originii cuvintelor - după ce au fost înlăturate foarte puţinele cuvinte a căror folosinţă comună pare că a făcut posibilă învecinarea celor două limbi - este de mirare cât de mult se distanţează reciproc.

Neamurile slavice folosesc toate una şi aceeaşi limbă, deosebită prin neînsemnate diferenţe de pronunţie şi nişte alte mărunţişuri, care de obicei se numesc aspecte dialectale. Dacă cineva , care este de origine slav, cum sunt eu, ar consacra o mică parte , după exemplul meu, din puţinătatea timpului, ca să cunoască celelalte dialecte ale limbii noastre, ar înţelege cu uşurinţă întreaga noastră naţie slavă, şi când vorbeşte şi când scrie. Iar, dacă îndeletnicirea sau destinul i-o va cere, acel om va fi ajuns el însuşi comandant şi tălmaci de la Marea Adriatică, peste întinderile supuse Nordului, până la graniţele Imperiului chinez; ca să nu mai vorbesc despre uşurinţa, cu adevărat admirabilă ,de a imita sunetele limbii străinilor, uşurinţă pe care limba noastră ţi-o formează în chip fericit şi pe care, bucuros, am practicat-o eu însumi. Mi-a făcut plăcere să remarc acestea, ca să-i fac atenţi pe slavii mei să nu iubească vreodată limba şi neamul lor mai puţin, decât obişnuiesc, din cauza ironiilor unora care, ca şi ei, populează Ungaria: căci şi băutul apei, care este un lucru obişnuit şi foarte răspândit, rareori este disprețuit de alţi oameni afară de cheflii, care, întrucât ei înşişi nu sunt buni de nimic, cu ochii împăienjeniţi de beţie, tot aşa ei nu pot vedea clar superioritatea unei situaţii de excepţie.

Valahii toţi consideră că ei înşişi sunt rumunyi, sau romani, şi vorbesc rumunyieşte, adică se folosesc de idiomul roman. Vorbirea mai îngrijită a acestora are o foarte mare asemănare cu limba italiană; dar limba de care se folosesc în ceremoniile sacre, mai ales bihorenii, s-a îmbogăţit cu cuvinte slavone din cauza religiei pe care au primit-o de la popoparele slave, dacă nu mă înşel, ca unii formaţi după dogma şi ritul ortodox pe care le şi păstrează cu multă îndârjire. Am descoperit aceasta eu însumi în anul 1754 la Oradea Mare pe când, purtat de interese publice, eram silit şi să vorbesc şi să negociez cu ei.

Dialectele şi populaţiile Germaniei sunt mai limpezi decât ar avea ele nevoie de explicaţia mea.

Acestea le-am însemnat despre limbile populaţiilor din Regatul Ungarie.(Kol.).

www.dacoromanica.ro

cuntur, olim eo traductis. Horum incolæ, in hodiernum diem *Gallicam* sonant linguam Quo autem tempore, aut eo traducti sint, aut sponte migrarint, haud satis (q) compertum habeo. *Eburorum coloniæ.*

§. IV. Alius est etiam pagus, inter *Maros* & *AlbumKeüres* fluuios, extra Transyluaniam, cui ab huius nominis, & vicino ei oppido nomen est *Simánd*, qui accolas (r) fere omnes habet claudos, cæcos, homines, vel cruribus, vel brachiis contortis, vel alia corporis fœditate insignes. Eo sanum neminem admittunt: qua re, & quod sint corporis deformitate conspicui, maxime gloriari videntur. Non id quidem, ferente natura, sed quod fama est, infantes (s) recen- *Cæci, & claudi, in pago Simand, propriam habent linguam.*

sit. Hæc de idiomatibus populorum Regni Hungariæ. KOL.

(q) *Ecquidem, reliquias fuisse credidérim*, Vallonum, *qui FERDINANDO I. aduersus Regem IOHANNEM, militabant: nisi aliud nos, diplomata, aut eius ætatis schedæ, docuerint.*

(r) *Accolarum nomine*, Incolas *vult dicere auctor; sicuti habuimus superius.* Simándi *locus, superat hodieque; non item monstra. Hæc Cl. BELIUS ad fidem exempli sui; at vero nostram, OLAHI manu hoc etiam loco correctura, non de Simandenſibus, sed de* accolis *eorum, loqui videtur.*

(s) *Crederes, imitatione* Hunnorum, *id factitasse* Simándienses; *de quibus AMMIANUS MARCELLINUS Lib. XXXI. Cap. II. p. 473. edit.* Iac. Gronouii, *Lugduni Batav. A. 1693. fol. sic scribit:* Quoniam, ab ipsis nascendi pri-

www.dacoromanica.ro

Locuitorii acestor sate vorbesc până în ziua de azi o limbă care sună ca franceza. Însă în ce timp au fost ei strămutați acolo, sau dacă au migrat de bună voie, n-am aflat destul de sigur (q).

4. *Orbi și șchiopi în ținutul Simánd, care au limba lor proprie*. Există încă un alt ținut între fluviile Mureș și Crișul Alb, în afara Transilvaniei, al cărui nume este Simánd, împrumutat de la cetatea vecină lui; acest ținut are aproape toți locuitorii (r) șchiopi, orbi, oameni ori cu gambele sau cu brațele răsucite, ori însemnați cu alte urâțiri dezgustătoare ale corpului. Ei nu admit pe nimeni sănătos în acel loc: din această cauză, chiar fiindcă atrag privirile datorită sluțeniei corpului, ei fac impresia că se fălesc foarte tare cu urâțenia lor. Și nici măcar nu fac asta suportând o zestre naturală, ci fiindcă așa este tradiția, și astfel copiilor (s) de curând

(q) Aș fi crezut, fără îndoială, că rămășițele au fost ale valonilor care luptau cu Ferdinanad I contra regelui Ioan, dacă nu ne-ar fi învățat altfel actele oficiale sau pergamentele epocii.

(r) Prin cuvântul „vecinilor" autorul vrea să-i numească pe locuitori: tot așa un exemplu am avut și mai înainte. Locul Simánd s-a păstrat, nu și monștrii.. Acestea le notează vestitul Bel pentru încrederea în exemplarul său; căci manuscrisul nostru , desigur, nu pare a vorbi de locuitorii Simandului, ci de vecinii lor, corectura fiind făcută, chiar în acest loc, de mâna lui Olahus.

(s) Ai crede că cei din Simánd aveau obiceiul să facă acest lucru prin imitarea hunilor, despre care Ammianus Marcellinus în C.XXXI, cap. II,pg. 473, ed. Iacobus Gronovius, Liège, 1693, scrie așa: „Fiindcă chiar de către ei înșiși îndată după nașterea copiilor li se crestează umerii obrajilor mai sus, pentru ca puterea genelor ajunse la maturitate când se ridică să se întunece din cauza cicatricelor zbârcite etc. dar lucrurile stau altfel, căci hunii, de bună seamă, sfâșiau umerii obrajilor copiilor, ca să fie fioroși ca înfățișare, pe când cei din Simánd îi schilodeau pe ai lor și îl urâțeau, ca să facă cerșetorie.

www.dacoromanica.ro

center natos, a parentibus, aut excæcari (t) aut ipſorum oſſa, compaginesque membrorum, quo ſint ipſis, deformitate corporis, non inæquales, interuerti. Hi ab initio, vt quemadmodum corporis habitu, ita etiam idiomate, ab aliis differrent, propriam ſibi linguam, qua inter ſe loquerentur, a nemine externo, niſi ſuo ciue intelligibilem, quam noſtri, *Cæcorum Linguam* vocant, confinxerunt. Hacque vtuntur prærogatiua, vt ſint ab aliis oneribus cæterorum Hungarorum perferendis, liberi, atque per omnes regni partes, cancionibus mendicalibus, victum, quæſtumque ſibi, & ſuis faciant. Hominum genus, turpe, infame, & omnibus cruciatibus dignum: qui naturæ humanæ decorem, facto ſuo ſceleſto, dedecorant. A quo a Principibus noſtris, ſiue aliis, maioribus rebus deditis, ſiue in amplo regno, id non aduertentibus, hactenus prohibiti non fuere; alio-

primitiis, infantum altius ſulcantur genæ, vt pilorum vigor tempeſtiuus emergens, corrugatis cicatricibus hebetetur, &c. *Sed contra ſe res habet. Nam*, Hunni *quidem, lacerabant infantum genas, vt truci eſſent adſpectu:* Simándienſes, *corrumpebant ſuos, deturpabantque, vt mendicabula facerent.*

(t) *Hæc verba Cæſareo in codice ſunt vltima. Is codex olim SAMBUCI noſtri fuit, ex quo ATILAM OLAHI in libris BONFINII an.* CIↃIↃLXVIII. *editum ab eo eſſe arbitror; quam etiam ob rem paucula iſta, cum altera illa opuſculi parte auulſa, deſiderari videntur.* K.

www.dacoromanica.ro

născuți, schilodiți pentru câștig de către părinți, le sunt scoși ochii (t) sau le sunt răsucite oasele și încheieturile membrelor, ca să nu semene cu ei înșiși prin slutirea corpului. Aceștia, de la început, spre a înșela și ca să fie diferiți de ceilalți nu numai prin înfățișarea corpului ci chiar și prin grai, și-au inventat o limbă proprie în care să vorbească între ei și să nu poată fi înțeleși de nimeni din afara comunității lor, dacă acela nu se face înțeles de către unul dintre ai lor, acest grai ai noștri îl numesc limba orbilor. Și se folosesc de această prerogativă ca să fie scutiți de celelalte poveri pe care trebuie să le suporte restul ungurilor, ba chiar ca să-și procure hrana și câștigul, - pentru sine și pentru ai săi, - în toate ținuturile regatului prin cântări mincinoase de cerșetor. Este un neam de oameni dezgustător, ticălos și vrednic de toate instrumentele de tortură care, prin lucrarea sa criminală, pângărește frumusețea naturii umane. Până acum ei n-au fost opriți de la această crimă de către principii noștri preocupați fie de alte lucruri mai importante, fie ca să nu întoarcă această nelegiuire împotriva întregului regat;

t) Acestea sunt ultimele cuvinte în codicele împărătesc. Acest codex a fost cândva al lui Sambucus al nostru , din care socot că a fost editat Atila, opusculul lui Olahus, în volumele lui Bonfinius în anul 1568; din acest motiv cărticica asta, împreună cu cealaltă parte a opusului, cea smulsă, lasă impresia că sunt așteptate împreună (K).

www.dacoromanica.ro

alioqui generi humano, non tantam infamiæ, deformitatisque notam, inusturi. His a nobis, breuius modestiusque, quam Hungariæ est fertilitas, expositis, rem iam (u) institutam adgrediamur.

NI-

(u) *ATTILAM intelligit: qui, quod in omnium est manibus, editione nostra, iam quidem non eget. Hæc Cl. BELIUS; at vero nobis aliter visum: neque ingratam tum OLAHI manibus rem, si tamen exiguum grati animi officium senserint, tum lectoribus nostris facturos nos sperauimus, si diuulsas eruditi opusculi ab inuicem partes coniunctim ederemus ad fidem exempli, ex codice Cæsareo, vt supra diximus, a SAMBUCO vulgati, insertique libro sexto Historiarum BONFINII, anno* CIↃIↃLXVIII. *Basileæ, ex officina Oporiniana in lucem prolati, pag. 170.* K.

www.dacoromanica.ro

altminteri ei vor stigmatiza neamul omenesc nu numai din cauza nemăsuratei lor ticăloşii ci şi a sluţeniei cunoscute.

După ce au fost înfăţişate de mine acestea, mai pe scurt şi mai moderat decât este rodnicia Ungariei, să ne apropiem de subiectul mai înainte stabilit (u).

(u) La Atila gândeşte autorul: care, devreme ce este în mâinile tuturor, prin ediţia noastră, nu mai lipseşte, desigur. Acestea le notează vestitul Bel;, dar, de fapt, nouă altfel ne par lucrurile: pe de o parte noi am sperat că nu va rămâne lipsit de recunoştinţă nici lucrul făcut de mâinile lui Olahus, dacă vor fi simţit un cât de neînsemnat act de bunăvoinţă al unui spirit recunoscător, iar pe de altă parte am nădăjduit că vom face un lucru folositor cititorilor noştri, dacă părţiile separate ale eruditului opuscul le vom edita, la rândul nostru, unite, pentru a păstra autenticitatea exemplarului din Codex Caesareus, după cum am spus mai înainte; opusculul a fost larg răspândit de Sambucus în anul 1568, editat la Basel în atelierul Oporinian, pag. 170, şi inserat apoi în cartea a VI-a a Istoriilor lui Bonfinius (K).

www.dacoromanica.ro

NICOLAI OLAHI
Compendiarium suæ Aetatis

Chronicon

Ex manuscripto nunc primum editum

www.dacoromanica.ro

NICOLAI OLÁHI,
Compendiarium fuæ Aetatis

CHRONICON,
Ex manuscripto, nunc primum editum

Sorte noua redit Hunnorum clarissima quondam,
Tempore quæ fuit Atilæ victoria Regis

IIIi clarissimo Regum sideri, MATTHIÆ de Hunyad, JOANNIS quondam, inclyti regni Hungariæ Gubernatoris filio, per Dionssium Cardinalem, Archi -Episcopum Strigoniensem, regalis corona imponitur, Anno CHRISTI MCCCCLXIV. Die 29 mensis Martii.

ANNO CHIRSTI MCCCCLXV. Die I Februarii, DIONYSIVS de Zeech, Archi-Episcopus almæ Ecclesiæ Strigoniensis, obiit.

Anno Domini MCCCCLXVII. die I Julii, Venerabilis Magister D.D. Cantor & Vicarius Strigoniensis, obiit: qui alias fuit auditor caussarum Socii Concilii Basiliensis.

Anno Domini MCCCCLXXII. IX. die mensis Augusti, JOANNES Archi-Episcopus Strigoniensis, obiit.

Anno Domini MCCCCLXXIII. die XVIII, Julii, Martinus de Pesth, Canonicus Quinque Ecclesiarum, spiritum exhalauit.

MATTHIAS Rex, mortuus Viennæ, Anno MCCCCXC & sepultus in Alba Regali.

NICOLAVS OLAHVS, Archi-Episcopus Strigoniensis, natus est Cibinii, ciuitate principali Saxonum Transyluaniæ, in mense Januario, Anno Domini MCCCCXCIII.

LVDOVICVS, Vladislai Regis filius, natus Budæ, ex ANNA Regina, Anno MDVI.

MARIA Regina sponsa eius, nata fuit Anno MDV.

Dictus NICOLAVS OLAHVS, Anno MDX, in mense Maio, venit ad aulam Vladislai Regis.

www.dacoromanica.ro

NICOLAUS OLAHUS
rezumat al epocii sale

CHRONICON
editat acum pentru întâia oară din manuscris

Strălucita victorie a hunilor odinioara,
Rege Atila fiind, soarta spre bine le-ntoarse.

Acelui preastrălucitor astru al regilor, lui Matei de Hunedoara, fiului înaltului Guvernator de odinioară al regatului Ungariei, i s-a așezat pe creștet coroana regală de către Cardinalul Dionisius, Arhiepiscop de Strigoniu, în anul lui Christos 1464, în ziua a douăzeci și noua a lunii martie.
În anul lui Christos 1465, în prima zi a lui februarie, a murit Dionisius de Zeech, Arhiepiscopul binecuvântatei eclesii de Strigoniu.

În anul Domnului 1467, în prima zi a lunii iulie, a murit Venerabilul Magistru și Vicar de Strigoniu D. D. Cantor, care a fost mai de mult judecător de instrucție în procesele celor care au luat parte la Conciliul de la Basileea.
În anul Domnului 1472, în ziua a noua a lunii august, s-a stins Ioan, Arhiepiscopul de Strigoniu.
În anul Domnului 1473, în 18 ale lui iulie, și-a dat duhul Martinus de Pesth, Canonicul de Cincibiserici.
Regele Matei a murit la Viena în anul 1490 și a fost înmormântat în Alba Regală.

Nicolaus Olahus, Arhiepiscopul de Strgoniu, s-a născut la Sibiu, în principala cetate a sașilor din Transilvania, în luna ianuarie, în anul Domnului 1493.
Ludovic, fiul regelui Vladislav, s-a născut la Buda, din regina Anna, în anul 1506.
Regina Maria, logodnica acestuia s-a născut în anul 1505.
Numitul Nicolaus Olahus, în anul 1510, în luna mai, a venit la curtea regelui Vladislav.

www.dacoromanica.ro

Anno MDXIV, Bellum cruciatum, siue rusticum, ortum fuit.

VLADISLAVS, Rex Hungariæ, mortuus est Budæ, Anno MDXVI & sepultus in Alba Regali. Quo anno NICOLAVS OLAHVS, factus est Secretarius Georgii Zathmár, Episcopi Quinque Ecclesiensis.

Idem NICOLAVS OLAHVS, Anno MDXVIII, creatus in Canonicum Quinque Ecclesiensem, in mense Julio.

THOMAS BAKOCZ de Erdeödi, Cardinalis Strigoniensis, mortuus in mense Iunio, An. MDXXI cui successit GEORGIUS Zathmár, eodem anno.

Eodem anno, MARIA Regina, deducta in Hungariam, excepta fuit Budæ, a Rege LVDOVICO, in mense Junio.

SOLYMANNUS Imperator Turcarum, primo in Hungariam, eodem anno venit, & Nándoralba, siue Belgrádium, ab eo obsessum, a Blasio Oláh, & Joanne Morgay, propter victualium inopiam, Vigesima nona Augusti, ei deditum est. Qui tamen detruncati fuere, contra fidem eis a Turca datam.

NICOLAVS OLAHVS, An. MDXXII. creatus est in Ecclesia Strigoniensi, Archi-Diaconus Comaromiensis, & Canonicus Strigoniensis.

Anno MDXXIV Georgius Zathmár, Archi-Episcopus Strigoniensis, Budæ, septima die Aprilis mortuus, cui successit LADISLAVS Zalkanus, VI. Maii.

Dictus NICOLAVS OLAHVS, d. XVI. Martii An. MDXXVI. creatus est in Secretarium, & Consiliarium LVDOVICI Regis; & postea eiusdem Regis voluntate, similiter Mariæ Reginæ XXI. Martii.

LVDOVICVS Rex, in conflictu ad Mohách, cum Solymanno Turca habito, periit anno eodem MDXXVI. Die XXIX. Augusti; vbi simul perierunt: Ladislaus Zalkanus, Strigoniensis; Paullus Tomory, Colocensis Archi-Episcopi; Franciscus Beréni, Waradiensis; Philippus Moræ, Quinque Ecclesiensis;

www.dacoromanica.ro

În anul 1514 s-a iscat Războiul chinuit, sau țărănesc.

Vladislav, regele Ungariei, a murit la Buda în anul 1516 și a fost îngropat în Alba Regală; în acest an Nicolaus Olahus a devenit secretarul lui Georgius Zathmár, Episcop de Cincibiserici.

Același Nicolaus Olahus, în anul 1518, a fost numit Canonic de Cincibiserici în luna iulie.

Tomas Bakocz de Erdeödi, Cardinal de Strigoniu, a murit în luna iunie, în anul 1521; acestuia i-a urmat Georgius Zathmár în același an. Tot în același an regina Maria, condusă până în Ungaria, a fost primită la Buda de către regele Ludovic în luna iunie.

Soliman, sultanul turcilor, a venit prima dată în Ungaria în același an și, asediat de el, orașul Nandor Alba, sau Belgrad, i-a fost închinat aceluia de către Blasius Oláh și Ioannes Morgay, în 29 august, din cauza lipsei de alimente. Totuși aceștia au fost descăpățânați, în ciuda jurământului dat lor de Turc.

Nicolaus Olahus, în anul 1522, a fost numit, în eclesia din Strigoniu, Arhidiacon de Comarom și Canonic de Strigoniu.

În anul 1524, Georgius Zathmár, Arhiepiscopul de Strigoniu, a murit la Buda în ziua a șaptea a lui aprilie; acestuia i-a urmat Ladislaus Zalkanus, în 6 mai.

Numitul Nicolaus Olahus, în 16 ale lui martie, în anul 1526 a fost numit Secretar și Consilier al regelui Ludovic; și după aceea, prin voința aceluiași rege, cu aceleași însărcinări a fost destinat reginei Maria, în a douăzeci și una zi a lui martie.

Regele Ludovic a murit în același an 1526, în a douăzeci și noua zi a lui august, în ciocnirea de la Mohács cu Soliman Turcul; acolo au pierit odată cu regele: Ladislaus Zalkanus, Arhiepiscop de Strigoniu; Paullus Tomory, Arhiepiscop de Colocea; Franciscus Beréni, din Oradea; Filipus More din Cincibiserici; Blasius Paxy din Iaurinum;

www.dacoromanica.ro

Georgius de Zápolya, Comes Scepusiensis, Frater Joannis Regis; Joannes Drágfy; Thomas Zeechy, & Matthias Zluny, Comes de Zlun: ac infiniti nobiles potiores in Hungaria.
Eodem anno, Solymannus victor, post conflictum ascendens, ciuitatem Budensem, cepit, combussit, & arcem, integram quidem, sed vacuam reliquit, in mense Octobri.
Eodem anno, Serenissimus FERDINANDVS, Archidux Austriæ, electus & coronatus est in regem Bohemiæ: & in Hungaria quoque Posonii electus in regem Hungariæ.
Eodem similiter anno, JOANNES Rex, in Tokay, per alteram factionem, præelectus est in regem, qui antequam coronaretur, corpus Regis LVDOVICI, quod regina MARIA Albam Regalem deduci fecerat, in mense Nouembri, ibidem fecit sepeliri.
ANNO MDXXVII. præfatus Serenissimus Rex FERDINANDVS, in mense Julio ingressus Hungariam, cum exercitu exceptus est in Ovár, prima die mensis Augusti, quo die natus filius suus Viennæ, Serenissimus Maximilianus, nunc Rex Bohemiæ; & postea Buda ei tradita, vigesima Augusti, & in Alba Reginali, die Dominico, ante Festum S. Martini, in mense Nouembri, coronatus est.
Eodem anno, NICOLAVS OLAHVS, factus est Custos & Canonicus Ecclesiæ Albæ Regalis.
Anno MDXXIX, reuersus Solymannus secundo, Buda, rursus capta, Viennam frustra obsedit.
Anno MDXXXI, Serenissima regina MARIA, voluntate CAROLI V. Imperatoris, fratris sui, ex Lincio fuit profecta, in mense Martio, ad gubernationem Flandriæ suscipiendam. Cum qua etiam NICOLAVS OLAHVS simul profectus fuit.
Anno MDXXXII, Solymannus, tertio in Hungariam reuersus, Crisium ciuitatem, Hungarice Keüszegb vocatam, frustra obfedit, discessitque vigesima quinta die Septembris, non expectato aduentu Caroli V.
Anno MDXXXVIII Solymannus cum exercitu contra Vayuodam Moldauiensem, quarto venit, in mense Augusto.

www.dacoromanica.ro

Georgius de Zapolya, conte de Scepusium, fratele regelui Ioan; Ioannes Drágfy; Thomas Zeechy și Matthias Zluny, conte de Zlun, și mulțime de nobili din cei mai puternici în Ungaria. În același an Soliman fiind învingător după bătălia amintită mai sus, a cucerit orașul Buda, l-a pârjolit și în luna octombrie a părăsit fortăreața, oarecum întreagă, dar pustie.

În același an Prealuminatul Ferdinand, Arhiduce de Austria, a fost ales și încoronat rege al Boemiei; iar în Ungaria, la Pojoni, a fost ales rege al Ungariei. Tot astfel, și în același an, Regele Ioan a fost dinainte ales ca rege, de cealaltă partidă, la Tokay; acesta, mai înainte de a fi încoronat în luna noiembrie, a dispus ca trupul regelui Ludovic să fie îngropat la Alba Regală, fiindcă regina Maria se îngrijise ca el să fie condus acolo.

În anul 1527 mai înainte pomenitul, Prealuminatul rege Ferdinand, intrând în Ungaria în luna iulie, a fost întâmpinat cu oștirea la Ovár în prima zi a lunii august, zi în care s-a născut, la Viena, fiul său, Prealuminatul Maximilian, acum rege al Boemiei; și după aceasta, încredințându-i-se lui orașul Buda, în a douăzecea zi a lui august, a și fost încoronat în Alba Regală, într-o zi de duminică, înaintea sărbătorii Sfântului Martin, în luna noiembrie.

În același an Nicolaus Olahus a fost numit Canonic al eclesiei Alba Regală.

În anul 1529, întorcându-se pentru a doua oară Soliman și ocupând iarăși Buda, el ținu zadarnic sub asediu Viena.

În anul 1531, după vrerea împăratului Carol Quintul, fratele ei, Prealuminata regină Maria a plecat din Linz, în luna martie, ca să ia asupra sa guvernarea Flandrei. Împreună cu aceasta a plecat, tot atunci, și Nicolaus Olahus.

În anul 1532 Soliman, revenind a treia oară în Ungaria, asedie fără succes cetatea Crisium, numită în ungurește Keüszegb, și se retrase în a douăzeci și cincia zi a lui septembrie, ne mai fiind așteptată sosirea lui Carol Quintul.

În anul 1538, în luna august, Soliman a venit a patra oară cu armata sa împotriva Voevodului Moldovei.

www.dacoromanica.ro

Anno MDXXXIX. NICOLAVS OLAHVS, rediit ex Flandria Viennam, & Hungariam.
Anno MDXL, Carolus, Filius Cæsaris nostri FERDINANDI natus est: quo anno, etiam Joannes Sigismundus filius, JOANNIS Regis natus est.
JOANNES Rex, eodem anno mortuus in Szászsebes, vigesima prima Julii. cuius corpus, Frater Georgius Episcopus Varadiensis, XV.die Septembris, Budam adducens, postea sepeliuit in Alba Regali.
Anno MDXLI. Solymannus, Turcarum Imperator, quinto in Hungariam reuersus, Budam, e manibus Reginæ Isabellæ, pro se occupauit, vigesima sexta Augusti.
Idem Solymannus, An. MDXLIII reuersus sexto in Hungariam, arce Walps, XXIII. Junii, occupata, ingressus Budam, XXI. Julii; Strigoniensi arce, nostrorum turpi deditione, potitur, IX. die Augusti.
Serenissimus Rex FERDINANDVS, nunc Imperator, eodem anno, & mense Augusti, creauit NICOLAVM OLAHVM, Pragæ in Episcopum Zágrábiensem, & Cancellarium Hungariæ.
Eodem anno, die IV. Septembris, Alba Regalis capta per Turcam.
Anno MDXLVII Serenissima Regina ANNA ex partu Joannæ filiæ suæ, moritur Pragæ, die XXV, mensis Januarii, & ibidem sepulta, trigesima eiusdem mensis.
Serenissimus Rex FERDINANDVS, profectus Praga, tertia die Februarii eiusdem anni, ad expeditionem Saxonicam, conueniensque Fratrem suum Carolum V. Imperatorem, in oppido Hirsbam, intrauit in ciuitatem Egram, & illinc XIII. die Aprilis discedentes, auxilio mille equitum Hungarorum, profligauimus & cepimus, vulneratum in facie, Joannem Fridericum Ducem Saxoniæ, vltra oppidum Mylpergh, XXIV die mensis Aprilis, quæ fuit dies S. Georgii. Ac deinde IV. die sequentis mensis Maii, Vittembergam ciuitatem obsedimus, ac XXIX. eiusdem mensis cepimus;

www.dacoromanica.ro

În anul 1539 Nicolaus Olahus a revenit, din Flandra, la Viena și în Ungaria.
În anul 1540 s-a născut Carol, fiul împăratului nostru Ferdinand; în acest an s-a născut și Ioan Sigismund, fiul regelui Ioan.
Regele Ioan a murit în același an la Szászsebes în 21 ale lunii iulie; corpul acestuia fiind adus la Buda, în 15 septembrie, de Fratele Gheorghe, episcopul de Oradea, Ioan a fost după aceea înmormântat în Alba Regală.
În anul 1541 Soliman, sultanul turcilor, întorcându-se în Ungaria a cincea oară, a luat în stăpânire pentru sine cetatea Buda, din mâinile reginei Izabela, în 26 ale lunii august.
De asemenea Soliman, în anul 1543, întorcându-se a șasea oară în Ungaria, după ce a cucerit fortăreața Walpó, la 23 iunie, a intrat în Buda la 21 iulie; în a noua zi a lui august el pune stăpânire pe fortăreața Strigoniu prin rușinoasa capitulare a oamenilor noștri.
În același an și în aceeași lună august Prealuminatul Rege Ferdinand, acum împărat, l-a înălțat pe Nicolaus Olahus, la Praga, la rangul de Episcop de Zagreb și Cancelar al Ungariei.
În același an, în cea de a patra zi a lui septembrie, Alba Regală a fost cucerită de Turc.
În anul 1547 Prealuminata regină Anna moare la Praga, din cauza nașterii fiicei sale Ioana, în 25 ianuarie; a fost îngropată tot acolo în 30 ale aceleiași luni. Prealuminatul rege Ferdinand, plecând din Praga la expediția saxonică în a treia zi a lunii februarie al aceluiași an și întâlnindu-l pe fratele său, împăratul Carol Quintul, în cetatea Hirsbam, a intrat în orașul Egra; și coborând noi de acolo în 13 aprilie, cu ajutorul unui escadron de o mie de călăreți unguri, i-am venit de hac și l-am prins, rănit în față, pe Ioannes Fridericus, Ducele Saxoniei; acestea s-au petrecut dincolo de cetatea Mylpergh, în ziua a douăzeci și patra a lunii aprilie, care a fost ziua Sfântului Gheorghe.
Apoi, în ziua a patra a lunii următoare, luna mai, am asediat cetatea Vittemberg și în 29 ale aceleiași luni am cucerit-o.

www.dacoromanica.ro

ac reuersi Pragam, II. die Julii, Pragenses, vt aliæ ciuitates Bohemiæ rebelles, cum Baronibus aliquot, & Nobilibus, octaua die eiusdem mensis Julii, iuridico processu, per Maiestatem regiam, bene fuerunt castigati, decollatione non nullorum, & priuatione *omnium* bombardarum, & *rerum* bellicarum, ac confiscatione bonorum suorum.

Anno MDXLVIII prima Aprilis, mortuus est Sigismundus Rex Poloniæ, Frater Vladislai Regis olim Hungariæ, patris Ludouici Regis.

Eodem anno MDXLVIII. creauit Serenissimus Rex FERDINANDVS Posonii, NICOLAVM OLAHVM in Episcopum Agriensem, XXVIII Nouembris; & postea ibidem publicauit, XII Decembris.

Anno MDXLIX Serenissimus MAXIMILIANVS Archidux Austriæ, electus est Pragæ in Regem Bohemiæ, XIX. die Februarii.

Eodem anno D. PAVLLVS de Varda, Archi-Episcopus, Strigoniensis XII die Octobris, annum agens Sexagesimum sextum, Posonii mortuus est, & ibidem sepultus.

Anno MDLII. Vesprimium, prima die Junii Turcis proditum; & Dreghel, IX. Julii, per Turcas expugnata; Themesvár quoque XXVII eiusdem mensis, decollato ibidem Stephano Lossónczi, Comite & Capitaneo eiusdem arcis.

Eodem anno, capto fortalitio Zolnok, arx Agriensis, per Amhath Passam, & Beglerbegum obsesa est, & oppugnata, quadraginta duobus diebus, virtute tamen & fortitudine Stephani Dobó de Ruszka ac Stephani de Mechke, Capitaneorum, ac aliorum seruitorum NICOLAI OLAHI Episcopi Agriensis, cæterorumque militum regiorum, viriliter defensa.

www.dacoromanica.ro

Și întorși la Praga în a doua zi a lunii iulie, praghezii, precum și alte cetăți răsculate ale Boemiei, împreună cu câțiva baroni și nobili au fost bine mustrați de Maiestatea Sa Regală în ziua a opta a aceleiași luni iulie, într-o anchetă juridică, și nu puțini dintre ei au fost pedepsiți cu decapitarea și confiscarea tuturor bombardelor și armelor și chiar cu pierderea bunurilor lor.

În anul 1548, la întâi aprilie, a murit Sigismund, Regele Poloniei, fratele lui Vladislav, odinioară rege al Ungariei și tată al regelui Ludovic. În același an 1548 Prealuminatul Rege Ferdinand I-a făcut pe Nicolaus Olahus Episcop de Agria, la Pojoni, în ziua de 28 noiembrie; și după aceea a făcut publică decizia, în același loc, la 12 decembrie.

În anul 1549, în a nouăsprezecea zi a lui februarie, Prealuminatul Maximilian, Arhiducele Austriei, a fost ales, la Praga, rege al Boemie. În același an, în ziua a douăsprezecea a lunii octombrie, Seniorul Paul de Varda, Arhiepiscopul de Strigoniu, a murit la Pojoni, în vârstă de șaizeci și șase de ani și tot acolo a și fost îngropat.

În anul 1552, în prima zi a lunii iunie, Vesprimiu a fost predat turcilor, iar Dreghel a fost cucerită de turci în nouă iulie; chiar și Timișoara a fost cucerită în 27 ale aceleiași luni, fiind decapitat acolo Ștefan Lossónczi, Conte și Căpitan al aceleiași fortărețe. În același an, fiind cucerită localitatea întărită Zolnok, a fost asediată și fortăreața Agria de către Ambath-Pașa și Beglerbeg; și fiind cetatea supusă asaltului dușman timp de patruzeci și două de zile, ea a fost cu toate acestea apărată bărbătește prin vitejia și forța căpitanilor Dobo de Rusca și Ștefan de Mechke precum și a altor slujitori ai episcopului de Agria, Nicolaus Olahus, ca și de ceilalți soldați din trupele regale.

www.dacoromanica.ro

Anno MDLIII. die VII. Maii, Sacra Maiestas Romanorum & Hungariæ Rex, Sopronii, in publica dieta, creauit & publicauit NICOLAVM OLAHVM, Archi-Episcopum Strigoniensem: quo anno XXV Junii, Serenissimam etiam Dominam Catharinam filiam suam, viduam Ducis Mantuæ Serenissimo Regi Poloniarum, Sigismundo Augusto, desponsauit, Viennæ, ministerio ipsius Archi-Episcopi, in Monasterio Fratrum B. Augustini.

Dominus Thomas Nádasdy, Posonii creatus in Palatinum, & nomine regio publicatus, per NICOLAVM OLAHVM, Archi-Episcopum Strigoniensem, VX. die mensis Aprilis, An. MDLIV.

FRANCISCVS WYLAKY, Episcopus Agriensis, mortuus Posonii, prima Februarii, Anno MDLV.

Caposvjvár periit, die XIV. Septembris, Anno Domini MDLV.

Anno Domini MDLVI die XIII. Junii, obsessa Szygeth frustra, & vigesima septima Julii, fuit obfidio soluta.

Eodem anno, MATTHIAS ZABERDINVS Episcopus Varadiensis, vir bonus, & militaris , mortuus est XII. die mensis Augusti, Varadini.

Eodem anno, Cæsar CAROLVS V, quinquagesimum agens annum, ex Hollandia discessit in Hispaniam XVII die mensis Septembris, quieturus in monasterio.

MATTHIAS filius Maximiliani Regis Bohemiæ, natus Viennæ XIV Februarii anno MDLVII.

Diuus FERDINANDVS, Carolo Quinto, fratre eius cedente Imperio Romano, Franckfordiæ, electus Imperator est in locum fratris, XIV Martii anno MDLVIII

Decad. I, Monument I

FINIS

www.dacoromanica.ro

În anul 1553, în ziua a șaptea a lunii mai, Sacra Sa Maiestate împăratul romanilor și rege al Ungariei l-a făcut pe Nicolaus Olahus Arhiepiscop de Strigoniu și a făcut publică numirea, la Sopron, în dietă. În acest an, la 27 ale lunii iunie, aceeași Sacră Maiestate a promis-o în căsătorie Prealuminatului rege al polonilor, Sigismund August, pe Prealuminata doamnă Catharina, fiica sa și văduvă a Ducelui de Mantua și a logodit-o, la Viena, prin oficierea ceremoniei de către Arhiepiscop însuși în mânăstirea Fraților Preafericitului Augustin.

În ziua a cincisprezecea a lunii aprilie, în anul 1554, la Pojoni, seniorul Thomas Nádasdy a fost înălțat la rangul de Palatin și anunțarea publică a fost făcută, în numele regelui, de către Nicolaus Olahus, Arhiepiscopul de Strigoniu.

La întâi februarie, în anul 1555 a murit, la Pojoni, Franciscus Wylaky, Episcopul de Agria. Caposvyvár a pierit în ziua de 14 septembrie, în anul Domnului 1555.

În anul Domnului 1556, la 13 iunie, a fost împresurată, fără rezultat, cetatea Szygeth, iar în ziua a douăzeci și șaptea a lunii iulie s-a pus capăt asediului.

În același an Matthias Zaberdinus, Episcop de Oradea, bărbat înțelept și bun militar, a murit în ziua a douăsprezecea a lunii august, la Oradea.

În același an împăratul Carol Quintul, având cincizeci de ani, a plecat din Olanda spre Spania în a șaptesprezecea zi a lunii septembrie, cu gândul să-și găsească liniștea în mânăstire.

Matei, fiul lui Maximilian, regele Boemiei, s-a născut la Viena, la 14 februarie, în anul 1557.

Carol Quintul lăsând Imperiul Roman fratelui său, Divinul Ferdinand a fost ales împărat în locul fratelui, la Frankfurt, în 14 martie 1558.

SFARȘIT

www.dacoromanica.ro

CUPRINS

Argument - 5

Prefață Kollarius - 12

Ad lectorem - 22

Hungaria - 26

Chronicon - 217

www.dacoromanica.ro

Redactor: DANIELA TOMESCU
Producţie: EUGEN PRISLOPAN
Tipar: S.C. GRAFICA XX S.R.L.

Coli tipo: 14,5 B.T.: 22.XI. 2002

www.dacoromanica.ro

Concordíā parvae res crescunt,
Discordiā maximae dilabuntur.

www.dacoromanica.ro